

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KATEDRA

OVIDIJUS ŠEŠTOKAS
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

TARPTAUTINĖS TEISĖS ĮTAKA VYSTANT BRANDUOLINĘ ENERGETIKĄ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas - Doc. Dr. Laurynas Biekša

Vilnius, 2011

TURINYS

ĮVADAS	4
1. TARPTAUTINĖS BRANDUOLINĖS TEISĖS ŠALTINIŲ APŽVALGA	10
1.1 Branduolinė sauga.....	11
1.2 Branduolinio ginklo neplatinimas.....	17
1.3 Branduolinis saugumas	21
1.4 Atsakomybė dėl kompensacijos už branduolinę žalą.....	23
1.5 Operatyvus informavimas ir pagalba įvykus avarijai	25
1.6 Poveikio aplinkai vertinimas ir aplinkos apsauga tarpvalstybiniame kontekste.....	27
1.7 Pavojingų krovinių gabenimas.....	34
2. POVEIKIO PRIEMONIŲ, NUMATYTŲ TARPTAUTINĖS BRANDUOLINĖS TEISĖS ŠALTINIULOSE, ANALIZĖ	35
2.1 Nacionalinių ataskaitų, rengiamų įgyvendinant įsipareigojimus pagal Branduolinės saugos konvenciją, peržiūra.....	37
2.2 Konsultacijos pagal Branduolinės saugos konvencijos 17 str. nuostatas	39
2.3 Nacionalinių ataskaitų, rengiamų įgyvendinant įsipareigojimus pagal Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvenciją, peržiūra	39
2.4 TATENA garantijų įgyvendinimas ir atliekami patikrinimai pagal Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo ir TATENA statuto reikalavimus.....	40
2.5 Konsultacijos dėl poveikio aplinkai vertinimo vadovaujantis Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste.....	41
2.6 Keitimasis informacija ir konsultacijos vadovaujantis Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo	42
2.7 Visuotinio branduolinės saugos režimo plėtojimas	44
3. POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO YPATYBĖS PLATESNIAME TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ KONTEKSTE	47
3.1 Atsakomybės bei poveikio priemonių taikymo bendrieji pagrindai.....	47
3.2 Tarptautinių santykių svarba vystant veiklą branduolinėje energetikoje.....	50
3.3 Nacionalinių šalies interesų užtikrinimas remiantis tarptautinių santykių suteikiamomis galimybėmis	55
3.4 Tarptautinių santykių dėka formuojamų galimybių kompleksiško naudojimo svarba...59	
IŠVADOS.....	64
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	68

SANTRAUKA	74
SUMMARY	76
1 PRIEDAS. Šiuo metu statomų atominių elektrinių pasiskirstymas atskirose valstybėse...	78
2 PRIEDAS. Naujai pradėdamų statyti atominių elektrinių skaičiaus pasiskirstymas 2004-2010 metų laikotarpiu	79
3 PRIEDAS. Sąrašai valstybių, prisijungusių prie 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą ir 1997 m. Protokolo dėl 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą.....	80
4 PRIEDAS. Sąrašai valstybių, prisijungusių prie Konvencijos dėl trečiosios šalies atsakomybės branduolinės energijos srityje (Paryžiaus konvencijos) ir Briuselio papildomos konvencijos	82

ĮVADAS

Aktualumas

Branduolinės energetikos sritis pastaruoju metu tampa vis aktualesnė atsižvelgiant į naujų atominių elektrinių statybos „renesansą“ pasauliniu mastu. Tačiau, vystant branduolinę energetiką negali būti pamiršamas ir branduolinės energijos keliamas potencialus pavojus viso regiono gyventojams, jų turtui bei gamtinei aplinkai. Atitinkamai, sprendžiant branduolinės energetikos vystymo bei jos saugos klausimus negali būti apsiribojama tik nacionaliniais interesais. Jau nuo seno yra susiformavusios ir tarptautinės teisės nuostatos dėl informacijos keitimosi, branduolinės žalos atlyginimo, branduolinių medžiagų neplatinimo ir kitais klausimais. Pastaruoju metu vis svarbesnę reikšmę įgauna ir tarptautiniai branduolinės saugos užtikrinimo reikalavimai bei rekomendacijos, kuriuos taikant galima tikėtis branduolinės energijos keliamą pavojų sumažinti iki minimumo ir, kas ne mažiau svarbu branduolinės energetikos projekto įgyvendinimo sėkmei, pelnyti tarptautinės visuomenės pasitikėjimą.

Suprantama, kad branduolinės energetikos keliamą grėsmę gyventojams ir aplinkai neapsiriboja vienos valstybės sienomis. Todėl ir kaimyninės valstybės, ir toliau esančios valstybės, tačiau branduoline sauga labiau suinteresuotos, politiškai aktyvesnės ar tiesiog besilaikančios „anti-branduolinės“ pozicijos, o taip pat ir įvairios tarptautinės organizacijos aktyviai stebi naujus branduolinės energetikos vystymo projektus. Suinteresuotos šalys renka informaciją apie naujo branduolinės energetikos objekto potencialų pavojų bei valstybės, statančios šį objektą, pasirengimą užtikrinti statomo objekto saugą. Kylant klausimams, naudojamosi tarptautinių sutarčių suteikiamomis teisėmis prašyti papildomos informacijos apie galimą poveikį aplinkai bei numatomas saugos užtikrinimo priemones.

Tarptautinėje branduolinės energetikos bendruomenėje netgi yra toks posakis, kad branduolinė avarija vienoje valstybėje yra branduolinė avarija visose valstybėse. Tame nemažai teisybės tiek tiesiogine, tiek ir perkeltine prasme. Branduolinės avarijos atveju radioaktyvios medžiagos pasklinda, priklausomai nuo išmestų medžiagų kiekio bei tuo metu vyraujančių oro srautų, keliose ar net keliose dešimtyse valstybių. Tuo sukeliama reali ir nepataisoma žala avarijos užterštumo zonoje patekusių gyventojų sveikatai bei gamtinei aplinkai. Be to, tokios avarijos neigiamas ekonominis poveikis neapsiriboja tik tiesioginiu avarijos sukeltų padarinių šalinimu. Tokio pobūdžio „priminimas“ apie branduolinės energetikos potencialų pavojų ir visuomenėje kilęs nepasitikėjimas branduolinės energijos sauga gali ilgam sustabdyti ar net visiškai nutraukti daugelį milijardinės vertės projektų įvairiausiose pasaulio valstybėse.

Todėl, Jungtinių Tautų Tarptautinė atominės energijos agentūra (TATENA), įkurta 1957 metais, vysto savo veiklą siekdama užtikrinti taikų bei saugų atominės energijos naudojimą, aktyviai domisi naujų atominių elektrinių statyba. Pastaruoju metu TATENA aktyviai plėtoja „visuotino branduolinės saugos ir saugumo režimo“ idėją bei siekia, kad branduolinės saugos ir saugumo užtikrinimo bei reguliavimo lygis visose tokią veiklą vystančiose šalyse atitiktų bendruosius tarptautiniame lygmenyje pripažintus standartus. Dedamos visos pastangos siekiant užtikrinti, kad ateityje būtų išvengta tokių skaudžių avarių, kaip Three Mile Island atominėje elektrinėje (JAV) įvykusi 1979 m. kovo 28 d., Černobylio atominėje elektrinėje (Ukraina) – 1986 m. balandžio 26 d. ir Fukushima Daiichi atominėje elektrinėje (Japonija) - 2011 m. kovo 11 d. Tačiau, nepaisant visų pastangų, tarptautiniai saugos standartai atskirose valstybėse yra taikomi tik tiek, kiek jų nuostatos yra perkeltos į nacionalinės teisės aktus. O pagrindinis tarptautinės branduolinės teisės šaltinis - Branduolinės saugos konvencija yra daugiau skatinimo, nei užtikrinimo instrumentas.

2005 metais Tarptautinei atominės energijos agentūrai ir TATENA generaliniam direktoriui Dr. Mohamed ElBaradei buvo įteikta Nobelio taikos premija už pastangas užkertant kelią branduolinės energijos naudojimui karo tikslais ir siekį, kad branduolinė energija kaip galima saugiau būtų naudojama taikiais tikslais¹. Tačiau, nepaisant visų TATENA pastangų ir šio aukščiausio įvertinimo, kai kurie autoriai tarptautinę branduolinę teisę įvardija kaip „miglotą teisę“ ir branduolinės teisės vystymą lygina su „teisinio išsisukinėjimo menu“².

Ištirtumas

Tarptautinius branduolinės energetikos klausimus aktyviai įvairiais aspektais nagrinėja didžiosios branduolinę energetiką vystančios valstybės, tokios kaip Prancūzija, JAV, Rusijos Federacija, Japonija, Kinija ir kt., o taip pat ir įvairios tarptautinės organizacijos: Tarptautinė atominės energijos agentūra (angl. *International Atomic Energy Agency, IAEA*), Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymo organizacijos Branduolinės energijos agentūra (angl. *OECD Nuclear Energy Agency*), Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (angl. *Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE*), Tarptautinė branduolinės energijos teisės asociacija (angl. *International Nuclear Law Association*), Pasaulinė branduolinės energetikos objektus eksploatuojančių organizacijų asociacija (angl. *World Association of Nuclear Operators, WANO*) ir kt. Leidžiami įvairūs žurnalai bei kito pobūdžio leidiniai, kuriuose be kitų temų nagrinėjami ir tarptautinės branduolinės teisės klausimai: Branduolinės teisės

¹ International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook. – Nuclear Energy Agency, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2010. P.157.

² Katia Boustany. The Development of Nuclear Law-Making or the Art of Legal “Evasion” // <http://www.nea.fr/law/nlb/NLB-61/boustany.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-17.

biuletenis (angl. *Nuclear Law Bulletin*), Atominės energijos mokslininkų biuletenis (angl. *Bulletin of the Atomic Scientists*), Aplinkosaugos teisės žurnalas (angl. *Journal of Environmental Law*), Europos energijos ir aplinkos teisė (angl. *European Energy & Environmental Law Review*), Atominės elektrinės žurnalas (angl. *Nuclear Plant Journal*), Branduolinė technologija (angl. *Nuclear technology*) ir kt.

Lietuvoje buvo atlikta vos keletas mokslinių tiriamųjų darbų kurie daugiau ar mažiau siejasi su nagrinėjama tema. Paminėti du tokie darbai:

1. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studento Mindaugo Abraičio 1997 metais atliktas diplominis darbas Tarptautinės teisės katedroje tema „Branduolinės energijos panaudojimo taikiems tikslams tarptautinis teisinis reguliavimas“.

2. Mykolo Romerio Universiteto Teisės fakulteto studento Manto Buroko 2008 metais atliktas magistro baigiamasis darbas Verslo teisės katedroje tema „Branduolinės energetikos objektų statybos teisinio reguliavimo ypatumai“.

Problema

Savo esme tarptautinė aplinkosaugos teisė³ vystosi probleminėje srityje, siekdama suderinti du vienas kitam prieštaraujančius principus. Remiantis vienu principu, valstybė turi suverenią teisę naudoti savo gamtinius resursus. Remiantis kitu principu, valstybė, vystydama savo veiklą ir naudodama savo gamtinius resursus privalo nesukelti žalos kaimyninių valstybių aplinkai.

Tarptautinės ir tarpvalstybinių santykių problemos vystant branduolinę energetiką ypač išryškėja kuomet potencialiai pavojingi objektai statomi greta sienos su kaimynine šalimi, nepateikiant jai išsamios ir tinkamai pagrįstos informacijos apie statomo branduolinės energetikos objekto atitikimą tarptautiniams branduolinės saugos reikalavimams. Nepaisant visiškai suprantamo kaimyninės šalies susirūpinimo, reikia taipogi pripažinti ir branduolinę energetiką vystančios šalies suverenią teisę užtikrinti savo ūkį reikiama energetiniais resursais.

Valstybė turi praeiti ilgą kelią, pradedant personalo apmokymu ir baigiant reikiamos infrastruktūros sukūrimu, tam, kad galima būtų pradėti saugų branduolinės energetikos projekto vystymą. Tačiau, šiuo metu pasaulyje yra statoma 65 naujos atominės elektrinės⁴ (žr. 1-ą priedą) ir dar didesnis kiekis yra planuojama statyti. 2009 metais TATENA Generalinis direktorius yra minėjęs⁵, kad jau daugiau kaip 60 valstybių išreiškė ketinimus vystyti naujų atominių elektrinių statybos projektus. Kiekvienais metais naujai pradedamų statyti atominių elektrinių skaičius nuo

³ Pažymėtina, kad tarptautinė branduolinė teisė priskiriama tarptautinės aplinkosaugos teisės šakai.

⁴ TATENA PRIS duomenų bazė // <http://www.iaea.org/programmes/a2/index.html>; prisijungimo laikas: 2011-10-02.

⁵ Pelzer, Norbert. New Nuclear Build - New Nuclear Law // *Nuclear Law Bulletin*, 2009, Issue 84. P.17.

2004 metų vis didėja (žr. 2-ą priedą). Visi šie projektai yra ekonomiškai labai brangūs ir turi būti įgyvendinami per kuo trumpesnę laiko tarpą, kad investuotos milžiniškos lėšos (kelių milijardų JAV dolerių eilės) galėtų kuo greičiau atsipirkti. Tokius projektus vysto ir valstybės, sukaupusios didelę patirtį branduolinės energetikos srityje, ir visiškai „naujokai“ šioje srityje, valstybės politinėms struktūroms priėmus ambicingą planą per neįtikėtina trumpą laikotarpį pasistatyti atominę elektrinę. Šis vystymasis yra didžiulis iššūkis ir tarptautinei branduolinei bendruomenei, ir tarptautinei saugos infrastruktūrai⁶.

Nepaisant to, daugumas tarptautinės branduolinės teisės instrumentų yra ganėtinai „minkšto“ pobūdžio. Ir galima tik nuspėti, kad tarptautinių branduolinės teisės instrumentų, taikomų vystomiems branduolinės energetikos projektams taikiais tikslais, „minkštumas“ yra įtakojamas branduolinę energetiką vystančių valstybių bei didelės atominių elektrinių statybos kainos, kuomet nenorima įsivelti į ilgai trunkančius tarptautinius teisinius ginčus ir rizikuoti sustabdyti projektą į kurį jau investuotos didžiulės lėšos ir prisiimti dideli finansiniai įsipareigojimai. Tarptautinėje sferoje yra dvi teisę kuriančios jėgos – būtinumas ir bendras sutarimas⁷. Tad, nepaisant daugeliui suprantamo būtinumo griežtinti branduolinę saugą užtikrinančias normas tarptautinėje branduolinėje teisėje, bendrą sutarimą šioje srityje pasiekti sunku dėl skirtingų atskirų šalių interesų.

Tarptautinė visuomenė šiuos procesus stebi su dideliu susirūpinimu. Ir vienintelis būdas šiam susirūpinimui sumažinti yra objektyvios ir faktais pagrįstos informacijos pateikimas, kad konkretus atominės elektrinės statybos projektas yra vystomas laikantis tarptautinių branduolinės saugos reikalavimų ir statomo objekto keliamo grėsmė bus visiškai minimali, t.y. atitiks šiuolaikinių tarptautinių standartų keliamus reikalavimus.

Tarptautiniai branduolinės saugos standartai (reikalavimai, rekomendacijos ir kito pobūdžio dokumentai), paprastai, pirmiausiai siejami su Tarptautinės atominės energijos agentūros leidiniais. Šie dokumentai nėra tiesiogiai taikomi netgi TATENA valstybėse narėse, tačiau laikomasi bendros nuostatos, kad valstybės, besinaudojančios TATENA parama, turi taikyti, tokiu atveju, ir TATENA branduolinės saugos reikalavimus bei rekomendacijas. Bet, reikia pažymėti, kad atitikimo TATENA branduolinės saugos reikalavimams faktą įvertinti ir patvirtinti yra ganėtinai sudėtinga. Šią funkciją atlieka TATENA ekspertų misijos. Tačiau, tokios misijos gali būti organizuojamos tik tose šalyse, kurios pateikia prašymą organizuoti TATENA misiją, ir tik tose srityse, kurias nori valstybė narė įvertinti.

⁶ International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook. – Nuclear Energy Agency, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2010. P.166.

⁷ International law. - Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Library of International Relations, 2008. Volume I. P. 62.

Tyrimo objektas

Tarptautinės teisės įtaka nepriklausomos valstybės priimamiems sprendimams.

Tyrimo tikslas

Atskleisti tarptautinių santykių dėka galimą daryti įtaką valstybėje vystomam naujos atominės elektrinės statybos projektui.

Uždaviniai

Siekiant užsibrėžto tikslo, nustatomi šie uždaviniai:

1. Išnagrinėti ir apžvelgti branduolinėje energetikoje taikomas konvencijas ir kitas tarptautines sutartis, TATENA branduolinės saugos standartus.
2. Atlikti pagrindinių atominės elektrinės statybos projektą vystančiai šaliai taikomų poveikio priemonių, numatytų tarptautinės branduolinės teisės šaltiniuose, analizę.
3. Atskleisti poveikio priemonių branduolinėje energetikoje taikymo ypatybes platesniame tarptautinių santykių kontekste.

Hipotezė

Atliekant šį darbą yra daroma prielaida, kad turi būti tarptautinės teisės priemonės, kuriomis suinteresuotos valstybės ir tarptautinė bendruomenė gali įtakoti atominės elektrinės statybos projekto eigą.

Sąvokos

Siekiant tiksliau apibrėžti darbo sritį galima išskirti šias darbo pavadinime naudojamas sąvokas ir reikšminius žodžius:

1. Tarptautinė teisė – tai savarankiška pasaulyje pripažintų principų, sutartinės ir paprotinės teisės normų sistema, kuri reguliuoja tarptautinius santykius tarp tarptautinės teisės subjektų (valstybinių, tarptautinių organizacijų ir kt.) siekiant užtikrinti taiką ir saugumą, vystyti bendradarbiavimą.
2. Branduolinė energetika – energetikos šaka, kurioje branduolinė energija naudojama elektrai ir šilumai gaminti (Lietuvos Respublikos branduolinės energijos įstatyme⁸ pateikiamas apibrėžimas).
3. Branduolinės energetikos vystymas – naujos atominės elektrinės statyba ir su tuo susijusi veikla (įskaitant teisinės bazės, reikiamos infrastruktūros kūrimą ir kt.).

⁸ Lietuvos Respublikos branduolinės energijos įstatymas // Valstybės žinios. 2011, Nr. 91-4314.

4. Įtaka (vystant naujos atominės elektrinės statybos projektą) suprantama kaip poveikis galintis turėti dvejopą išraišką:

- suinteresuotų valstybių, tarptautinių organizacijų nepasitenkinimas ir dėl to kylantys padariniai, įskaitant poveikio priemonių taikymą, valstybei, kuri vysto branduolinės energetikos projektą neatsižvelgdama ar netinkamai atsižvelgdama į keliamą potencialų pavojų kaimyninėms valstybėms, visam regionui ir tarptautinei bendruomenei bendrai paėmus;

- parama, tiek intelektualinė, tiek ir galimai finansinė, stiprinant branduolinės energetikos projektą vystančios šalies kompetenciją branduolinės saugos bei branduolinės saugos reguliavimo srityje.

Tyrimo metodai

Mokslinis tiriamasis darbas atliktas naudojant kokybinės analizės metodus nagrinėjant branduolinę saugą reglamentuojančius tarptautinės teisės aktus bei taikomą praktiką Europos šalyse. Apibendrinimai atliekami bei išvados daromos remiantis tarptautinių teisės aktų analizės rezultatais bei surinktais duomenimis apie esamą praktiką bei buvusius precedentes.

Surinkta medžiaga apdorota dviem etapais:

1. Pirminis medžiagos apdorojimas, atrenkant svarbiausias darbu tarptautines sutartis, tų sutarčių nuostatas, mokslininkų nuomonę atskirais klausimais bei pavyzdžius iš praktikos. Susisteminta informacija parengiama analizei.

2. Teoriniai samprotavimai ir gautų duomenų mokslinė interpretacija. Hipotezės pasitvirtinimo ar nepasitvirtinimo masto bei lygio analizė.

Atliekant tyrimą naudoti:

- *Analizės metodas* kartu su *sinteze* suskaidant nagrinėjamą sritį į atskiras dalis, siekiant giliau jas pažinti, ir po to, taikant sintezę, išgauti apibendrintų žinių. Tarptautinių santykių įtaka, vystant naujos atominės elektrinės statybos projektą, skaidoma į sudėtinės dalis, jos analizuojamos svarbiausiems ir mažiau svarbiems ypatumams nustatyti.

- *Lyginimo metodas*, nagrinėjant nacionalinių branduolinės saugos ir branduolinės saugos reguliavimo nuostatų atitikimą tarptautinės teisės nuostatoms, lyginant įvairių tarptautinės teisės instrumentų naudojimo praktiką naujų atominių elektrinių statybos metu, skirtingų autorių nuomones.

- *Apibendrinimo metodas*, kuomet atlikus analizę ir sintezę, pereinama prie platesnių ir bendresnių teiginių, dėsningumų, principų ir daromos galutinės išvados, įskaitant ir hipotezės pasitvirtinimo ar nepasitvirtinimo faktą.

Tai empirinio pobūdžio tyrimas, kuomet surinkti duomenys sisteminami, nustatomi ryšiai tarp jų ir kuriamos naujos žinios.

1. TARPTAUTINĖS BRANDUOLINĖS TEISĖS ŠALTINIŲ APŽVALGA

Tarptautiniai santykiai, vystomi branduolinės energetikos srityje, grindžiami įvairiais tarptautinės teisės šaltiniais: konvencijomis ir kito pobūdžio sutartimis, tarptautiniais papročiais, bendraisiais teisės principais, teismo sprendimais, tarptautinių organizacijų rezoliucijomis ir leidžiamais standartais, rekomendacijomis bei kito pobūdžio dokumentais, viešosios teisės specialistų doktrina. Tačiau, išskirtinę vietą užima ir didžiausia įtaka tarptautiniams santykiams branduolinėje energetikoje daro konvencijomis ir kito pobūdžio sutartimis grindžiami santykiai. Pagal daromą įtaką ir taikymo apimtį išskirti derėtų ir tarptautinių organizacijų leidžiamus branduolinės saugos standartus, rekomendacijas bei kito pobūdžio dokumentus, kuriuos aktyviai naudoja valstybės vykdančios veiklą branduolinėje energetikoje.

Branduolinės energetikos srityje yra svarbios ir jos vystymą daugiau ar mažiau įtakoja šios tarptautinės organizacijos:

1. Jungtinių Tautų Organizacijos Tarptautinė atominės energijos agentūra, TATENA (angl. *International Atomic Energy Agency, IAEA*);
2. Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymo organizacijos Branduolinės energijos agentūra (angl. *Nuclear Energy Agency of the Organisation for Economic Co-operation and Development*);
3. Pasaulinė branduolinės energetikos objektus eksploatuojančių organizacijų asociacija (angl. *World Association of Nuclear Operators, WANO*);
4. Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija (angl. *United Nations Economic Commission for Europe*);
5. Tarptautinė radiacinės apsaugos komisija (angl. *International Commission on Radiological Protection, ICRP*);
6. Jungtinių Tautų Mokslinis atominės radiacijos poveikio komitetas (angl., *United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation, UNSCEAR*);
7. Išplėstinė branduolinių bandymų uždraudimo sutarties organizacija (angl. *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization, CTBTO*).

Išskirtinos ir šios regioninio pobūdžio tarptautinės asociacijos ir kito pobūdžio organizacijos:

1. Vakarų Europos branduolinę saugą reguliuojančių institucijų asociacija (angl. *Western European Nuclear Regulators Association, WENRA*);

2. Europos garantijų įgyvendinimo tyrimų ir vystymo asociacija (angl. *European Safeguards Research and Development Association, ESARDA*);

3. Europos branduolinė draugija (angl. *European Nuclear Society, ENS*).

Šalia minėtų organizacijų, svarbų vaidmenį užtikrinant branduolinę saugą Europos Sąjungoje bei prisidedant prie branduolinės saugos gerinimo visame pasaulyje vykdo ir Europos Sąjungos institucijos veikdamos Euratomo sutarties pagrindais. Šalia pagrindinių Europos Sąjungos (toliau tekste - ES) institucijų, tokių kaip Europos Parlamentas, Europos Sąjungos Taryba, Europos Komisija, Teisingumo teismas ir kt., paminėtinos ir tokios, gal būt mažiau reikšmingos, tačiau tiesiogiai dirbančios su branduolinės energetikos klausimais, struktūros: Atominės energijos klausimų grupė (angl. *Atomic question group*), Europos branduolinės saugos reguliavimo grupė (angl. *European Nuclear Safety Regulatory Group, ENSREG*) ir Bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonės komitetas (angl. *Committee of the Instrument for nuclear safety cooperation, INSC*).

Išskirtinos šios pagrindinės tarptautinei bendruomenei aktualios ir, atitinkamai, tarptautinės teisės reguliuojamos sritys branduolinėje energetikoje:

1. Branduolinė sauga;
2. Branduolinio ginklo neplatinimas;
3. Branduolinis saugumas (fizinė sauga ir kova su branduoliniu terorizmu);
4. Atsakomybė dėl kompensacijos už branduolinę žalą;
5. Operatyvus informavimas ir pagalba įvykus avarijai;
6. Poveikio aplinkai vertinimas ir aplinkos apsauga tarpvalstybiniame kontekste;
7. Pavojingų krovinių gabenimas.

Toliau šiame skyriuje detaliau nagrinėsime tarptautinės teisės šaltinius pagal reguliuojamas sritis, nurodant taikymo ypatybes bei tarptautines organizacijas, kurių kompetencijai priskiriamas tarptautinės teisės šaltinis.

1.1 Branduolinė sauga

Branduolinės saugos sričiai priskirtinos šios pagrindinės tarptautinės sutartys:

1. Branduolinės saugos konvencija;
2. Jungtinė panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencija;

3. TATENA statusas.

Šalia minėtų sutarčių Europos Sąjungoje tiesiogiai, o tarptautinio bendradarbiavimo ir paramos teikimo kontekste netiesiogiai ir įvairioms kitoms šalims, svarbią reikšmę turi:

1. Europos atominės energetikos bendrijos steigimo SUTARTIS (EURATOM).

2. 2009 m. birželio 25 d. Tarybos direktyva 2009/71/Euratomas, kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema.

3. Komisijos Sprendimas 2005 m. birželio 14 d. dėl Europos atominės energijos bendrijos prisijungimo prie Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijos.

4. Tarybos reglamentas (Euratomas) Nr. 300/2007 2007 m. vasario 19 d. nustatantis bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonę.

Svarbią reikšmę branduolinės saugos vystymuisi turi ir daugybė tarptautinės minkštosios teisės (angl. *Soft law*) šaltinių. Svarbiausius ir šalių narių plačiai naudojamus dokumentus branduolinės saugos srityje rengia TATENA.

Pagrindinis branduolinę saugą reglamentuojantis tarptautinės teisės šaltinis yra **Branduolinės saugos konvencija**. Šios konvencijos tikslai yra⁹:

„i) pasiekti ir išlaikyti aukštą branduolinės saugos lygį visame pasaulyje, stiprinant nacionalines priemones ir tarptautinį bendradarbiavimą, įskaitant, kur taikytina, techninį bendradarbiavimą, susijusį su saugos užtikrinimu;

ii) parengti ir išlaikyti branduoliniuose įrenginiuose veiksmingas apsaugos nuo potencialaus radiologinio pavojaus priemones, siekiant apsaugoti žmones, visuomenę ir aplinką nuo žalingo jonizuojančiosios spinduliuotės, atsiradusios dėl tokių įrenginių veiklos, poveikio;

iii) užkirsti kelią avarijoms, turinčioms radiologinių pasekmių, ir sumažinti pasekmes, jei tokių atsirastų.“

Branduolinės saugos konvencija buvo priimta 1994 m. birželio 17 dieną Vienoje ir įsigaliojo 1996 m. spalio 24 dieną. Remiantis 2010 m. gruodžio 1 d. duomenimis, Branduolinės saugos konvencijos susitariančiųjų šalių yra 72, tarp kurių yra ir visos atomines elektrines eksploatuojančios valstybės¹⁰.

Branduolinės saugos konvencijoje nenumatyta susitariančiųjų šalių įsipareigojimų vykdymo užtikrinimas kontrolės ir sankcijų būdu. Įsipareigojimai vykdomi siekiant bendro intereso – pasiekti aukštą saugos lygį, kuris užtikrinamas ir vystomas dėka konvencijos 5-ajame straipsnyje numatytų pateikti peržiūrai nacionalinių pranešimų apie priemones, kurių buvo imtasi

⁹ Branduolinės saugos konvencijos 1-as straipsnis // Valstybės žinios. 2009, Nr. 140-6153.

¹⁰ Remiantis duomenimis, pateiktais interneto svetainėje http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/nuclearsafety_status.pdf; prisijungimo laikas: 2011-03-10.

įgyvendinant kiekvieną įsipareigojimą pagal šią konvenciją, ir 20-ajame straipsnyje numatytą reguliarių susitariančiųjų šalių apžvalginių susitikimų, organizuojamų kas tris metus, šiems pranešimams (ataskaitoms) peržiūrėti.

Nacionalinių ataskaitų peržiūros mechanizmas suteikia vertingas galimybes aktyvioms ir pajėgioms šalims pasinaudoti savo teise svarstyti pranešimus, pateiktus kitų susitariančiųjų šalių, nagrinėti konkrečią pranešimuose pateikiamą informaciją bei prašyti papildomų išaiškinimų dėl pranešimuose pateikiamos informacijos.

Penktasis nacionalinių ataskaitų peržiūros susitikimas vyko 2011 m. balandžio mėnesį. Pažymėtina, kad daugelio šalių nacionalinės ataskaitos yra atviros visuomenei ir pateikiamos TATENA interneto svetainėje¹¹. Tokiu būdu siekiama pademonstruoti, jog šalis tinkamai laikosi visų įsipareigojimų, numatytų Branduolinės saugos konvencijoje ir, atitinkamai, užtikrina aukštą branduolinės saugos lygį šalyje. Nepaisant šalių demonstruojamo atvirumo teikiant informaciją nacionalinėse ataskaitose ir daugeliui šalių šias ataskaitas netgi paskelbiant viešai prieinamose interneto svetainėse, reikia pripažinti, kad šalys yra linkusios plačiai aprašyti teigiamus pasiekimus ir nutylėti apie esamus trūkumus, problemas bei neatitikimus tarptautiniams saugos standartams.

Darbo temos kontekste svarbu paminėti konvencijos 17-ą straipsnį, kuris nustato reikalavimus aikštelės parinkimui. Šis straipsnis nustato, kad konvenciją pasirašiusioji šalis privalo sukurti ir įgyvendinti reikiamas procedūras tam, kad būtų įvertintas planuojamo branduolinės energetikos objekto poveikis žmonėms, visuomenei ir aplinkai. Numatoma, kad konvenciją pasirašiusioji šalis privalo sukurti ir įgyvendinti reikiamas procedūras tam, kad būtų pateikta reikiama informacija kitai suinteresuotai konvencijos šaliai, jai prašant, kuri gali būti paveikta planuojamo branduolinės energetikos objekto. Informacijos pateikimo tikslas yra suteikti suinteresuotai šaliai galimybę atlikti savo vertinimą dėl galimo neigiamo planuojamo branduolinės energetikos objekto poveikio jos teritorijai. Tačiau, nei šiame straipsnyje, nei apskritai Branduolinės saugos konvencijoje nėra numatytas galimų ginčų tarp konvencijos šalių sprendimo mechanizmas. Išskirtinos dvi probleminės sritys, keliančios nesutarimus tarp konvenciją pasirašiusiųjų šalių vykstant konsultacijoms aikštelės parinkimo proceso metu:

1. Atominę elektrinę planuojanti statyti šalis gali teigti, kad visą reikiamą informaciją to prašančiai šaliai jau pateikė. Tuo tarpu suinteresuota šalis gali kelti papildomus klausimus ir prašyti papildomos informacijos, siekdama tinkamai įvertinti galimą neigiamą poveikį jos teritorijai;

2. Atominę elektrinę planuojanti statyti šalis paprastai laikosi pozicijos, kad atominė elektrinė kaimyninei šaliai nesukels jokio neigiamo poveikio, kadangi AE projektas bus

¹¹ <http://www-ns.iaea.org/conventions/nuclear-safety.asp#1>; prisijungimo laikas: 2011-03-10.

naujausios kartos, kuriame numatytos šiuolaikinės saugos sistemos, įgyvendinant projektą bus laikomasi visų tarptautinių standartų, o netgi ir kilus avarijai, jos padariniai būtų likviduoti aikštelės ribose. Tuo tarpu kaimyninė suinteresuota šalis, vertindama galimą branduolinės energetikos objekto grėsmę, visuomet gali surasti savų argumentų keliamos grėsmės nepriimtinumui pagrįsti.

Priemonių tokio pobūdžio problemoms spręsti Branduolinės saugos konvencija nenumato. Reziumuojant, galima teigti, kad konvencija yra daugiau skatinimo nei užtikrinimo instrumentas. Todėl, jau pradėdama diskutuoti apie konvencijos papildymą, eliminuojant šiuos trūkumus.

Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijos tikslai (konvencijos 1-asis straipsnis):

i) siekti, kad visame pasaulyje panaudoto kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos lygis būtų aukštas, ir jį palaikyti tobulinant nacionalines priemones ir gerinant tarptautinį bendradarbiavimą, atitinkamais atvejais pasinaudojant techniniu su sauga susijusiu bendradarbiavimu;

ii) visuose panaudoto kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo etapuose užtikrinti veiksmingų apsaugos nuo potencialaus pavojaus priemonių taikymą apsaugant atskirus asmenis, visuomenę ir aplinką nuo kenksmingo jonizuojančiosios spinduliuotės poveikio šiuo metu ir ateityje taip, kad dabartinės kartos poreikiai ir siekiai būtų tenkinami nepakenkiant ateities kartų galimybėms tenkinti savo poreikius ir siekius;

iii) užkirsti kelią avarijoms, galinčioms turėti radiologinių pasekmių, ir sušvelninti šias pasekmes, jei avarijos įvyktų kuriame nors panaudoto kuro ar radioaktyviųjų atliekų tvarkymo etape.

Jungtinę panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvenciją ratifikavo 57 šalys¹². Konvencija įsigaliojo 2001 m. liepos 18 dieną. Kaip ir Branduolinės saugos konvencijos atveju, kiekviena susitariančioji šalis privalo parengti nacionalinę ataskaitą pateikiant informaciją apie įgyvendintas priemones siekiant užtikrinti konvencijoje numatytų išipareigojimų vykdymą. Nacionalinės ataskaitos svarstomos kas trys metai. Trečiasis nacionalinių ataskaitų peržiūros susitikimas vyko 2009 m. gegužės 11-20 dienomis.

¹² Remiantis duomenimis, pateiktais interneto svetainėje http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/jointconv_status.pdf; prisijungimo laikas: 2011-03-10.

Kaip atskirą tarptautinės teisės šaltinį verta išnagrinėti ir **TATENA statutą**. Iš vienos pusės, tai tarptautinės organizacijos veiklą reglamentuojantis teisės aktas, tačiau, kita vertus, TATENA vykdydama savo veiklą atstovauja prisijungusių prie TATENA šalių (2010 m. lapkričio mėnesį TATENA jungė 151 šalis nares) interesus ir kartu siekia sustiprinti ir padidinti atominės energijos indelį užtikrinant taiką, sveikatą ir gerovę visame pasaulyje. Statute numatyta, kad TATENA užtikrina, kiek tai įmanoma, kad jos teikiama parama nebūtų panaudota karo tikslais¹³. O kas ypač aktualu branduolinės saugos užtikrinimo kontekste, TATENA statusas numato, jog TATENA rengia saugos standartus, kurie turi būti taikomi ne tik pačios TATENA veikloje, bet ir veikloje, susijusioje su TATENA teikiama parama¹⁴. TATENA statuto III str. A dalies 6-o punkto tekstas ganėtinai sudėtingas, bet būtent šio punkto turinyje galima ieškoti šalies, naudojančios TATENA paramą, įsipareigojimo taikyti TATENA kompetencijai priskiriamus minkštosios teisės (angl. *Soft law*) šaltinius.

Branduolinės saugos sričiai priskiriami tarptautinės minkštosios teisės (angl. *Soft law*) šaltiniai gali būti skirstomi¹⁵ į:

- bendruosius (fundamentinius) saugos principus;
- bendruosius saugos reikalavimus;
- specifinius saugos reikalavimus;
- bendrąsias saugos rekomendacijas; ir
- specifines saugos rekomendacijas.

Pažymėtina, kad pagal Branduolinės saugos konvenciją prisiimti šalių įsipareigojimais didžiaja dalimi perkelti į TATENA Saugos standartų serijos dokumento „Fundamentiniai saugos principai“ nuostatas.

Saugos standartų serijos bendrieji saugos reikalavimai, detalizuojantys Fundamentinius saugos principus, skirstomi į septynias atskiras sritis¹⁶:

1. Vyriausybės, teisinės ir reguliavimo priemonės saugai užtikrinti.
2. Vadovavimas ir vadyba saugai užtikrinti.
3. Radiacinė apsauga ir jonizuojančios spinduliuotės šaltinių sauga.
4. Įrenginių ir veiklų saugos vertinimas.
5. Radioaktyviųjų atliekų tvarkymas.
6. Eksploatavimo ir veiklos nutraukimas.
7. Avarinė parengtis.

¹³ Statute of the IAEA, 2 str. // http://www.iaea.org/About/statute_text.html; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

¹⁴ Ten pat, 3 str. A dalies 6-as punktas.

¹⁵ Long term structure of the IAEA safety standards and current status; <http://www-ns.iaea.org/downloads/standards/status.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-09.

¹⁶ Ten pat.

Saugos standartų serijos specifinius saugos reikalavimus TATENA skirsto į šešias atskiras sritis¹⁷:

1. Branduolinių įrenginių aikštelės įvertinimas.
2. Atominių elektrinių sauga:
 - Projektavimas ir statyba;
 - Perdavimas eksploatuoti ir eksploatacija.
3. Tiriamųjų reaktorių sauga.
4. Branduolinio kuro ciklo įrenginių sauga.
5. Radioaktyviųjų atliekų atliekynų sauga.
6. Radioaktyviųjų medžiagų transportavimo sauga.

TATENA yra parengusi ir nuolat atnaujina daugiau kaip 110 Saugos standartų serijos dokumentų¹⁸, kuriuos savo kasdienėje veikloje naudoja visos branduolinę energetiką vystančios valstybės. Šių saugos standartų taikymo ypatybes nagrinėsime sekančiuose darbo skyriuose.

Reglamentuojant branduolinę saugą Europos Sąjungos teisinėje sistemoje svarbiausią reikšmę turi **Euratomo sutartis**, priimta Briuselyje 1957 m. balandžio 17 d., ir 2009 m. birželio 25 d. **Tarybos direktyva 2009/71/Euratomas, kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema**. Iki 2009 m. direktyvos patvirtinimo, branduolinės saugos užtikrinimo reguliavimas buvo ES šalių narių kompetencijos sritis. Ir ši kompetencija, iš esmės, rėmėsi TATENA rekomendacijų taikymu, derėtų pabrėžti, pagal kiekvienos šalies galimybes ir supratimą. 2009 m. direktyva nesukuria naujų ar aukštesnių saugos reikalavimų, lyginant su TATENA reikalavimais, tačiau įteisina TATENA pagrindinius saugos principus¹⁹ ir siekia:

a) nustatyti Bendrijos sistemą, kuria užtikrinamas ir skatinamas nuolatinis branduolinės saugos bei jos reguliavimo gerinimas;

b) užtikrinti, kad valstybės narės nustatytų tinkamas nacionalines priemones, skirtas aukšto lygio branduolinei saugai užtikrinti siekiant apsaugoti darbuotojus ir plačiąją visuomenę nuo branduolinių įrenginių skleidžiamos jonizuojančiosios spinduliuotės keliamo pavojaus.²⁰

Tarptautinės teisės kontekste Europos Sąjungos teisės šaltinius verta nagrinėti ne vien todėl, kad suvokti šiame regione numatomas branduolinės saugos užtikrinimo priemonės, bet ir

¹⁷ Long term structure of the IAEA safety standards and current status; <http://www-ns.iaea.org/downloads/standards/status.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-09.

¹⁸ <http://www-ns.iaea.org/standards/documents/pubdoc-list.asp>; prisijungimo laikas: 2011-03-10.

¹⁹ 2009 m. birželio 25 d. Tarybos direktyvos 2009/71/Euratomas, kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema, įžanginės dalies 13-as punktą.

²⁰ Ten pat, 1 straipsnis.

todėl, kad šis regionas teikia paramą įvairioms pasaulio šalims užtikrinant branduolinės energetikos saugą. Parama teikiama:

1. Dvišalių santykių pagrindu.

2. Naudojantis Europos Sąjungos paramos instrumentais. Praeityje didelės lėšos buvo skiriamos ir parama teikiama PHARE bei TACIS projektų apimtyje, šiuo metu parama teikiama remiantis Bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemone (angl. *Instrument for Nuclear Safety Cooperation, INSC*).

3. Dalyvaujant TATENA organizuojamuose Regioniniuose bei Nacionaliniuose projektuose.

Atkreiptinas dėmesys, kad netgi p. Kwaku Aning, TATENA generalinio direktoriaus pavaduotojas techniniam bendradarbiavimui, Nacionalinių koordinatorių pasitarime TATENA Europos Regioniniams 2012-2013 metų projektams aptarti, pasakytoje kalboje 2011 m. vasario 22 d. pabrėžė, kad Europos regioną mato ne tik kaip paramos naudotoją, bet ir kaip paramos, žinių šaltinį kitiems Techninio bendradarbiavimo regionams.

Trečiame darbo skyriuose pateikiama informacija apie ganėtinai ribotas, tačiau tarptautinėje praktikoje naudojamas galimybes įtakoti priimamus sprendimus teikiant paramą branduolinės energetikos objektų saugos gerinimo ir(ar) reguliavimo srityje.

1.2 Branduolinio ginklo neplatinimas

Branduolinio ginklo neplatinimo problematika glaudžiai susijusi su garantijų įgyvendinimu (angl. *safeguards*) ir TATENA atliekamais patikrinimais (angl. *verifications*). Pagrindiniai tarptautinės teisės šaltiniai šioje srityje:

1. Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatinimo;
2. Visuotinio branduolinių bandymų uždraudimo sutartis;
3. TATENA statutas.

Siekiant vieningo supratimo garantijų įgyvendinimo ir branduolinių patikrinimų srityje, TATENA yra išleidusi TATENA garantijų srities terminų žodyną²¹.

Pažymėti, kad branduolinių medžiagų bei branduolinių technologijų neplatinimo ir garantijų taikymo klausimai ypač aktualūs sprendžiant tarptautinius nesutarimus dėl Irano Islamo Respublikos ir Korėjos Liaudies Demokratinės Respublikos branduolinių programų vystymo.

²¹ IAEA Safeguards Glossary, 2001 Edition, International Nuclear Verification Series No.3 // <http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/nvs-3-cd/Start.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-10.

Tačiau, šiame darbe neplatavimo ir garantijų taikymo klausimai pagrindiniai nagrinėjami tiek, kiek tai yra aktualu branduolinės energijos naudojimo tik taikiems tikslams kontekste.

Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo yra viena žymiausių ir, matomai, viena kontraversiškesnių tarptautinių sutarčių, kurios pagrindiniai tikslai yra:

1. užkirsti kelią branduolinio ginklo bei branduolinių technologijų plitimui;
2. skatinti branduolinio ginklavimosi varžybų nutraukimą ir branduolinį nusiginklavimą, o taip pat siekti sutarties dėl visuotinio ir visiško nusiginklavimo;
3. skatinti bendradarbiavimą vystant taikų branduolinės energijos panaudojimą.

Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo yra vienintelė daugiašalė tarptautinė sutartis teisiškai įpareigojanti branduolines šalis nusiginkluoti (t.y. atsisakyti branduolinio ginklo).

Sutartis buvo sudaryta 1968 m. liepos 1 d. Londone, Maskvoje ir Vašingtone trimis egzemplioriais, įsigaliojo 1970 m. kovo 5 d. ir šiuo metu (2011 m. kovas 10 d. duomenimis) jungia 190 susitariančių šalių²², įskaitant 5-ias branduolinį ginklą turinčias šalis. Nėra jokios kitos tarptautinės sutarties, ribojančios ginklavimąsi, prie kurios būtų prisijungęs toks didelis šalių skaičius. Tai dar kartą pagrindžia sutarties svarbą. Sutarties depozitaras – JAV, Jungtinės Karalystės ir Rusijos Federacijos vyriausybės.

Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo 1-asis straipsnis nustato įsipareigojimus branduolinį ginklą turinčioms valstybėms: „Kiekviena branduolinį ginklą turinti valstybė, Sutarties Šalis, įsipareigoja jokiam gavėjui neperduoti branduolinių ginklų ar kitų branduolinių sprogstamųjų įtaisų arba tokio ginklo ar sprogstamųjų įtaisų kontrolės nei tiesiogiai, nei netiesiogiai ir jokių būdu nepadėti, neskatinti arba neversti jokios branduolinio ginklo neturinčios valstybės gaminti ar kitaip įsigyti branduolinius ginklus ar kitus branduolinius sprogstamuosius įtaisus arba įgyti tokių ginklų ar sprogstamųjų įtaisų kontrolę.“ Sutarties 2-asis straipsnis nustato įsipareigojimus branduolinio ginklo neturinčioms valstybėms: „Kiekviena branduolinio ginklo neturinti valstybė, Sutarties Šalis, įsipareigoja iš jokių perdavėjų neperimti branduolinių ginklų ar kitų branduolinių sprogstamųjų įtaisų arba tokių ginklų ar sprogstamųjų įtaisų kontrolės nei tiesiogiai, nei netiesiogiai, negaminti arba kitaip neįsigyti branduolinių ginklų ar kitų branduolinių sprogstamųjų įtaisų ir nesiekti arba negauti jokios pagalbos gaminant branduolinius ginklus arba kitus branduolinius sprogstamuosius įtaisus“.

Siekiant užtikrinti branduolinio ginklo neplatavimą, o taip pat ir siekiant įsitikinti, kad nėra prielaidų platinti branduolinį ginklą, Sutartis nustato garantijų taikymo sistemą, kurios

²²Remiantis duomenimis, pateiktais interneto svetainėje <http://unhq-appspub-01.un.org/UNODA/TreatyStatus.nsf>; prisijungimo laikas: 2011-03-10.

įgyvendinimas pavedamas Tarptautinės atominės energijos agentūrai. Garantijų sistemos pagrindas yra TATENA inspekcijos, kurios vykdomos siekiant įvertinti atitikimą Sutarčiai. Garantijų įteisinimo pagrindai nustatyti Sutarties 3-iame straipsnyje: „Kiekviena branduolinio ginklo neturinti valstybė, Sutarties Šalis, įsipareigoja pritarti garantijoms, nustatytoms susitarime, dėl kurio vyks derybos ir kuris bus sudarytas su Tarptautine atominės energijos agentūra pagal Tarptautinės atominės energijos agentūros statutą ir jos garantijų sistemą, siekiant vienintelio tikslo – patikrinti pagal šią Sutartį prisiimtų įsipareigojimų vykdymą, norint užkirsti kelią branduolinės energijos naudojimui ne taikiems tikslams, o branduoliniams ginklams ar kitiems branduoliniams sprogstamiesiems įtaisams.“ Garantijų sistemos taikymas ir atskiros susitariančiosios šalies, ar šalių grupės, susitarimo su TATENA pasirašymo tvarka tuo klausimu yra detalizuota **TATENA statuto** 12-ame straipsnyje.

Remiantis minėtu šalies ar šalių grupės susitarimu su TATENA garantijų taikymo klausimais, parengtu vadovaujantis Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo 3 str. nuostatomis, TATENA tikrina ar šalis tiksliai ir pilnai deklaruoja visus branduolinių medžiagų kiekius ir visas su branduolinėmis technologijomis susijusias veiklas. Patikrinimai gali apimti vertinimus, inspekcijas vietoje, vizitus, įrengimų plombavimą bei distancinę priežiūrą videokamerų pagalba. 2011 m. kovo 18 d. duomenimis tokie susitarimai galioja 172 valstybėse. Lietuvos Respublikoje taikomas „Susitarimas tarp Belgijos Karalystės, Danijos Karalystės, Vokietijos Federacinės Respublikos, Airijos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Europos Atominės Energijos Bendrijos ir Tarptautinės Atominės Energijos Bendrijos, įgyvendinantis Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo III straipsnio 1 ir 4 dalis“ (78/164/Euratomas).

Siekiant išplėsti TATENA teises pasiekti reikiamą informaciją ir inspekcijų metu prieiti prie reikiamos įrangos, tokiu būdu užtikrinant TATENA gebėjimus stebėti susitariančiose šalyse deklaruotas veiklas ir nustatyti galimas nedeklaruotas veiklas, minėti susitarimai tarp TATENA ir Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo šalių yra tikslinami papildomais protokolais. Papildomi protokolai 2011 m. kovo 18 d. duomenimis galioja 98-iose valstybėse. Lietuvoje galioja „Papildomas protokolas prie Susitarimo tarp Austrijos Respublikos, Belgijos Karalystės, Danijos Karalystės, Suomijos Respublikos, Vokietijos Federacinės Respublikos, Graikijos Respublikos, Airijos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Portugalijos Respublikos, Ispanijos Karalystės, Švedijos Karalystės, Europos atominės energijos bendrijos ir Tarptautinės atominės energetikos agentūros, įgyvendinantis Sutarties dėl branduolinių ginklų neplatavimo III straipsnio 1 ir 4 dalis“.

Atliekamo darbo temos kontekste labai svarbu pabrėžti, kad Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo skatina bendradarbiavimą „taikios“ branduolinės technologijos vystymo

sirtyje: „Visos Sutarties Šalys įsipareigoja palengvinti kuo platesnius įrengimų, medžiagų ir mokslinės bei technologinės informacijos mainus, skirtus branduolinės energijos naudojimui taikiems tikslams, ir turi teisę tuose mainuose dalyvauti. Sutarties Šalys, turinčios galimybę tai daryti, bendradarbiauja pavieniui arba kartu su kitomis valstybėmis arba tarptautinėmis organizacijomis, prisidėdamos prie tolesnio branduolinės energijos taikymo taikiems tikslams plėtojimo, visų pirma branduolinio ginklo neturinčių valstybių, Sutarties Šalių, teritorijose, tinkamai atsižvelgdamos į besivystančių pasaulio regionų poreikius.“²³. Tačiau, tuo pat metu kitose sutarties nuostatose numatoma, kad atskiri susitarimai su TATENA, įgalinantys garantijų sistemos taikymą, turi užtikrinti, jog vystant branduolines technologijas jos nebus panaudotos ginklo gamybai.

Jau buvo minėta, kad Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo yra viena kontraversiškesnių. Sutarties 6-asis straipsnis nustato, kad „kiekviena Sutarties Šalis įsipareigoja sąžiningai vesti derybas dėl veiksmingų priemonių, susijusių su branduolinio ginklavimosi varžybų nutraukimu artimiausiu metu ir dėl branduolinio nusiginklavimo, taip pat dėl Sutarties dėl visuotinio ir visiško nusiginklavimo taikant griežtą ir veiksmingą tarptautinę kontrolę“. Kai kurios valstybės laikosi nuomonės, kad penkios prie Sutarties prisijungusios branduolinį ginklą turinčios valstybės (JAV, Rusijos Federacija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija ir Kinija) nevykdo šio straipsnio reikalavimų. Tokios nuomonės laikosi ir Iranas bei Šiaurės Korėja, kurios vysto, su tam tikromis pertraukomis, branduolinio ginklo gamybos programas. Pažymėtina, kad yra trys valstybės, Indija, Pakistanas ir Šiaurės Korėja, kurios turi branduolinį ginklą ir nėra prisijungusios prie sutarties. Tuo tarpu Izraelis, valstybė prisijungusi prie Sutarties, kaip manoma irgi turi branduolinį ginklą, nors to nėra oficialiai deklaruojama. Tai yra iš ties probleminiai sutarties įgyvendinimo klausimai, leidžiantys suprasti, kad Sutartis nėra ir, turbūt, negali būti absoliučiai efektyvi visose situacijose, tačiau tai nesumenkina jos svarbos bendrame tarptautiniame kontekste.

Branduolinio ginklo neplatavimo srityje svarbūs yra ir eksporto bei importo klausimai. Iš regioninio pobūdžio dokumentų šioje srityje paminėtinas 2009 m. gegužės 5 d. ES Tarybos reglamentas Nr. 428/2009, nustatantis Bendrijos dvejopo naudojimo prekių eksporto, persiuntimo, susijusių tarpininkavimo paslaugų ir tranzito kontrolės režimą.

²³ Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo 4 str. 2-a dalis.

Branduolinio ginklo neplatinimo sričiai priskirtina ir **Visuotinio branduolinių bandymų uždraudimo sutartis**. CTBTO organizacijos 2011 m. kovo 18 d. duomenimis²⁴ Sutartį pasirašė 182 valstybės. Sutarties deponitaras – Jungtinių Tautų Generalinis Sekretorius. Visuotinio branduolinių bandymų uždraudimo sutarties 1-asis straipsnis nustato, kad „Visos Valstybės, šios Sutarties Šalys, įsipareigoja nevykdyti jokių branduolinio ginklo bandymų ir kitų branduolinių sprogdinimų, uždrausti ir neleisti visų šių branduolinių sprogdinimų teritorijose, priklausančiose jų jurisdikcijai ar kontrolei“. Sutartis nustato Išplėstinės branduolinių bandymų uždraudimo sutarties organizacijos steigimą bei nustato kitus valdymo organus. Siekiant patikrinti, kaip laikomasi Sutarties yra nustatoma tikrinimo tvarka, kurią sudaro: tarptautinė monitoringo sistema, konsultavimas ir aiškinimas, inspekcijos vietoje ir pasitikėjimą stiprinančios priemonės.

1.3 Branduolinis saugumas

Fizinė sauga buvo priskiriama branduolinės saugos sričiai, tačiau formuojantis branduolinio terorizmo, neteisėtos branduolinių ar radioaktyviųjų medžiagų prekybos problematikai, šie klausimai pradėti nagrinėti vientisame branduolinio saugumo kontekste, kurio pagrindiniai tarptautinės teisės šaltiniai yra:

1. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija;
2. 2005 m. liepos 8 d. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencijos pakeitimas;
3. Tarptautinė konvencija dėl kovos su branduolinio terorizmo veiksmais.

Iš tarptautinės minkštosios teisės šaltinių branduolinio saugumo srityje išskirtinos šios TATENA rekomendacijos:

1. Branduolinių medžiagų ir branduolinių įrenginių fizinė apsauga, INFCIRK/225/Rev.4, 1999 m.;
2. Radioaktyvių medžiagų nustatymas ties valstybių sienomis, TECDOC serijos Nr.1312, 2002 m.. Dokumentas parengtas bendradarbiaujant su Pasauline muitinių organizacija (WCO), EUROPOL ir INTERPOL;
3. Reagavimas į neapdairaus gabenimo ar neteisėtos prekybos radioaktyviomis medžiagomis įvykius, TECDOC serijos Nr. 1313, 2002 m.. Dokumentas parengtas bendradarbiaujant su Pasauline muitinių organizacija (WCO), EUROPOL ir INTERPOL;
4. Prevencinės priemonės siekiant užkirsti kelią neapdairiam gabenimui ar neteisėtai prekybai radioaktyviomis medžiagomis, TECDOC serijos Nr. 1311, 2002 m.. Dokumentas

²⁴ CTBTO interneto svetainė <http://www.ctbto.org/the-treaty/status-of-signature-and-ratification/>; prisijungimo laikas: 2011-10-02.

parengtas bendradarbiaujant su Pasauline muitinių organizacija (WCO), EUROPOL ir INTERPOL;

5. Jonizuojančios spinduliuotės šaltinių saugumas, TECDOC serijos Nr. 1355, 2003 m.;

6. Rekomendacijos ir pasvarstymai dėl INFCIRK/225/Rev.4, Branduolinių medžiagų ir branduolinių įrenginių fizinė apsauga, įgyvendinimo, TECDOC serijos Nr.967.

Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija buvo priimta 1979 m. spalio 26 d. ir įsigaliojo 1987 m. vasario 8 d. Konvencijos susitariančiųjų šalių skaičius – 145, 2010 m. rugsėjo 29 d. duomenimis. Ši konvencija yra vienintelis tarptautinės teisės privalomas instrumentas branduolinių medžiagų fizinės saugos srityje. Ji nustato neteisėto kėsinimosi į branduolines medžiagas prevencijos, išaiškinimo bei bausmių taikymo priemones. 2005 metų konvencijos pakeitimas praplėtė ir sugriežtino fizinės saugos reikalavimus apimant branduolinius įrenginius ir branduolines medžiagas naudojamas bei transportuojamas šalyje taikiais tikslais. Konvencijos pakeitimas numato išplėstinio bendradarbiavimo tarp šalių priemones siekiant užtikrinti greitą pavogtų ar kontrabandinių branduolinių medžiagų suradimą ir atgavimą, siekiant sušvelninti sabotažo radiologines pasekmes bei užkirsti kelią panašaus pobūdžio nusikaltimams.

Pažymėtina, kad konvencijos pakeitimas įsigalios tik tuomet, kai jį ratifikuos du trečdaliai Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencijos susitariančiųjų šalių (du trečdaliai nuo 145). 2010 m. gruodžio 30 d. duomenimis prie konvencijos pakeitimo prisijungė 45 šalys.

Tarptautinė konvencija dėl kovos su branduolinio terorizmo veiksmais priimta 2005 m. rugsėjo 14 d. ir įsigaliojo 2007 m. liepos 7 d. Šiuo metu prie konvencijos yra prisijungusios 77 šalys²⁵. Konvencijos depozitaras yra Jungtinių Tautų Generalinis Sekretorius.

Konvencija detalizuoja nusikaltimus, susijusius su neteisėtu radioaktyviųjų medžiagų, jonizuojančiosios spinduliuotės šaltinių ar branduolinių įrenginių naudojimu bei skatina bendradarbiavimą tarp šalių tiriant tokius nusikaltimus. Vienas svarbiausių konvencijos tikslų yra apsisaugoti nuo išpuolių prieš tam tikro tipo pavojingus objektus, įskaitant atomines elektrines ir branduolinius reaktorių.

Konvencijos 8 straipsnis nustato, kad „Siekdamos užkardyti šioje konvencijoje nurodytus nusikaltimus, valstybės, šios konvencijos šalys, deda visas pastangas, kad būtų priimtos tinkamos priemonės, užtikrinančios radioaktyviųjų medžiagų apsaugą, atsižvelgiant į atitinkamas Tarptautinės atominės energijos agentūros rekomendacijas ir funkcijas“.

²⁵ Remiantis JT interneto svetainėje http://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?&src=UNTSOnline&mtid sg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtidsg3&lang=en#Participants pateiktais duomenimis; prisijungimo laikas: 2011-07-15.

Atitinkamai, ši konvencija tampa teisiniu instrumentu, sustiprinančiu minkštosios teisės, t.y. TATENA saugos standartų, taikymą kovos su branduoliniu terorizmu srityje.

1.4 Atsakomybė dėl kompensacijos už branduolinę žalą

Pagrindiniai tarptautinės teisės šaltiniai atsakomybės dėl kompensacijos už branduolinę žalą srityje yra šie:

1. 1963 m. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą kartu su 1997 m. Protokolu dėl 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą pakeitimo;
2. 1960 m. Paryžiaus konvencija dėl trečiosios šalies atsakomybės branduolinės energijos srityje kartu su 1963 m. sausio 31 d. Briuselio papildoma konvencija, 1964 m. sausio 28 d. Papildomu protokolu ir 1982 m. lapkričio 16 d. Protokolu;
3. Jungtinis protokolas dėl Vienos konvencijos ir Paryžiaus konvencijos
4. Papildomos kompensacijos už branduolinę žalą konvencija.

Pažymėtina, kad Vienos konvencija ir Paryžiaus konvencija, tam tikra prasme, konkuruoja, kadangi dalis branduolinę energetiką vystančių valstybių yra prisijungusios prie Vienos konvencijos (žr. 3-ią priedą), kita dalis prie Paryžiaus konvencijos (žr. 4-ą priedą). Pažymėtina, kad Paryžiaus konvencija priskiriama Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymo organizacijos (OECD) kompetencijai, o Vienos konvencija – TATENA kompetencijai. Tačiau, santykius tarp šias dvi konvencijas pasirašiusių šalių reguliuoja TATENA ir OECD organizuotoje bendroje konferencijoje 1988 m. rugsėjo 21 d. priimtas Jungtinis protokolas dėl Vienos konvencijos ir Paryžiaus konvencijos.

Vienos konvencija buvo pasirašyta 1963 m. gegužės 21 d. Vienoje, įsigaliojo 1977 m. lapkričio 12 d., konvencijos depozitaras – TATENA Generalinis direktorius. Konvencija numato branduolinio įrenginio operatoriaus ir atsakingos už įrenginį valstybės atsakomybės už branduolinę žalą atsiradimo pagrindus, žalos atlyginimo tvarką bei kompensacijos dydį. Pažymėtina, kad konvencijos V straipsnis numato atsakomybės dydžio ribą - 5 milijonai JAV dolerių už kiekvieną branduolinį incidentą. JAV dolerio vertė šioje konvencijoje prilyginama aukso paritetui, buvusiam 1963 m. balandžio 29 d., t.y. 35 JAV doleriai už vieną gryno aukso

Trojos unciją. Taigi, pagal šią dieną aukso vertę²⁶ bei JAV dolerio ir lito oficialų kursą²⁷, atsakomybės už branduolinę žalą dydžio riba yra $5\,000\,000 / 35 * 1\,525 * 2,4075 = 524$ mln. litų (apytiksliai). Be to, pažymėtina, kad ši konvencija nereikalauja privalomo nustatyto dydžio lėšų numatymo biudžete ar branduolinės energetikos objekto draudimo šiai sumai.

1997 m. Protokolu dėl 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą buvo esminiai patikslinti žalos atsiradimo pagrindai, pati branduolinės žalos samprata, žalos atlyginimo tvarka bei kompensacijos dydis. Šis protokolas nustato didesnę, 300 mln. SDR, Tarptautinio Valiutos Fondo valiutos vienetų, (apie 1,15 mlrd. litų²⁸) atsakomybės ribą. Protokolas įsigaliojo 2003 m. spalio 4 d. Šiuo metu²⁹ protokolą ratifikavo 9-ios šalys, tarp kurių ir Latvija, Lenkija bei Baltarusija. Lietuva šio protokolo dar neratifikavo.

Paryžiaus konvencija pasirašyta 1960 m. liepos 29 d. ir papildyta Briuselio papildoma konvencija 1963 m. sausio 31 d. Abi šios konvencijos papildomai buvo pakeistos Papildomu protokolu 1964 m. sausio 28 d ir Protokolu 1982 m. lapkričio 16 d. Pažymėtina, kad Paryžiaus konvencija ir Briuselio papildoma konvencija buvo pakeista ir 2004 m. Protokolu, kuris dar neįsigaliojo.

Paryžiaus konvencija nustato sąlyginai didelį maksimalų branduolinės energetikos objektą eksploatuojančios organizacijos atsakomybės lygį³⁰ – 15 mlrd. SDR, Tarptautinio Valiutos Fondo valiutos vienetų, kas atitinka³¹ 57,54 mlrd. litų. Atitinkamai, tik finansiškai galingos valstybės gali prisijungti prie šios konvencijos ir priimti tokio dydžio finansinius įsipareigojimus.

Kaip jau minėta, santykius tarp Vienos ir Paryžiaus konvencijos šalių reguliuoja 1988 m. rugsėjo 21 d. priimtas **Jungtinis protokolas dėl Vienos konvencijos ir Paryžiaus konvencijos**, kuris įsigaliojo 1992 m. balandžio 27 d. Konvencijos principinės nuostatos antrame straipsnyje apibrėžia, kad branduolinės energetikos objekto, veikiančio šalyje kuri yra prisijungusi prie Paryžiaus konvencijos, eksploatuojanti organizacija padariusi žalą šaliai prisijungusiai prie Vienos konvencijos ir šio protokolo atsako pagal Paryžiaus konvencijos

²⁶ 2011 m. liepos 7 d. vienos gryno aukso Trojos uncijos vertė lygi apie 1525 JAV dolerių. Remiamasi interneto svetainėje http://www.kitco.com/gold_currency/charts.htm?EURO pateiktais duomenimis; prisijungimo laikas: 2011-07-07.

²⁷ Lietuvos Banko nustatytas 2011 m. liepos 8 d. oficialus JAV dolerio ir lito kursas - 2,4075. Duomenys pateikti Lietuvos Banko interneto svetainėje <http://www.lbank.lt/exchange/default.asp>; prisijungimo laikas: 2011-07-07.

²⁸ Pagal Lietuvos Banko interneto svetainėje <http://www.lbank.lt/exchange/default.asp> 2011 m. liepos 7 d. pateiktą SDR kursą: 1 SDR = 3,8361 Lt.

²⁹ Remiantis TATENA interneto svetainėje http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/protamend_status.pdf pateiktais duomenimis; prisijungimo laikas: 2011-07-07.

³⁰ http://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html; prisijungimo laikas: 2011-07-07.

³¹ Pagal Lietuvos Banko interneto svetainėje <http://www.lbank.lt/exchange/default.asp> 2011 m. liepos 7 d. pateiktą SDR kursą: 1 SDR = 3,8361 Lt.

nuostatas, o branduolinės energetikos objekto, veikiančio šalyje kuri yra prisijungusi prie Vienos konvencijos, eksploatuojanti organizacija padariusi žalą šaliai prisijungusiai prie Paryžiaus konvencijos ir šio protokolo atsako pagal Vienos konvencijos nuostatas.

Tačiau, pažymėtina, kad šis protokolą šiuo metu jungia tik 26 šalis³², kai tuo tarpu Vienos ir Paryžiaus konvencijas pasirašiusių šalių skaičius siekia 53, 2011 m. liepos 7 d. duomenimis.

Papildomos kompensacijos už branduolinę žalą konvencijos tikslas yra patikslinti ir unifikuoti kompensacijos sistemą visoms prie šios konvencijos prisijungusioms šalims, įskaitant ir tas kurios yra prisijungusios ar neprisijungusios prie Vienos ir (ar) Paryžiaus konvencijų. Ši konvencija nustato sąlyginai didelę, mažiausiai 300 mln. SDR, Tarptautinio Valiutos Fondo valiutos vienetų, sumą (apie 1,15 mlrd. litų³³), kurią turi numatyti branduolinės energetikos objekto valstybė prieinamą dar prieš įvykstant avarijai.

Papildomos kompensacijos už branduolinę žalą konvencija priimta 1997 m. rugsėjo 12 d. Tarp 14-os konvenciją pasirašiusių šalių yra ir Lietuva. Tačiau, 2011 m. liepa 7 d. duomenimis³⁴, konvenciją ratifikavo tik 4-ios šalys (Lietuva neratifikavo) ir, atitinkamai, ši konvencija dar nėra įsigaliojusi, kadangi kol kas netenkinamos konvencijos XX straipsnyje pateikiamos konvencijos įsigaliojimui taikomos sąlygos. Pagrindinė konvencijos įsigaliojimo sąlyga yra ta, kad konvenciją turi ratifikuoti ne mažiau kaip penkios šalys, eksploatuojančios branduolinės energetikos objektus, kurių bendrai generuojama šiluminė galia ne mažesnė nei 400 000 MW.

1.5 Operatyvus informavimas ir pagalba įvykus avarijai

Operatyvaus informavimo ir pagalbos įvykus avarijai pagrindiniai tarptautinės teisės instrumentai yra šios konvencijos:

1. Konvencija dėl ankstyvo pranešimo apie branduolinę avariją;
2. Konvencija dėl pagalbos įvykus branduolinei avarijai arba kilus radiologiniam pavojui.

³² Remiantis TATENA interneto svetainėje http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/jointprot_status.pdf pateiktais duomenimis; prisijungimo laikas: 2011-07-07.

³³ Pagal Lietuvos Banko interneto svetainėje <http://www.lbank.lt/exchange/default.asp> 2011 m. liepos 7 d. pateiktą SDR kursą: 1 SDR = 3,8361 Lt.

³⁴ Duomenys pateikti TATENA interneto svetainėje http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp_status.pdf; prisijungimo laikas: 2011-07-07.

Šios konvencijos nustato įsipareigojimus tiek susitariančioms šalims valstybėms, tiek ir TATENA'į. Vykdomų įsipareigojimų dėka siekiama sumažinti galimą neigiamą poveikį žmonių sveikatai, turtui ir aplinkai kilus branduolinei ar radiacinei avarijai.

Be jau minėtų konvencijų, šioje srityje TATENA, prisidedant ir Pasaulinei sveikatos organizacijai (WHO), Maisto ir žemės ūkio organizacijai (FAO), Tarptautinei darbo organizacijai (ILO), Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymo organizacijos Branduolinės energijos agentūrai (OECD/NEO), Pan Amerikos Sveikatos Organizacijai (PAHO) ir Humanitarinės paramos koordinavimo tarnybai (OCHA), parengė bei išleido TATENA Saugos standartų serijos reikalavimus GS-R-2 „Branduolinė ir radiologinė avarinė parengtis ir reagavimas“. TATENA yra išleidusi ir kelias Saugos standartų serijos rekomendacijas šioje srityje.

Konvencija dėl ankstyvo pranešimo apie branduolinę avariją buvo priimta suvokus esamas problemas informacijos keitimosi srityje po Černobylio AE avarijos. Konvencijos tikslas yra sukurti tarpvalstybinio informavimo sistemą apie branduolines avarijas, kurios gali, esant potencialioms tarpvalstybinėms pernašoms, būti svarbios radiacinės saugos požiūriu kitai šaliai.

Konvencijoje numatoma, kad valstybė, konvencijos šalis, nedelsdama tiesiogiai ar per TATENA turi pranešti valstybėms, kurioms yra ar gali būti padarytas konvencijoje nurodytas fizinis poveikis, apie branduolinę avariją, jos pobūdį, įvykimo laiką ir tikslią vietą. Taip pat numatoma, kad turi būti pateikta ir kita turima informacija, kuri yra svarbi siekiant kuo labiau sumažinti radiologinius padarinius įtakojamoje šalyje³⁵.

Konvencija buvo priimta 1986 m. rugsėjo 26 d. Vienoje ir įsigaliojo 1986 m. spalio 27 d. Konvencijos depozitaras – TATENA generalinis direktorius.

Konvencija dėl pagalbos įvykus branduolinei avarijai arba kilus radiologiniam pavojui nustato, kad valstybės narės bendradarbiauja tarpusavyje, o taip pat ir tiesiogiai su TATENA siekiant užtikrinti greitą pagalbą branduolinės avarijos ar radiologinės ekstremalios situacijos atveju sumažinant neigiamą radiacijos poveikį sveikatai, turtui ir aplinkai. TATENA, savo ruožtu, yra įgaliojama dėti visas pastangas vystant, užtikrinant ir palaikant bendradarbiavimą tarp šalių narių.

Konvencijos dėl pagalbos įvykus branduolinei avarijai arba kilus radiologiniam pavojui 2-ajame straipsnyje yra numatyta, kad jei valstybei, šios konvencijos šaliai, prireikia pagalbos branduolinės avarijos ar radiologinio pavojaus atveju nepriklausomai nuo to, ar tokia avarija ar pavojus kyla jos teritorijoje, jos jurisdikcijai priklausančioje ar kontroliuojamoje teritorijoje, ar

³⁵ Konvencijos dėl ankstyvo pranešimo apie branduolinę avariją 2 str.

ne, ji gali kreiptis pagalbos tiesiogiai arba per TATENA į kitą valstybę, šios konvencijos šalį, į pačią TATENA arba, prireikus, į kitas tarptautines tarpvyriausybines organizacijas.

Konvencija buvo priimta 1986 m. rugsėjo 26 d. Vienoje ir įsigaliojo 1987 m. vasario 26 d. Konvencijos depozitaras – TATENA generalinis direktorius.

Turbūt svarbiausias tarptautinės minkštosios teisės instrumentų Operatyvaus informavimo ir pagalbos įvykus avarijai srityje yra TATENA Saugos standartų serijos reikalavimai GS-R-2 „Branduolinė ir radiologinė avarinė parengtis ir reagavimas“. Šis, kaip ir kiti TATENA Saugos standartų serijos dokumentai, nėra teisiškai privalomas šalims narėms, bet gali būti jų, vienu ar kitu būdu, perkeltas į nacionalinę teisę. Tačiau, atskirai pažymėtina, kad vadovaujantis TATENA Statuto 3-iu straipsniu, dokumentas yra teisiškai privalomas TATENA-os vykdomai veiklai ir šalims narėms TATENA vykdomos paramos apimtyje.

TATENA GS-R-2 reikalavimais „Branduolinė ir radiologinė avarinė parengtis ir reagavimas“ siekiama užtikrinti reikiamą nuoseklumą tarp avarinės parengties bei reagavimo kriterijų ir numatomų priemonių įvairiose šalyse tuo įgalinant numatyti ir taikyti tinkamas reagavimo priemones tiek regioniniame, tiek ir tarptautiniame lygmenyje.

Atsižvelgiant į GS-R-2 „Branduolinė ir radiologinė avarinė parengtis ir reagavimas“ dokumento svarbą, TATENA Generalinės konferencijos 2002 m. rugsėjo 20 d. rezoliucijoje GC(46)RES/9 šalys narės skatinamos įgyvendinti šiuos saugos reikalavimus.

Operatyvaus informavimo ir pagalbos įvykus avarijai srityje TATENA yra išleidusi ir tris Saugos standartų serijos rekomendacijas:

1. Branduolinės ir radiologinės parengties saugos rekomendacijos, GS-G-2.1, 2007 m.;
2. Saugos rekomendacijos vertinant radioaktyvių medžiagų sklidimą ore ir vandenyje bei gyventojų pasiskirstymo reikšmę parenkant atominės elektrinės aikštelę, NS-G-3.2, 2002 m.;
3. Saugos rekomendacijos planuojant ir rengiantis reaguoti į su radioaktyviomis medžiagomis susijusias transporto avarijas; TS-G-1.2, 2002 m.

1.6 Poveikio aplinkai vertinimas ir aplinkos apsauga tarpvalstybiniame kontekste

Pagrindiniai tarptautinės teisės šaltiniai aplinkos apsaugos srityje, įskaitant poveikio aplinkai vertinimą, yra šie:

1. Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo konvencija);

2. Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo;

3. Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais (Aarhus konvencija).

Darbo temos kontekste svarbu paminėti ir atskirai aptarti šiuos TATENA saugos standartus branduolinės energetikos objektų aikštelės vertinimo srityje:

1. Branduolinės energetikos objektų aikštelės vertinimas. Saugos reikalavimai, NS-R-3;

2. Radioaktyviųjų medžiagų sklidimo ore ir vandenyje bei gyventojų pasiskirstymo vertinimas parenkant atominės elektrinės aikštelę. Saugos rekomendacijos, NS-G-3.2.

Saugos rekomendacijų NS-G-3.2. 5-o skyriaus „Gyventojų pasiskirstymas“ 5.15 punktas nustato, kad jei po detalaus įvertinimo įrodoma, kad nėra tokių priemonių, kurių įdiegimo dėka aikštelė atitiktų nustatytus nacionalinius reikalavimus, tuomet aikštelė turi būti pripažinta netinkama to tipo atominėi elektrinei.

Europos Sąjungos šalims, poveikio aplinkai vertinimo radioaktyviųjų atliekų tvarkymo kontekste, aktualūs yra EURATOM sutarties 37 straipsnio reikalavimai ir šiuos reikalavimus detalai išaiškinanti Komisijos 1999 m. gruodžio 16 d. rekomendacija dėl EURATOM sutarties 37 straipsnio taikymo³⁶. EURATOM sutarties 37 straipsnis kartu su minėta Komisijos rekomendacija nustato detalią ES šalies narės, vystančios veiklą, susijusią su radioaktyviųjų atliekų tvarkymu, „Bendrųjų duomenų“ pateikimo Komisijai tvarką. Rekomendacijos detalai nustato pateikiamų „Bendrųjų duomenų“, pagal atskiras veiklas, sudėtį.

Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo konvencija) nustato šalims narėms įsipareigojimus vertinti tam tikrų veiklų poveikį aplinkai ankstyvojoje tos veiklos planavimo stadijoje. Nustatomi ir bendrieji valstybių įsipareigojimai pranešti ir konsultuoti viena kitą dėl visų svarbių vystomų projektų, kurie gali turėti esminį neigiamą poveikį aplinkai nepaisant valstybės sienų. Espoo konvencija buvo priimta 1991 m. ir įsigaliojo 1997 m. rugsėjo 10 d. Pirmasis konvencijos pakeitimas, priimtas 2001 m., numatė galimybę prisijungti prie konvencijos ir kitoms šalims, ne tik UNECE (Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos) narėms. Antrasis konvencijos pakeitimas, priimtas 2004 m., patikslino suinteresuotos šalies dalyvavimo galimybes poveikio aplinkai vertinimo procese, sąrašą veiklų, kurioms turi būti taikomi šios konvencijos reikalavimai, bei numatė kitus pakeitimus. Nei

³⁶ 1999/829/Euratomas // OL L 324, 1999 12 16 P. 23.

pirmasis, nei antrasis konvencijos pakeitimai dar neįsigaliojo³⁷. Depozitaro funkcijas atlieka Jungtinių Tautų Generalinis sekretorius. Europos ekonominės komisijos atsakingasis sekretorius atlieka sekretoriato funkcijas.

Papildomas protokolas prie Espoo konvencijos dėl strateginio aplinkos vertinimo buvo priimtas 2003 m. gegužės 21 d. Kijeve neeilinio Espoo konvencijos šalių susitikimo metu ir įsigaliojo 2010 m. liepos 11 d. Šiuo protokolu numatoma atlikti strateginį aplinkos vertinimą, kuris turi būti atliktas daug anksčiau nei poveikio aplinkai vertinimas, tuo stengiantis užtikrinti tvarų vystymąsi. Protokolas taip pat nustato platų visuomenės dalyvavimą vyriausybės sprendimų, įvairiose vystymo srityse, priėmimo procese.

Espoo konvencija numato, kad:

- dėl planuojamos veiklos, galinčios turėti esminį nepalankų tarpvalstybinį poveikį, rūšies, nurodytos konvencijos I priede, poveikį sukelti šalis, kad būtų užtikrintos reikiamos ir veiksmingos konsultacijos, turi kaip galima greičiau ir ne vėliau negu savo šalies visuomenę informuoti apie planuojamą veiklą bet kurią šalį, kuri, jos nuomone, gali tapti poveikį patiriančia šalimi³⁸;

- poveikį sukelti šalis atitinkamu būdu turi pateikti poveikį patiriančiai šaliai dokumentus dėl poveikio aplinkai vertinimo³⁹;

- poveikį sukelti šalis, parengusi dokumentus dėl poveikio aplinkai vertinimo, nedelsdama turi surengti konsultacijas su atitinkamą poveikį patiriančia šalimi dėl planuojamos veiklos potencialaus tarpvalstybinio poveikio ir priemonių jam sumažinti arba pašalinti⁴⁰;

- atsižvelgdamos į galimą esminį neigiamą tarpvalstybinį poveikį aplinkai, kuris vertinamas laikantis šios konvencijos, suinteresuotosios šalys, bet kurios iš jų prašymu nustato, ar reikia atlikti poprojektinę analizę ir jeigu ji bus atliekama, tai kokio masto. Bet kokia atliekama poprojektinė analizė turi būtinai apimti šios veiklos stebėjimą ir bet kokio neigiamo tarpvalstybinio poveikio nustatymą. Jeigu atlikus poprojektinę analizę poveikį sukelti šalis arba poveikį patirianti šalis turi pakankamą pagrindą daryti išvadą, kad esminis neigiamas tarpvalstybinis poveikis yra, arba jei nustatyti aspektai, galintys sukelti tokį poveikį, ji nedelsdama informuoja apie tai kitą šalį. Vėliau suinteresuotosios šalys surengia konsultacijas dėl priemonių, kurių būtina imtis poveikiui sumažinti arba pašalinti⁴¹;

³⁷ Remiantis duomenimis, pateiktais interneto svetainėje <http://www.unece.org/env/eia/eia.htm>; prisijungimo laikas: 2011-05-20.

³⁸ Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (ESPOO konvencijos) 3 str. 1 dalis // Valstybės žinios. 1999, Nr. 92-2688.

³⁹ Ten pat, 4 str. 2 dalis.

⁴⁰ Ten pat, 5 str.

⁴¹ Ten pat, 7 str.

- Kilus ginčui tarp dviejų arba daugiau šalių dėl šios konvencijos aiškinimo arba taikymo, jos siekia ginčą spręsti derybomis arba bet koku kitu šalims priimtinu būdu. Šalis gali nusiųsti Depozitarui pareiškimą raštu dėl ginčo, kuris nebuvo išspręstas. Šalis pasirenka vieną arba abu iš šių ginčo sprendimo būdų, kaip būtinus aiškinantis su bet kuria kita šalimi, prisiimančia tokį pat išipareigojimą: perduoti ginčą Tarptautiniam Teisingumo Teismui arba perduoti ginčą arbitražui laikantis procedūros, numatytos VII priede. Jeigu ginčo pusės pasirinktų abu ginčo sprendimo būdus, nurodytus šio straipsnio 2 punkte, tada ginčas gali būti perduotas tikrai Tarptautiniam Teisingumo Teismui, jeigu pusės nesusitaria kitaip⁴².

Kaip matome, Espoo konvencija jos šalims suteikia rimtą instrumentą reikalauti išsamios informacijos apie planuojamą veiklą, kuri gali neigiamai įtakoti suinteresuotos šalies aplinką. Ir kas labai svarbu, konvencija taipogi numato galinčių kilti ginčų, tarp konvencijos šalių, sprendimo mechanizmą.

Pažymėtina, kad, pavyzdžiui, Lietuva Espoo konvenciją ratifikavo 2001 m. sausio 11 d., o Strateginio aplinkos vertinimo protokolą ir Espoo konvencijos pirmąjį bei antrąjį pakeitimus ratifikavo 2011 m. kovo 22 d.⁴³ Lietuva nepasirašė Espoo konvencijos priėmimo akto, tačiau 2003 m. kovo 21 d. pasirašė Strateginio aplinkos vertinimo protokolo priėmimo aktą. Baltarusija Espoo konvencijos priėmimo aktą pasirašė 1991 m. vasario 26 d. ir ratifikavo pačią konvenciją 2005 m. lapkričio 10 d. bei jos pirmąjį pakeitimą 2011 m. kovo 23 d. Tuo tarpu Rusijos Federacija yra pasirašiusi tik konvencijos priėmimo aktą 1991 m. birželio 6 d., bet nėra jos ratifikavusi. Kai kurios konvencijos šalys ratifikavo konvenciją su tam tikromis išlygomis (angl. *reservations*) ar išreišdamos tam tikrą nuomonę (angl. *declaration*). Baltarusija ir Lietuva ratifikavo konvenciją be išlygų ir neišreišdamos jokių papildomų nuomonių. Tačiau, teoriškai Lietuvai gali turėti reikšmės Europos Sąjungos, kaip vienos iš konvenciją ratifikavusios šalies, išreikšta nuomonė dėl ES teisės santykio su šia konvencija nustatytais normomis.

Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo (Vandenių konvencija) nustato šalims narėms išipareigojimus imtis visų reikiamų priemonių siekiant išvengti bet kokio tarpvalstybinio poveikio, jį riboti ir mažinti, kai tas poveikis gali kilti dėl vandenių taršos⁴⁴. Konvencijoje pateikiamas tarpvalstybinio poveikio apibrėžimas apima bet kokias rimtas neigiamas pasekmes, atsirandančias dėl tarpvalstybinių vandenių būklės pokyčių, kuriuos sukelia žmogaus veikla, kurios visas fizinis šaltinis ar jo dalis yra rajone, kuriame galioja vienos ar kitos šalies jurisdikcija, aplinkai rajone, kuriame galioja

⁴² Ten pat, 15 str.

⁴³ Remiantis informacija pateikta JT Europos ekonominės komisijos interneto svetainėje <http://www.unece.org/env/eia/ratification.html>; prisijungimo laikas: 2011-11-10.

⁴⁴ Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo I dalies 2 straipsnis // Valstybės žinios. 2000, Nr. 22-556.

kitos šalies jurisdikcija. Prie tokių padarinių aplinkai priskiriami padariniai žmogaus sveikatai ir saugumui, augmenijai, gyvūnijai, dirvožemiui, orui, vandenims, klimatui, kraštovaizdžiui bei istoriniams paminklams ar kitiems materialiams objektams arba šių veiksnių sąveika; jiems taip pat priklauso padariniai, atsirandantys dėl šių veiksnių pokyčių kultūros paveldui ar socialinėms bei ekonominėms sąlygoms⁴⁵. Atkreiptinas dėmesys, kad šis apibrėžimas apima padarinius žmogaus saugumui bei socialinėms sąlygoms. Tokie padariniai, matomai, gali atsirasti gyventojams, gyvenantiems šalia vandens telkinio, kurio vanduo naudojamas atominės elektrinės aušinimui. Konvencijoje yra numatyta keitimosi informacija, dvišalio ir daugiašalio bendradarbiavimo galimybės. Konvencijoje numatytas ginčų sprendimo mechanizmas: ginčo perdavimas Tarptautiniam Teisingumo Teismui arba arbitražo procedūra⁴⁶.

Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo buvo pasirašyta 1992 m. kovo 17 d. Helsinkyje ir įsigaliojo 1996 m. spalio 6 d. 2003 m. lapkričio 28 d. buvo pasirašytas konvencijos pakeitimas, numatant galimybę prisijungti prie konvencijos ir kitoms šalims, ne tik UNECE (Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos) narėms. 1999 m. birželio 17 d. buvo pasirašytas pirmasis konvencijos protokolas dėl vandenių ir sveikatos, įsigaliojęs 2005 m. rugpjūčio 4 d. 2003 m. gegužės 21 d. buvo pasirašytas antrasis konvencijos protokolas dėl civilinės atsakomybės ir kompensacijos dėl pramoninės avarijos tarpvalstybinio poveikio sukeltos žalos tarpvalstybiniam vandenims. Antrasis konvencijos protokolas kol kas neįsigaliojo. Konvencijos Depozitaro funkcijas atlieka Jungtinių Tautų Generalinis sekretorius. Europos ekonominės komisijos Vykdomasis sekretorius atlieka sekretoriato funkcijas.

Pažymėtina, kad, pavyzdžiui, Lietuva, Baltarusija ir Rusija yra ratifikavusios šią konvenciją ir jos pirmąjį protokolą. Tačiau, nei viena iš minėtų valstybių kol kas neratifikavo konvencijos pakeitimo ir antrojo konvencijos protokolo⁴⁷.

Aplinkosaugos srityje svarbi yra ir **Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais (Aarhus konvencija)**. Konvencijos 1-ajame straipsnyje yra nustatytas jos tikslas – „Kiekviena Šalis, vadovaudamasi šios konvencijos nuostatomis, užtikrina teisę gauti informaciją, teisę visuomenei dalyvauti priimant sprendimus bei teisę kreiptis į teismus aplinkos klausimais, kad būtų apsaugota kiekvieno dabartinės ir būsimų kartų žmogaus teisė gyventi jo sveikatai ir

⁴⁵ Ten pat, 1 straipsnio 2 punktas.

⁴⁶ Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo 22 straipsnis // Valstybės žinios. 2000, Nr. 22-556.

⁴⁷ Remiantis duomenimis, pateiktais UNECE interneto svetainėje <http://www.unece.org/env/water/status/legal.htm>; prisijungimo laikas: 2011-05-23.

gerovei palankioje aplinkoje“. Konvencijos 3-iajame straipsnyje nustatomos bendrosios nuostatos dėl šalių įsipareigojimo, kaip pavyzdžiui:

- Kiekviena šalis nustato būtinas teises, reguliavimo ir kitas priemones, įskaitant priemones, užtikrinančias šios konvencijos nuostatas, susijusias su informacija, visuomenės dalyvavimu ir teise kreiptis į teismus, įgyvendinančių nuostatų suderinamumą, taip pat reikiamas įgyvendinimo priemones, kad būtų sukurta ir išlaikyta aiški, skaidri ir suderinta sistema, užtikrinanti šios konvencijos nuostatų įgyvendinimą.

- Kiekviena šalis skatina visuomenės švietimą ir sąmoningumą aplinkos srityje, visų pirma tai, kaip gauti informaciją, kaip dalyvauti priimant sprendimus ir kokios yra galimybės kreiptis į teismus aplinkos klausimais.

- Kiekviena šalis užtikrina deramą pripažinimą ir paramą aplinkos apsaugą skatinančioms asociacijoms, organizacijoms ar grupėms ir užtikrina, kad šalies nacionalinės teisės sistema atitiktų šį įsipareigojimą.

Kilus dviejų arba daugiau šalių ginčui dėl šios konvencijos aiškinimo arba taikymo, šalys siekia išspręsti ginčą derybomis arba bet koku kitu ginče dalyvaujančioms šalims priimtiniu ginčų sprendimo būdu. Ginčo neišsprendus numatoma galimybė kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą arba taikyti arbitražo procedūrą.

Aarhus konvencija buvo priimta 1998 m. birželio 25 d. ir įsigaliojo 2001 m. spalio 30 d. 2003 m. gegužės 21 d. buvo priimtas konvencijos Protokolas dėl taršos išmetimų ir pernašų registro kuris įsigaliojo 2009 m. spalio 8 d. 2005 m. gegužės 25-27 šalių susitikime buvo priimtas pirmasis konvencijos papildymas kuriuo nustatyta detalesnė visuomenės dalyvavimo sprendimų priėmimo procese tvarka dėl genetiškai modifikuotų organizmų naudojimo. Minėtas konvencijos papildymas šiuo metu nėra įsigaliojęs⁴⁸. Konvencijos depozitaras yra Jungtinių Tautų Generalinis Sekretorius, o Europos ekonominės komisijos vykdomasis sekretorius atlieka sekretoriato funkcijas. Konvenciją yra ratifikavusios 44 šalys, jų tarpe ir Lietuva bei Baltarusija. Rusijos Federacija konvencijos nėra ratifikavusi⁴⁹. Lietuva yra ratifikavusi ir konvencijos protokolą, tuo tarpu Baltarusija šio protokolo kol kas neratifikavo.

Darbo temos kontekste svarbu paminėti ir atskirai aptarti šiuos TATENA saugos standartus branduolinės energetikos objektų aikštelės vertinimo srityje:

1. **Branduolinės energetikos objektų aikštelės vertinimas. Saugos reikalavimai, NS-R-3;**

⁴⁸ Remiantis duomenimis, pateiktais interneto svetainėje http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-13-b&chapter=27&lang=en; prisijungimo laikas: 2011-05-27.

⁴⁹ Remiantis duomenimis, pateiktais interneto svetainėje http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-13&chapter=27&lang=en#1; prisijungimo laikas: 2011-05-27

2. Radioaktyviųjų medžiagų sklidimo ore ir vandenyje bei gyventojų pasiskirstymo vertinimas parenkant atominės elektrinės aikštelę. Saugos rekomendacijos, NS-G-3.2.

Negalima tapatinti naujos atominės elektrinės poveikio aplinkai vertinimo su aikštelės vertinimu. Esminis skirtumas yra tame, kad vertinant poveikį aplinkai nagrinėjamas „vienos krypties poveikis“ – planuojamos statyti atominės elektrinės galimas poveikis aplinkai. Tuo tarpu vertinant aikštelę nagrinėjamas abipusis poveikis – ir galimas aplinkos poveikis atominei elektrinei, ir AE poveikis aplinkai. Minėtuose TATENA saugos standartuose branduolinės energetikos objekto išoriniams poveikiams priskiriami: žemės drebėjimai, kiti žemės paviršiaus judėjimai bei geotechniniai pavojai, ekstremalūs meteorologiniai reiškiniai, potvyniai, žmogaus veiklos padariniai (lėktuvo kritimas, cheminė avarija ir kt.) bei kitos svarbios aplinkybės. Numatoma, kad vertinant branduolinės energetikos objekto potencialų poveikį aplinkai (regionui) turi būti nagrinėjamas⁵⁰:

- radioaktyviųjų medžiagų sklidimo pobūdis atmosferoje;
- radioaktyviųjų medžiagų sklidimo paviršiniu vandeniu pobūdis;
- radioaktyviųjų medžiagų sklidimo gruntiniu vandeniu pobūdis;
- gyventojų pasiskirstymas;
- žemės ir vandens naudojimas;
- aplinkoje esančios jonizuojančios spinduliuotės lygis.

TATENA dokumente NS-G-3.2 „Radioaktyviųjų medžiagų sklidimo ore ir vandenyje bei gyventojų pasiskirstymo vertinimas parenkant atominės elektrinės aikštelę“ rekomenduojama nagrinėjant gyventojų pasiskirstymą planuojamos statyti atominės elektrinės regione įvertinti:

- potencialų radiologinį poveikį atominės elektrinės normalios eksploatacijos ir avarių atveju;
- avarinės parengties plano įgyvendinamumą.

TATENA dokumento NS-G-3.2 5.2 punktas numato, kad tuo atveju, kai atominės elektrinės aikštelė yra netoli sienos su kita valstybe, turi būti atitinkamas bendradarbiavimas su kaimynine valstybe. Turi būti dedamos pastangos tam, kad būtų apsikeista reikiama informacija. Kaimyninei valstybei prašant turi būti suteikta informacija, kurios dėka būtų galima įvertinti bet kokią potencialų atominės elektrinės pavojų. NS-G-3.2 dokumento 5.15 punktas numato, kad jeigu atlikus išsamų įvertinimą bus pagrįsta, kad nagrinėjama aikštelė neatitinka nustatytų nacionalinių reikalavimų ir šių neatitikimų papildomomis priemonėmis negalima pašalinti ar kompensuoti papildomais atominės elektrinės projekto saugos patobulinimais, aikštelė turi būti pripažinta kaip netinkama to tipo atominei elektrinei.

⁵⁰ Branduolinės energetikos objektų aikštelės vertinimas. TATENA Saugos standartas NS-R-3.

1.7 Pavojingų krovinių gabenimas

Prie Branduolinėje energetikoje naudojamų pavojingų medžiagų pirmiausia priskiriamos branduolinės bei radioaktyviosios medžiagos.

Branduolinėje energetikoje naudojamos pavoingos medžiagos gali būti gabenamos keliais, geležinkeliais, vandens bei oro transportu. Todėl, priklausomai nuo pasirinkto gabenimo būdo gali būti taikomi įvairūs tarptautinės teisės šaltiniai, kaip pavyzdžiui:

1. Europos sutartis dėl pavojingų krovinių tarptautinių vežimų keliais (ADR);
2. Pavojingų krovinių tarptautinio gabenimo geležinkeliais taisyklės (RID);
3. IATA Pavojingų krovinių taisyklės (DGR);

4. Pavojingų krovinių gabenimo ro-ro tipo laivais pagal Tarptautinį jūra gabenamų pavojingų krovinių kodeksą (IMDG kodeksą) Pavojingų krovinių tarptautinio gabenimo geležinkeliais taisyklių (RID) ir Europos sutarties dėl pavojingų krovinių tarptautinio vežimo keliais (ADR) reikalavimų Supratimo memorandumas;

Europos sutartis dėl pavojingų krovinių tarptautinių vežimų keliais (ADR) patvirtinta⁵¹ 1957 m. rugsėjo 30 d. Ženevoje ir įsigaliojo 1968 m. birželio 29 d. Paskutinis keitimas įsigaliojo 2011 m. sausio 1d. Ši sutartis priskiriama Jungtinių Tautų Europos Ekonominės Komisijos kompetencijai. Sutartyje pavoingos medžiagos klasifikuojamos į devynias klases. Radioaktyvios medžiagos priskiriamos 7-ai klasei.

Pavojingų krovinių tarptautinio gabenimo geležinkeliais taisyklės (RID) yra priskiriamos Tarptautinių gabenimų geležinkeliais tarpvyriausybės organizacijos⁵² kompetencijai, kuri veikia nuo 1985 m. gegužės 1 d. vadovaudamasi konvencijos dėl tarptautinių gabenimų geležinkeliais(COTIF), įsigaliojusios 1980 m. gegužės 9d., nuostatomis.

Pavojingų krovinių gabenimą oro transportu reglamentuoja Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos kompetencijos srityje leidžiami reikalavimai bei Tarptautinės oro transporto asociacijos (IATA) dokumentai, kaip pavyzdžiui Pavojingų krovinių taisyklės (DGR).

Pažymėtina, kad daugelis pavojingų krovinių transportavimą reglamentuojančių tarptautinės teisės aktų remiasi Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos (ECOSOC) išleistomis Pavojingų krovinių transportavimo rekomendacijose pateikiamomis nuostatomis.

⁵¹ Remiantis UNECE interneto svetainėje http://live.unece.org/trans/danger/publi/adr/adr_e.html pateiktais duomenimis; prisijungimo laikas: 2011-05-27.

⁵² Remiantis OTIF interneto svetainėje <http://www.otif.org/index.php?L=2> pateikiamais duomenimis; prisijungimo laikas: 2011-05-27.

Siekiant nustatyti papildomus specifinius reikalavimus radioaktyvių medžiagų transportavimui, TATENA yra išleidusi seriją standartų⁵³, reglamentuojančių radioaktyvių medžiagų transportavimo saugą. Pagrindinis, saugos reikalavimų tipui priskiriamas dokumentas yra 2009 metais išleisti Radioaktyviųjų medžiagų saugaus transportavimo reikalavimai, TS-R-1. Dokumentas pateikia radiacinės apsaugos, avarinės parengties, kokybės užtikrinimo bei kitus specialiuosius reikalavimus vykdant radioaktyvių medžiagų transportavimo veiklą. Nustatomi reikalavimai medžiagoms bei transportavimo pakuotėms, jų klasifikavimui, žymėjimui, saugos vertinimui, reikiamiems atlikti bandymams. Pateikiami reikalavimai leidimų, transportuoti radioaktyvias medžiagas, išdavimo tvarkai. Radioaktyvių medžiagų transportavimo atskirus saugos užtikrinimo klausimus TATENA detalizuoja atskirose TS-G serijos saugos rekomendacijose.

Kitas svarbus transportavimo aspektas, ypač aktualus atominės elektrinės statybos laikotarpiu, yra stambiagabaritinių ir sunkiasvorių konstrukcijų bei įrengimų gabenimas. Tokio pobūdžio transportavimo klausimai gali iškilti į tarpvalstybinį lygmenį valstybėms, kurios numato statyti atominę elektrinę neturėdamos prieigos prie jūros uostų. Stambiagabaritinės konstrukcijos paprastai transportuojamos vandens keliais. Transportavimas sausuma yra ganėtinai apsunkintas, kadangi daugelis sausumos kelių, tiltų ir viadukų nepritaikyti stambiagabaritinėms ir (ar) sunkiasvorėms konstrukcijoms gabenti. Siekiant išspręsti šias problemas sudaromi tokių krovinių transportavimo koridoriai, kuriais pasinaudoti, priklausimai nuo geografinės padėties, gali turėti interesą ir kaimyninės valstybės, planuojančios statyti atominę elektrinę.

2. POVEIKIO PRIEMONIŲ, NUMATYTŲ TARPTAUTINĖS BRANDUOLINĖS TEISĖS ŠALTINIUOSE, ANALIZĖ

Visos ankstesniame skyriuje atliktoje apžvalgoje minėtos konvencijos ir kitos tarptautinės sutartys sukuria vienokio ar kitokio pobūdžio įsipareigojimus. Atskirais atvejais šių įsipareigojimų laikymasis užtikrinamas tam tikru kontrolės mechanizmu, kurio dėka gali būti formuojamos vienokios ar kitokios poveikio priemonės.

Išskirtini tokie pagrindiniai specialiuose tarptautinės branduolinės teisės šaltiniuose numatyti ir praktikoje naudojami instrumentai, kurių pagalba galima daryti vienokio ar kitokio

⁵³ Informacija pateikiama TATENA interneto svetainėje <http://www-ns.iaea.org/tech-areas/radiation-safety/transport.asp>; prisijungimo laikas: 2011-05-27.

pobūdžio spaudimą branduolinę energetiką vystančiai valstybei imtis papildomų saugos užtikrinimo priemonių ar siekti, kad būtų koreguoti branduolinės energetikos vystymo planai:

1. Nacionalinių ataskaitų, rengiamų įgyvendinant įsipareigojimus pagal Branduolinės saugos konvenciją⁵⁴, peržiūros procedūra.

2. Konsultacijos su šalimi, esančia netoliese ketinamo statyti branduolinės energetikos objekto, pagal Branduolinės saugos konvencijos 17 str. nuostatas.

3. Nacionalinių ataskaitų, rengiamų įgyvendinant įsipareigojimus pagal Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvenciją⁵⁵, peržiūros procedūra.

4. TATENA garantijų įgyvendinimas ir atliekami patikrinimai pagal Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatinimo⁵⁶ ir TATENA statuto⁵⁷ reikalavimus.

5. Informacijos reikalavimas ir konsultacijos dėl poveikio aplinkai vertinimo vadovaujantis Konvencijoje dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste pateikiamomis nuostatomis⁵⁸. Konvencijoje numatyta ir galimybė ginčo sprendimo atveju kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą arba taikyti arbitražo procedūrą⁵⁹.

6. Keitimasis informacija ir konsultacijos vadovaujantis Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo nuostatomis⁶⁰. Galimybės ginčo sprendimo atveju kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą arba taikyti arbitražo procedūrą⁶¹.

7. Visuotino branduolinės saugos režimo plėtojimas vadovaujantis TATENA statute⁶², TATENA vystomo bendradarbiavimo ir teikiamų paslaugų apimtyje, bei saugos standartuose⁶³ įtvirtintomis nuostatomis.

Pagrindiniai specialieji tarptautinės teisės šaltiniai branduolinėje energetikoje apžvelgti pirmame darbo skyriuje. Nepaisant kelių išimčių, branduolinę energetiką vystančios valstybės

⁵⁴ Branduolinės saugos konvencijos 5 ir 20 straipsniai // Valstybės žinios. 2009, Nr. 140-6153.

⁵⁵ Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijos 30 ir 32 straipsniai // Valstybės žinios. 2004, Nr. 36-1186.

⁵⁶ Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatinimo 3 straipsnis // <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/npt.html>; prisijungimo laikas: 2011-11-22.

⁵⁷ Statute of the IAEA, III straipsnio A dalies 5 punktą ir XII straipsnis // http://www.iaea.org/About/statute_text.html; prisijungimo laikas: 2011-11-22.

⁵⁸ Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (ESPOO konvencijos) 3, 4, 5, 7 ir kt. straipsniai // Valstybės žinios. 1999, Nr. 92-2688.

⁵⁹ Ten pat, 15 str.

⁶⁰ Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo I dalies 2, 3, 6 straipsniai, II dalis // Valstybės žinios. 2000, Nr. 22-556.

⁶¹ Ten pat, III dalies 22 str.

⁶² Statute of the IAEA, 3 str. A dalies 6 punktą // http://www.iaea.org/About/statute_text.html; prisijungimo laikas: 2011-10-22.

⁶³ Requirement 14: International obligations and arrangements for international cooperation. Governmental, Legal and Regulatory Framework for Safety. General Safety Requirements Series No. GSR Part 1, IAEA, 04 October, 2010.

yra ratifikavusios absoliučią daugumą nagrinėtų tarptautinių sutarčių. Todėl, šiame skyriuje nesigilinsime į atskiras išimtis, bet nagrinėsime tarptautinės teisės branduolinėje energetikoje sukurtų teisių ir pareigų dėka egzistuojančias poveikio priemones.

2.1 Nacionalinių ataskaitų, rengiamų įgyvendinant įsipareigojimus pagal Branduolinės saugos konvenciją, peržiūra

Pagrindinis Branduolinės saugos konvencijos tikslas yra pasiekti ir išlaikyti aukštą branduolinės saugos lygį visame pasaulyje⁶⁴. Susitariančiųjų šalių įsipareigojimų vykdymą siekiama užtikrinti dėka konvencijos 5-ajame straipsnyje numatytų pateikti peržiūrai nacionalinių pranešimų (ataskaitų) apie priemones, kurių buvo imtasi įgyvendinant kiekvieną įsipareigojimą pagal šią konvenciją. Nacionaliniai pranešimai peržiūrimi 20-ajame straipsnyje numatytų reguliarių susitariančiųjų šalių apžvalginių susitikimų, organizuojamų kas tris metus, metu.

Nacionalinių ataskaitų peržiūros mechanizmas suteikia vertingas galimybes suinteresuotoms, aktyvioms ir pajėgioms šalims pasinaudoti savo teise svarstyti kitų šalių pranešimus, nagrinėti konkrečią pranešimuose pateikiamą informaciją bei prašyti papildomų išaiškinimų dėl pranešimuose pateikiamos informacijos. Pagal TATENA nustatytą procedūrą nacionalinės ataskaitos turi būti pateiktos 7 su puse mėnesio iki Apžvalginio susitikimo, o turimos pastabos ir klausimai turi būti pateikta 4 mėnesiai iki Apžvalginio susitikimo. Taigi, peržiūrai ir klausimų pateikimui suteikiama trys su puse mėnesio. Į šalių pateiktus klausimus turi būti raštu atsakyta per 3 mėnesius, likus 1 mėnesiui iki Apžvalginio susitikimo⁶⁵. Apžvalginių susitikimų metu galimi papildomi klausimai. Be to, tinkamai atstovaujant savo šalies interesus, galima siekti, kad apžvalginio susitikimo ataskaitiniuose dokumentuose būtų įtrauktos reikiamos įgyvendinti priemonės, tiek bendrosios, tiek ir atskirai šaliai specifinės. Nustatytų priemonių įgyvendinimo rezultatai peržiūrimi sekančio apžvalginio susitikimo metu.

Kaip Carlton Stoiber pastebi⁶⁶, efektyvus tarptautinių instrumentų įgyvendinimas remiasi nacionalinių vyriausybių veiksmais. Peržiūros susitikimai suteikia papildomas galimybes nagrinėti aktualius klausimus dėl sutarties nuostatų taikymo konkrečių šalių atžvilgiu ir diplomatiniai demaršai šiame kontekste gali būti pakankamai efektyvūs.

⁶⁴ Branduolinės saugos konvencijos 1-as straipsnis // Valstybės žinios. 2009, Nr. 140-6153.

⁶⁵ Introduction to the Convention on Nuclear Safety and Its Associated Rules of Procedure and Guidelines, IAEA brochure, May 2010.

⁶⁶ Stoiber, Carlton. The Review Conference Mechanism in Nuclear Law: Issues and Opportunities // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 83, P.5-27. P.23.

Nepaisant to, kad nacionalinių ataskaitų peržiūros mechanizmas yra labai svarbus, galima išvelgti ir bent keletą problemų, kurios esminiai įtakoja šio proceso, turinčio užtikrinti Branduolinės saugos konvencijoje numatytų pagrindinių tikslų įgyvendinimą, efektyvumą:

- kiekviena šalis rengdama nacionalinę ataskaitą, nepaisant plačiai demonstruojamo atvirumo, yra natūraliai linkusi detaliau aprašyti teigiamus pasiekimus ir nutylėti apie esamus trūkumus bei neatitikimus tarptautiniams saugos standartams. Todėl, net ir turint galimybę užduoti klausimus ataskaitą rengusiai šaliai, sunku gauti objektyvią ir išsamią informaciją apie branduolinės saugos reguliavimo ir užtikrinimo sistemą bei jos efektyvumą nagrinėjamoje šalyje;
- tik reikiamus resursus bei reikiamos kvalifikacijos specialistus turinti šalis gali kompetentingai ir išsamiai įvertinti kitos šalies nacionalinę ataskaitą bei pateikti reikiamus klausimus dėl trūkstamos informacijos ar išnagrinėtoje ataskaitoje pateikiamų netikslumų. Tik turint reikiamus resursus galima tinkamai iškelti nustatytas problemas susitariančiųjų šalių apžvalginių susitikimų metu ir siekti, kad nustatytos problemos būtų įtrauktos į apžvalginių susitikimų ataskaitinius dokumentus;
- nenustatyta nei sankcijų nei kito pobūdžio griežtesnių poveikio priemonių, kurių dėka galima būtų užtikrinti nustatytų neatitikimų, kuomet nevykdomi priimti Branduolinės saugos konvencijoje nustatyti įsipareigojimai, pašalinimą.

Vienas iš Branduolinės saugos konvencijos projekto rengėjų, Carlton Stoiber, pažymi⁶⁷, kad dar ankstyvoje konvencijos rengimo stadijoje buvo sutarta, jog ši konvencija turėtų būti charakterizuojama kaip „skatinimo“, o ne „reguliavimo“ ar „sankcijų“ mechanizmas.

Todėl, Branduolinės saugos konvencijos 5-ame straipsnyje numatytų įsipareigojimų vykdymas, iš esmės, remiasi tik geranoriškumo, atvirumo ir kitomis bendrosiomis moralinėmis vertybėmis. Branduolinės saugos konvencijoje nustatytų reikalavimų įgyvendinimo kontrolės mechanizmas yra neefektyvus. Kaip pavyzdžiui, konvencijos 8-o straipsnio antrasis punktas nustato griežtą reikalavimą, kad branduolinę saugą reguliuojanti institucija privalo būti efektyviai atskirta nuo branduolinę energetiką vystančios institucijos. Tuo tarpu Lietuvoje naujos atominės elektrinės statybos, Ignalinos atominės elektrinės eksploatavimo nutraukimo, radioaktyviųjų atliekų tvarkymo bei branduolinės ir radiacinės saugos valdymo sritys priskirtos Energetikos ministro kompetencijai⁶⁸. Atitinkamai, visų svarbiausių klausimų, susijusių su branduolinę saugą reguliuojančia institucija (veiklos strateginis planavimas, resursų skyrimas, funkcijų nustatymas ir kt.), sprendimo priėmimo procese lemiamą reikšmę turi už branduolinės energetikos vystymą atsakingos institucijos (t.y. Energetikos ministerijos) nuomonė. Tai yra

⁶⁷ Stoiber, Carlton. The Review Conference Mechanism in Nuclear Law: Issues and Opportunities // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 83. P.5-27. P.23.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. 330 Dėl ministrams pavedamų valdymo sričių // Valstybės žinios. 2010, Nr. 38-1784.

grubus Branduolinės saugos konvencijos bei svarbiausių TATENA saugos reikalavimų pažeidimas, tačiau, nepaisant to, esamas kontrolės mechanizmas netgi negali to užfiksuoti.

Įvardintos problemos gali būti sprendžiamos patikslinant Branduolinės saugos konvenciją ir numatant efektyviai veikiančią prisiimtų įsipareigojimų vykdymo kontrolės mechanizmą su galimybe, esant poreikiui, taikyti šaliai adekvačias pažeidimui sankcijas.

2.2 Konsultacijos pagal Branduolinės saugos konvencijos 17 str. nuostatas

Branduolinės saugos konvencijos 17-as straipsnis nustato, kad konvencijos šalis privalo sukurti ir įgyvendinti reikiamas procedūras tam, kad būtų įvertintas planuojamo branduolinės energetikos objekto poveikis žmonėms, visuomenei ir aplinkai. To ir galima reikalauti iš konvencijos šalies, planuojančios statyti branduolinės energetikos objektą. Be to, numatyta, kad kaimyninė šalis, kuri gali būti paveikta planuojamo branduolinės energetikos objekto, turi galimybę prašyti reikiamos informacijos apie planuojamą branduolinės energetikos objektą. Yra netgi nustatyta, kad informacijos pateikimo tikslas yra suteikti suinteresuotai šaliai galimybę atlikti savo vertinimą dėl galimo neigiamo planuojamo branduolinės energetikos objekto poveikio jos teritorijai.

Tačiau, pažymėtina, kad šis straipsnis tik suteikia galimybę prašyti informacijos, nenumatydamas papildomų teisinių instrumentų tuo atveju, jei pateikiama informacija yra nepakankama ar iš pateiktos informacijos galima būtų daryti išvadą, kad suinteresuotai šaliai keliamą branduolinės energetikos objekto grėsmė yra nepriimtina. Nenustatomas joks tarp konvencijos šalių galinčių kilti ginčų sprendimo mechanizmas. Nebent, esamas problemas galima mėginti kelti nacionalinių ataskaitų peržiūros proceso eigoje vadovaujantis Branduolinės saugos konvencijos 5-ojo ir 20-ojo straipsnio nuostatomis.

Atitinkamai, darytina išvada, kad ir ši Branduolinės saugos konvencijoje numatyta poveikio priemonė yra ganėtinai „minkšto“ pobūdžio ir tai labiau vertintina kaip skatinimo nei užtikrinimo instrumentas.

2.3 Nacionalinių ataskaitų, rengiamų įgyvendinant įsipareigojimus pagal Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvenciją, peržiūra

Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijos tikslas yra siekti, kad visame pasaulyje panaudoto kuro ir radioaktyviųjų atliekų

tvarkymo saugos lygis būtų aukštas. Šios konvencijos taikymo sritis yra siauresnė nei Branduolinės saugos konvencijos atveju ir labiau orientuota į šalis, kuriose jau yra eksploatuojamos atominės elektrinės. Tačiau, kaip ir Branduolinės saugos konvencijos atveju, šioje konvencijoje numatyta nacionalinės ataskaitos rengimo procedūra, kurioje turi būti pateikiama informacija apie įgyvendintas priemones siekiant užtikrinti konvencijoje numatytą įsipareigojimų vykdymą. Nacionalinės ataskaitos svarstomos kas treji metai⁶⁹. Nacionalinių ataskaitų peržiūros procese taip pat numatyta galimybė teikti klausimus ir pastabas dėl šalyje nustatytos ir (ar) realiai veikiančios panaudoto kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos užtikrinimo ir priežiūros sistemos.

Pažymėtina, kad Jungtinėje panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijoje numatytos priemonės įgauna prasmę kuomet taikomos valstybei eksploatuojančiai branduolinės energetikos objektus ir realiai tvarkančiai panaudotą branduolinį kurą ir (ar) radioaktyvias atliekas. Atitinkamai, detaliau nagrinėti galima poveikio priemonių taikymą, remiantis šios konvencijos nuostatomis, valstybei planuojančiai ar dar tik pradedančiai vystyti atominės elektrinės statybos projektą nėra tikslinga.

2.4 TATENA garantijų įgyvendinimas ir atliekami patikrinimai pagal Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo ir TATENA statuto reikalavimus

Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo, kartu su šalies ar šalių grupės susitarimu su TATENA garantijų taikymo klausimais, parengtu vadovaujantis Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo 3 str. nuostatomis, sudaro teisinį pagrindą garantijų įgyvendinimui (angl. *safeguards*) ir TATENA atliekamiems patikrinimams (angl. *verifications*). Garantijų įteisinimo pagrindai nustatyti Sutarties 3-iame straipsnyje: „Kiekviena branduolinio ginklo neturinti valstybė, Sutarties Šalis, įsipareigoja pritarti garantijoms, nustatytoms susitarime, dėl kurio vyks derybos ir kuris bus sudarytas su Tarptautine atominės energijos agentūra pagal Tarptautinės atominės energijos agentūros statutą ir jos garantijų sistemą, siekiant vienintelio tikslo – patikrinti pagal šią Sutartį prisiimtų įsipareigojimų vykdymą, norint užkirsti kelią branduolinės energijos naudojimui ne taikiems tikslams, o branduoliniams ginklams ar kitiems branduoliniams sprogstamiesiems įtaisams.“ Remiantis šiais teisės aktais TATENA tikrina ar šalis tiksliai ir pilnai deklaruoja visus branduolinių medžiagų kiekius ir visas su branduolinėmis technologijomis susijusias veiklas. Patikrinimai gali apimti vertinimus, inspekcijas vietoje, vizitus, įrengimų plombavimą bei distancinę priežiūrą videokamerų pagalba. Susitariančioji šalis

⁶⁹ Jungtinės panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencijos 30 straipsnis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 36-1186.

privalo užtikrinti reikiamos informacijos pateikimą TATENA'į bei galimybę TATENA inspektoriams vykdyti numatytus patikrinimus.

Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo⁷⁰ bei TATENA statusas⁷¹ suteikia didelius įgaliojimus TATENA'į kontroliuoti branduolinių medžiagų ir branduolinių technologijų neplatavimo klausimus. Nustačius pažeidimus, TATENA bei Jungtinių Tautų Saugumo Taryba priima atitinkamas rezolucijas, raginančias pašalinti nustatytus pažeidimus. Dėl nustatytų pažeidimų ne kartą buvo priimtos rezolucijos Korėjos Demokratinės Liaudies Respublikos bei Irano Islamo Respublikos atžvilgiu. Tačiau, ši sutartis neturi tokio tikslo ir jokia būdu neklaido vystyti branduolinę energetiką taikiais tikslais, jei yra laikomasi sutartyje nustatytų reikalavimų.

Remiantis Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo bei TATENA statuto nuostatomis galimos Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezolucijos, reikalaujančios sustabdyti ar nutraukti vykdomą veiklą bei leisti TATENA inspektoriams atlikti reikiamus patikrinimus garantijų įgyvendinimo srityje⁷². Tačiau, tokios stipriausio pobūdžio poveikio priemonės gali būti taikomos tik esant rimtiems įtarimams apie masinio naikinimo ginklo gaminimą ar ketinimą gaminti šį ginklą. Tokio pobūdžio priemonės šalims vystančioms branduolinę energetiką taikiais tikslais negali būti taikomos.

2.5 Konsultacijos dėl poveikio aplinkai vertinimo vadovaujantis Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste

Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo konvencijos) sukuria „kietosios“ tarptautinės teisės įpareigojimą poveikį sukeliančiai šaliai atitinkamu būdu pateikti poveikį patiriančiai šaliai dokumentus dėl poveikio aplinkai vertinimo. Nustatoma, kad poveikį sukelianti šalis, parengusi dokumentus dėl poveikio aplinkai vertinimo, nedelsdama turi surengti konsultacijas su atitinkamą poveikį patiriančia šalimi dėl planuojamos veiklos potencialaus tarpvalstybinio poveikio ir priemonių jam sumažinti arba pašalinti⁷³. Jei atlikus poprojektinę analizę nustatoma, kad yra esminis neigiamas tarpvalstybinis poveikis, arba

⁷⁰ Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo 3 straipsnis // <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/npt.html>; prisijungimo laikas: 2011-11-22.

⁷¹ Statute of the IAEA, III straipsnio A dalies 5 punktas ir XII straipsnis // http://www.iaea.org/About/statute_text.html; prisijungimo laikas: 2011-11-22.

⁷² JT Saugumo Tarybos rezolucijos 1718(2006) ir 1874(2009) Korėjos Demokratinės Liaudies Respublikos atžvilgiu ir JT Saugumo Tarybos rezolucijos 1727 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) ir 1835 (2008) Irano Islamo Respublikos atžvilgiu.

⁷³ Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (ESPOO konvencijos) 5 straipsnis // Valstybės žinios. 1999, Nr. 92-2688.

jei yra nustatyti aspektai, galintys sukelti tokį poveikį, tuomet suinteresuotosios šalys privalo surengti konsultacijas dėl priemonių, kurių būtina imtis poveikiui sumažinti arba pašalinti⁷⁴.

Nustačius neaiškumų ar neatitikimų tarptautiniams saugos standartams paprastai prašoma pateikti papildomą informaciją. Jei nustatoma, kad esminis neigiamas tarpvalstybinis poveikis yra, arba jei yra nustatyti aspektai, galintys sukelti tokį poveikį, tuomet suinteresuotosios šalys privalo surengti konsultacijas dėl priemonių, kurių būtina imtis poveikiui sumažinti arba pašalinti. Jei poveikio aplinkai vertinimo kontekste tarp suinteresuotų šalių kyla ginčas ir šalys negali jo išspręsti, Espoo konvencijoje yra numatyta galimybė kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą arba taikyti Arbitražo procedūrą⁷⁵. Espoo konvencijoje suteiktas galimybes aktyviai naudoja daugelis šalių, tačiau nenustatyta tokių duomenų, kad poveikio aplinkai vertinimo kontekste būtų pasinaudota galimybe kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą arba taikyti Arbitražo procedūrą siekiant sustabdyti branduolinės energetikos objekto statybos projektą.

Pažymėtina, kas Espoo konvenciją ratifikavo anaipol ne visos branduolinę energetiką vystančios valstybės, kaip, pavyzdžiui, ir Rusijos Federacija. Nepaisant to, Rusijos įmonė, statanti atominės elektrines, Rosatom, siekdama tarptautinėje arenoje išlaikyti gerą vardą deklaruoja, kad vykdys konsultacijas su kaimyninėmis valstybėmis⁷⁶.

2.6 Keitimasis informacija ir konsultacijos vadovaujantis Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo

Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo nustato keitimosi informacija pareigą bei konsultacijų galimybes⁷⁷. Be to, konvencijoje nustatytomis normomis poveikį patirianti šalis gali naudotis savo teise reikalauti iš branduolinę energetiką vystančios šalies įgyvendinti visas reikiamas priemones siekiant išvengti bet kokio su vandens pernašomis susijusio tarpvalstybinio poveikio, jį riboti ir mažinti, siekiant iki minimumo sumažinti avarinės taršos pavojų⁷⁸. Poveikį sukelianti šalis privalo užtikrinti, kad tarpvalstybiniai vandenys bus naudojami racionaliai ir teisingai⁷⁹.

⁷⁴ Ten pat, 7 str.

⁷⁵ Ten pat, 15 str.

⁷⁶ Russia Agrees to Consult Neighbours on Nuclear Plans // The Nuclear Communication Network (NucNet), 2011-06-02, No.131.

⁷⁷ Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo II dalis // Valstybės žinios. 2000, Nr. 22-556.

⁷⁸ Ten pat, I dalies 2,3 str.

⁷⁹ Ten pat, I dalies 2 str.

Šiomis nuostatomis galima pasinaudoti sprendžiant esamas problemas jei galima nustatyti su vandens pernašomis susijusį tarpvalstybinį poveikį. O toks poveikis atsiranda, pavyzdžiui:

- kuomet planuojama statyti didelio galingumo atominę elektrinę šalia sąlyginai nedidelės upės ar kito vandens telkinio, numatant šių telkinių vandenį naudoti aušinimui. Šiuo atveju, pavyzdžiui, bent dviem laipsniais pašiltintas Nemuno vanduo gali pakeisti Kuršių marių ekosistemą⁸⁰;

- planuojant statyti atominę elektrinę šalia vandens telkinio, kuriuo užterštas vanduo gali pasiekti vandenvietes, naudojamas geriamam vandeniui išgauti. Kaip pavyzdžiui, branduolinės energetikos objekto, esančio šalia Neries (upės aukštupyje Vilniaus atžvilgiu), užterštas vanduo gruntiniu vandeniu gali patekti į Nerį. Vilnius naudoja 16 vandenviečių, kurios įrengtos ant Neries krantų, turi labai gerą ryšį su upės vandeniu ir, atitinkamai, Vilniaus geriamo vandens balanse 43–65 procentų yra per gruntinius sluoksnius filtruotas Neries vanduo⁸¹. Tokiu atveju, reikia įvertinti ir branduolinės energetikos objekto galimą įtaką Vilniaus miesto gyventojų naudojamam vandeniui bei galimą socialinį poveikį šiuo atžvilgiu.

Poveikį sukelianti šalis, šiuo atžvilgiu, turi nemažai gynybinių argumentų, remiantis projekte numatytais ir saugos analizės dokumentuose įvertintomis atominės elektrinės saugos sistemomis, kurios sumažina galimą vandenų užteršimą iki minimumo. Tačiau, kad ir paskutinės avarijos Fukushimos Daiichi atominėje elektrinėje pavyzdys rodo, kad didelės avarijos atveju radioaktyvus vanduo gali patekti tiek į gruntinius, tik ir į paviršinius tarpvalstybinius vandenis.

Atkreiptinas dėmesys, kad Konvencijoje pateikiamas tarpvalstybinio poveikio apibrėžimas apima, be tiesioginio poveikio gamtinei aplinkai, ir padarinius žmogaus saugumui bei socialinėms sąlygoms⁸². Tai esminiai išplečia konvencijos taikymo spektrą, galimai apimant ir besikeičiančias žmonių saugumo bei socialines sąlygas, kuomet netoli nuo apgyvendintų vietovių statoma nauja atominė elektrinė.

Kaip ir Espoo konvencijos atveju, Konvencijoje dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo yra numatyta suinteresuotai šaliai galimybė kreiptis į Tarptautinį teisingumo Teismą arba taikyti Arbitražo procedūrą jei kyla ginčas tarp šalių konvencijoje numatytų išipareigojimų vykdymo kontekste⁸³.

⁸⁰ Remiamasi informacija, pateikta interneto svetainėje <http://verslas.delfi.lt/energetics/lietuvai-daugiau-gresmes-kelia-senosios-ae-nei-busimosios.d?id=46398525>; prisijungimo laikas: 2011-06-08.

⁸¹ Remiamasi informacija, pateikta interneto svetainėje <http://verslas.delfi.lt/energetics/lietuvai-daugiau-gresmes-kelia-senosios-ae-nei-busimosios.d?id=46398525>; prisijungimo laikas: 2011-06-08.

⁸² Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo 1 straipsnio 2 punktą // Valstybės žinios. 2000, Nr. 22-556.

⁸³ Ten pat, III dalies 22 straipsnis.

2.7 Visuotino branduolinės saugos režimo plėtojimas

TATENA, kartu su šalimis narėmis bei kitomis pagal jų kompetenciją suinteresuotomis tarptautinėmis organizacijomis, yra parengusi daugybę saugos standartų, reglamentuojančių įvairiausias branduolinės ir radiacinės saugos technines bei organizacines sritis. Visuotino saugos režimo tikslas - pasiekti, kad nustatytų saugos reikalavimų būtų laikomasi visose valstybėse. Visuotino saugos režimo principai aprašyti viename iš pagrindinių TATENA saugos standartų⁸⁴. Tačiau, nepaisant to, visi TATENA saugos standartai, bendrąją prasme, nacionalinėje teisėje nėra tiesiogiai taikomi. Ir, kaip taisyklė, šių dokumentų nuostatos nacionalinėje teisėje taikomos tik tiek, kiek jos yra perkeltos į nacionalinius teisės aktus. Atliekant darbą nustatytos tik dvi išimtys:

- Tarptautinės konvencijos dėl kovos su branduolinio terorizmo veiksmais 8 straipsnis nustato, kad „Siekdamos užkardyti šioje konvencijoje nurodytus nusikaltimus, valstybės, šios konvencijos šalys, deda visas pastangas, kad būtų priimtos tinkamos priemonės, užtikrinančios radioaktyviųjų medžiagų apsaugą, atsižvelgiant į atitinkamas Tarptautinės atominės energijos agentūros rekomendacijas ir funkcijas“. Atitinkamai, ši konvencija tampa teisiniu instrumentu, sustiprinančiu minkštosios teisės, t.y. TATENA saugos standartų, taikymą kovos su branduoliniu terorizmu srityje.

- TATENA statuto III straipsnio A dalies 6-ame punkte nustatyta, kad TATENA teikiamų paslaugų apimtyje turi būti taikomi TATENA standartai. Tai bendro pobūdžio ir, reikia pripažinti, ne visiškai aiškiai išsakyta nuostata, tačiau, ja remiantis galima reikalauti iš naujųjų branduolinę energetiką planuojančių vystyti šalių (kaip taisyklė, šios šalys gauna TATENA paramą) vadovautis TATENA saugos standartų reikalavimais. Be to, atliekant TATENA ekspertų misijas valstybėse narėse taip pat vadovaujamosi TATENA saugos standartų reikalavimais bei rekomendacijomis ir nacionalinė teisė bei realiai vykdoma veikla vertinama pagal TATENA standartų nuostatas.

TATENA ekspertų misijos - tai viena iš, matomai, svarbiausių mechanizmų, siekiant užtikrinti tinkamą bent atskirų TATENA saugos standartų taikymą šalyje. Gali būti atliekamos įvairaus pobūdžio TATENA ekspertų misijos siekiant įvertinti branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemą (IRRS misija), atskirus saugą reglamentuojančius dokumentus, atskirų atominės elektrinės aikštelės parinkimo ar statybos darbų etapus, saugos vertinimo apimtį ir rezultatus. Nustačius neatitikimus, TATENA ekspertų misijos ataskaitoje pateikiama atitinkama išvada. Kaip taisyklė, nustačius neatitikimus TATENA saugos standartų reikalavimams ir (ar)

⁸⁴ The Global Safety Regime, Chapter 3. Governmental, Legal and Regulatory Framework for Safety. General Safety Requirements Series No. GSR Part 1, IAEA, 04 October, 2010.

rekomendacijoms, valstybė imasi koreguojančių priemonių siekiant nustatytus neatitikimus pašalinti. Tačiau, TATENA veiklos, organizuojant misijas, rezultatyvumas ir efektyvumas yra įtakojamas bent kelių neigiamų faktorių. TATENA negali atlikti ekspertų misijos savo iniciatyva tose šalyse bei tose srityse kur galima numanyti esant branduolinės ar radiacinės saugos problemų. Pagal nustatytą tvarką ekspertų misijas kviečiasi ir nagrinėtinas sritis nurodo pati šalis narė. Tokiu būdu aktualiausios sritys lieka neįvertintos. Ekspertų misijos sudėtis (personalijos) derinamos su misiją kviečiančia šalimi. Neretai pati šalis pasiūlo kviestinus užsienio ekspertus. O tai gali įtakoti misijos rezultatų nešališkumą bei patikimumą.

TATENA saugos standartuose pateikiamos nuostatos aptariamos ir TATENA organizuojamose konferencijose, pasitarimuose ar seminaruose įvairiais branduolinės saugos techniniais bei organizaciniais klausimais. Susitikimų metu valstybės narės pristato informaciją apie savo vykdomą veiklą, įgytą patirtį, dalinasi praktiniais TATENA reikalavimų įgyvendinimo klausimais. Tokiu būdu šalių atstovams perteikiamos naujausios žinios apie saugos tarptautinius reikalavimus ir jų taikymo ypatybes. Šalys narės, siekdamos neatsilikti nuo bendrojo lygio, stengiasi taikyti TATENA saugos standartus savo veikloje.

Visuotino branduolinės saugos režimo idėją TATENA aktyviai plėtoja bendradarbiavimo ir teikiamų paslaugų apimtyje. Šios idėjos esmė yra tame, kad nacionalinė branduolinės energetikos infrastruktūra gali būti įtakojama ir, atitinkamai, tobulinama naudojantis visuma priemonių⁸⁵:

- tarptautinių konvencijų taikymas;
- tarptautinių saugos standartų bei pripažintų elgesio kodeksų taikymas;
- konferencijų, darbinių pasitarimų, seminarų ir mokymų organizavimas;
- ekspertų misijų organizavimas
- bendrų mokslinių tyrinamųjų projektų įgyvendinimas;
- keitimasis informacija apie eksploatacinę patirtį.

Visuotino branduolinės saugos režimo vystymu yra suinteresuoti ir, atitinkamai, skatina šio režimo plėtojimą:

- tarptautinės organizacijos;
- tarpvalstybinė branduolinės energetikos pramonė;
- daugianacionaliniai reguliuojančių institucijų tinklai;
- daugianacionaliniai eksploatuojančių organizacijų tinklai;
- daugianacionaliniai tinklai jungiantys mokslines institucijas ir tarptautines standartizavimo organizacijas;
- visuomenė ir nevyriausybinės organizacijos.

⁸⁵ Strengthening the Global Nuclear Safety Regime, INSAG-21, IAEA, 2006.

Šios idėjos ir realiai veikiančios priemonės išties skatina aktyvesnę ir tikslesnę TATENA saugos standartų taikymą valstybėse narėse. Šis skatinimas neretai perauga į moralinio pobūdžio spaudimą ar prisiimtų įsipareigojimų vykdymo pareigą. Tačiau, reikia pripažinti, tai nėra stiprus instrumentas ir kol kas išlieka „minkštosios“ teisės dalimi.

Norbert Pelzer straipsnyje⁸⁶ daroma išvada, kad egzistuojančių teisės šaltinių, taikomų branduolinėje energetikoje, paketas nors ir nėra visais aspektais tobulas, tačiau pakankamas, kad būtų tinkamai sprendžiamos galinčios kilti problemos vystant branduolinę energetiką. Tačiau, daroma esminė prielaida, jog tam, kad nauji branduolinės energetikos projektai būtų vystomi saugiai, turi būti esami teisės šaltiniai taikomi pilna apimtimi. Nustatytas teisinis režimas turi būti perimtas ir naujose, branduolinę energetiką pradedančiose vystyti, šalyse.

Pažymėtina, kad tarptautinė bendruomenė pastaruoju metu, ypač po avarijos Fukushimos Daiichi AE, yra susirūpinusi realiu saugos lygiu šimtuose atominių elektrinių pasaulyje. Tai siejasi ir su tuo faktu, kad nepaisant daugybės esamų tarptautinių branduolinės saugos standartų, toli gražu ne visi šių dokumentų reikalavimai yra realiai taikomi konkrečiose šalyse vystant veiklą branduolinėje energetikoje. Vis dažniau kalbama apie tarptautinį branduolinės saugos reguliavimo režimą⁸⁷. 2011 m. birželio mėnesį TATENA organizuotoje Ministrų konferencijoje TATENA Generalinis direktorius Yukiya Amano pabrėžė, kad būtina ne tik stiprinti TATENA saugos standartus, bet ir užtikrinti, kad jie būtų taikomi visame pasaulyje⁸⁸. Galima tikėtis, kad tai bus pasiekta atitinkamai patikslinant Branduolinės saugos konvenciją. Tačiau, be abejo, procesas bus ilgas, juolab, kad atliktus pakeitimus turės ratifikuoti daugybė šalių. Inicijatyvos šioje srityje imasi ir Europos Komisija 2011 m. rugsėjo 7 d. komunikato formoje pateikusi pasiūlymus dėl planuojamos strategijos išoriniams ryšiams energetikos srityje. Šiame komunikate siūloma intensyvinti Europos Sąjungos vaidmenį daugiašaliuose instrumentuose siekiant, kad branduolinės saugos standartai būtų teisiškai privalomi visame pasaulyje. Komunikate pabrėžiama, kad Branduolinės saugos konvencijos stiprinimas yra pagrindinis elementas šiame kontekste⁸⁹.

⁸⁶ Pelzer, Norbert. *New Nuclear Build - New Nuclear Law*. Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 84. P.17.

⁸⁷ Measures to strengthen international cooperation in nuclear, radiation, transport and waste safety. Report by the Director General, IAEA. 2010-08-06 No.GOV/2010/41-GC(54)/8.

⁸⁸ Informacinis Nuclear Energy International leidinio 2011 m. birželio 21 d. pranešimas „Amano calls for stronger, universal safety standards“// <http://www.neimagazine.com/story.asp?sectioncode=132&storyCode=2059930>; prisijungimo laikas: 2011-07-15.

⁸⁹ EU Plans to Lobby for International, Legally Binding Safety Standard // The Nuclear Communication Network (NucNet), 2011-09-07, No.189.

3. POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO YPATYBĖS PLATESNIAME TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ KONTEKSTE

3.1 Atsakomybės bei poveikio priemonių taikymo bendrieji pagrindai

Atsakomosios priemonės gali būti taikomos tik esant teisėtam pagrindui remiantis atsakomybės tarptautinėje teisėje samprata. Šalies atsakomybė yra fundamentalus tarptautinės teisės principas, kylantis iš tarptautinės teisinės sistemos esmės ir besiremiantis šalies suvereniteto bei šalių lygybės doktrinomis⁹⁰. Šis principas nustato, kad tarptautinė atsakomybė atsiranda kuomet viena šalis įvykdo tarptautiniu požiūriu neteisėtą veiką kitos šalies atžvilgiu⁹¹.

Bendruosius atsakomybės tarptautinėje teisėje principus nustatė ir savo penkiasdešimt trečioje sesijoje 2001 metais priėmė Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisija (angl. k. *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*). Dokumentas 2001 metais buvo pateiktas Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai ir tapo Generalinės Asamblėjos 2001 m. gruodžio 12 d. rezoliucijos Nr.56/83 priedu. Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisija nustatė ir Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja pritarė, kad bet kokios šalies įvykdyta tarptautinės teisės požiūriu neteisėta veika sukelia tai šaliai tarptautinę atsakomybę⁹².

Tarptautinėje teisėje išskiriami trys atsakomybės institutai: pirma, valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus, antra, valstybės atsakomybė už žalą, padarytą teisėta veikla, ir, trečia, baudžiamoji fizinių asmenų tarptautinė teisinė atsakomybė už nusikaltimus taikai, žmoniškumui ir karo nusikaltimus⁹³. Atliekamo darbo kontekste aktualiausia:

1. Valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus. Pažymėtina, kad ši atsakomybė, vystant veiklą branduolinės energetikos srityje, gali kilti pažeidus pirmame darbo skyriuje nagrinėtų teisės aktų reikalavimus, o taip pat ir bendruosius tarptautinės teisės principus.

2. Valstybės atsakomybė už žalą, padarytą teisėta veikla. Šią sritį branduolinėje energetikoje reglamentuoja pirmajame darbo skyriuje apžvelgtos atsakomybės už branduolinę žalą konvencijos. Pažymėtina, kad tarptautinėje aplinkosaugos teisėje branduolinė veikla priskiriama prie ultra pavojingos veiklos, kuriai taikomi griežtos ar absoliučios atsakomybės principai⁹⁴.

⁹⁰ Malcolm N. Shaw. *International Law*. – Cambridge: University Press, 2003. P.694.

⁹¹ Ten pat.

⁹² Resolution adopted by the General Assembly A/RES/56/83, 12 December 2001. *Responsibility of States for internationally wrongful acts. Article 1* // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/97/PDF/N0147797.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2011-09-30.

⁹³ Vadapalas V. *Tarptautinė teisė*. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P.382.

⁹⁴ Malcolm N. Shaw. *International Law*. – Cambridge: University Press, 2003. P.796.

Tarptautinė aplinkosaugos teisė vystėsi dviejų fundamentinių principų takoskyroje. Remiantis vienu principu, šalis turi suverenią teisę naudoti savo gamtinius resursus. Remiantis kitu principu, šalis privalo nesukelti žalos aplinkai. Šie tikslai yra nustatyti Stokholmo deklaracijos (Deklaracija patvirtinta 1972 m. birželio 16 d. Jungtinių Tautų konferencijos dėl žmogaus aplinkos metu) 21-ajame principu⁹⁵. **Šalys, vadovaudamosis Jungtinių Tautų Chartijos ir tarptautinės teisės principais, turi suverenią teisę naudoti savo resursus remiantis savo aplinkosaugos politika, o taip pat ir pareigą užtikrinti, kad jų jurisdikcijoje ar kontrolėje vykdoma veikla nesukeltų žalos kitų šalių gamtinei aplinkai ar sritims, kurios nepatenka poveikį sukeliančių šalių nacionalinei jurisdikcijai**⁹⁶. Pažymėtina, kad šis principas išlieka pamatiniu tarptautinės aplinkosaugos teisės principu ir šiais laikais, o remiantis Tarptautinio teisingumo teismo 1996 m. išreikšta nuomone⁹⁷, Stokholmo deklaracijos 21-asis principas pripažįstamas paprotinės teisės sudedamąja dalimi⁹⁸.

Atskirai verta paminėti ir Piktnaudžiavimo teisėmis doktriną, kuri pripažįsta išskirtinę teritorinę šalies, sukeliančios neigiamą poveikį, jurisdikciją, bet tai priskiria žemesnio lygio teisei, lyginant su aukštesnio lygio tarptautiniais principais, kurie draudžia piktybiškai naudotis suverenumo teise⁹⁹. Tačiau, kažin ar naujos atominės elektrinės statyba galėtų būti priskirta piktybiškam naudojimuisi suverenumo teise, nebent tik tuo atveju, jei galima būtų įrodyti, jog dėl tarptautinių branduolinės saugos reikalavimų nepaisymo grubiai pažeidžiami kaimyninių šalių interesai.

Kaip vienas iš besiformuojančių tarptautinės teisės principų yra Atsargumo principas¹⁰⁰. Šis principas sulaukė pripažinimo 1974 metais nagrinėjant Branduolinių bandymų bylą¹⁰¹. 1992 metais Rio deklaracijoje dėl aplinkosaugos ir vystymo (angl. *Rio Declaration on Environment and Development*) šis principas buvo apibrėžtas taip¹⁰²: „Tam, kad apsaugoti aplinką turi būti plačiai, pagal šalies galimybes, taikomas atsargumo požiūris. Ten kur yra rimtos ar nepataisomos žalos rizika, mokslinių žinių ar pagrįstumo trūkumas negali būti naudojamas kaip pagrindas atidėti efektyvias priemones siekiant apsaugoti aplinką nuo neigiamo poveikio“. Tačiau, vargiai

⁹⁵ Philippe Sands. *Principles of International Environmental Law*. - Cambridge: University Press, 2003. P.235.

⁹⁶ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration) // <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>; prisijungimo laikas: 2011-09-30.

⁹⁷ International Court of Justice. Legality of the threat or use of nuclear weapons. Advisory opinion of 8 July 1996 // <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-09-24.

⁹⁸ Philippe Sands. *Principles of International Environmental Law*. - Cambridge: University Press, 2003. P.236.

⁹⁹ Alexandre Kiss, Dinah Shelton. *International Environmental Law*. - New York: Transnational Publishers, Inc., 2004. P.180.

¹⁰⁰ Ian Brownlie. *Principles of Public International Law*. - Oxford: University Press, 2003. P.275.

¹⁰¹ International Court of Justice. Nuclear Tests Cases, Australia v. France // <http://www.icj-cij.org/docket/files/58/13187.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

¹⁰² Rio Declaration on Environment and Development, Principle 15 // <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>; prisijungimo laikas: 2011-09-24.

ar šis principas, esant tokiai sampratai, galėtų būti pritaikytas sprendžiant ginčus taikios branduolinės energetikos vystymo kontekste.

Paskutiniu laikotarpiu vystomos idėjos ir dėl aplinkosaugos klausimų nagrinėjimo Europos žmogaus teisių konvencijos jurisprudencijos apimtyje. Anksčiau ne kartą Europos žmogaus teisių komisija yra pasisakiusi, jog teisė į gamtos apsaugą nėra priskiriama prie Europos žmogaus teisių konvencija garantuojamų teisių ir laisvių. Tačiau, taipogi pripažįstama, kad minėta konvencija visuomet buvo laikoma instrumentu, galinčiu prisitaikyti prie naujų gyvenimo realių, vyraujančių sampratų ir demokratinės visuomenės vertybių¹⁰³. Nurodytame šaltinyje atlikta jurisprudencijos santrauka demonstruoja, jog paskutiniu laikotarpiu jau formuojasi tendencijos, pripažįstančios aplinkos apsaugą kaip svarbią modernios visuomenės vertybę ir, atitinkamai, siejančios tai su žmogaus gerove, apimant tokiu būdu ir jo teises. Šiame kontekste galima prisiminti ir Konvencijoje dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo pateikiamą tarpvalstybinio poveikio apibrėžimą¹⁰⁴, kuris apima, be tiesioginio poveikio gamtinei aplinkai, ir padarinius žmogaus saugumui bei socialinėms sąlygoms, kas glaudžiai yra susiję su Europos žmogaus teisių konvencijoje deklaruojamomis vertybėmis. Apibendrinant galima pažymėti, jog mokslinėje teisės literatūroje jau reiškiamą nuomonę, jog ateityje aplinkos apsaugos klausimų sprendimas bus sustiprintas per įvairių žmogaus teisių gynimą, užtikrinamą Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatomis¹⁰⁵. Tačiau, reikia pripažinti, kad šiuo metu mėginti susieti branduolinės saugos sprendimo klausimus su Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatomis būtų keik per drąsu. Bet tai galėtų būti įdomi atskiro darbo tema.

Iš aptartų bendrųjų atsakomybės principų, taikomų tarptautinėje aplinkosaugos teisėje, išskirtinas Stokholmo deklaracijos 21-asis principas, kuris nustato šalies pareigą ne tik nesukelti žalos kitų šalių gamtinei aplinkai, bet ir sritims, kurios nepatenka poveikį sukeliančių šalių nacionalinei jurisdikcijai. Ši nuostata svarbi atliekamo darbo temos kontekste. Jeigu, pavyzdžiui, atominė elektrinė statoma šalia valstybinės sienos, tokiu atveju ir kaimyninė valstybė turi imtis reikiamų priemonių ne tik įvykus avarijai, bet ir rengiantis galimai avarijai dėl potencialios branduolinės energetikos objekto keliamos grėsmės. Tokios priemonės gali apimti avarinės parengties planų kaimyninėje valstybėje rengimą bei suderinimą su įvairiomis institucijomis, reikiamų techninių priemonių įgyvendinimą ir kt. klausimus, kurie nepatenka į šalies, vistančios branduolinę energetiką, jurisdikciją.

¹⁰³ The British Year Book of International Law. - Oxford: At the Clarendon Press, 2005. P.249-250.

¹⁰⁴ Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo 1 straipsnio 2 punktas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 22-556.

¹⁰⁵ The British Year Book of International Law. - Oxford: At the Clarendon Press, 2005. P.266.

Tačiau, atkreiptinas dėmesys į tai, kad pateikiant tarptautinį ieškinį žalingas poveikis negali būti pagrįstas remiantis vien tik bendraisiais tarptautinės teisės principais, įskaitant Stokholmo deklaracijos 21-ajame principu pateikiamą tarptautinės paprotinės teisės nuostatą. Reikia detaliau pagrįsti, kokio lygio žala yra daroma ir kokio lygio grėsmė yra keliamas. Reikia įrodyti, kad žalos ir (ar) grėsmės lygis yra iš ties esminis ir viršija tarptautiniuose standartuose nustatytas leistinas ribas. Be to, reikia įvertinti ir suinteresuotų šalių interesus, naudos gavimo bei daromos žalos ar keliamos grėsmės santykį.

3.2 Tarptautinių santykių svarba vystant veiklą branduolinėje energetikoje

Branduolinė energetika neišvengiamai turi tarptautinių santykių elementą dėl įvairių aspektų:

- Branduolinės energetikos objekto keliamas grėsmė ir realus pavojus avarijos atveju neapsiriboja vienos valstybės sienomis. Esant didelei avarijai, kaip, pavyzdžiui, Černobylio AE avarija 1986 m., radioaktyviosios medžiagos pasklinda po visą kontinentą, o jų pėdsakai gali būti aptinkami ir aplinkui visą žemės pusrutulį. Todėl ne tik atskiros valstybės, bet ir tarptautinė bendruomenė siekia užtikrinti kaip galima aukštesnį branduolinės energetikos objektų saugos lygį.

- Svarbus ir socialinis-ekonominis atskiros avarijos atominėje elektrinėje efektas. Kaip taisyklė, įvykus avarijai įvairiose valstybėse pradedama diskutuoti apie atominės energetikos keliamą grėsmę ir svarstoma dėl galimybės sustabdyti vystomas branduolinės energetikos programas.

- Atominėje energetikoje taikoma branduolinė technologija šiais laikais yra rezultatas bendro įvairių valstybinių ir privačių įmonių darbo. Dėl savo sudėtingumo bei kompleksiško, netgi vienos atominės elektrinės projektavime, jos statyboje, įrengimų gamybos, montavimo, derinimo, saugos vertinimo ir kitoje susijusioje veikloje dalyvauja įmonės iš keliasdešimties valstybių.

Tarptautinėje aplinkosaugos teisėje svarbią vietą užima bendradarbiavimo tarp suinteresuotų šalių užtikrinimo klausimai. Bendradarbiavimas šiame kontekste gali būti tiek dvišalis, tiek daugiašalis. Ši tema plačiai aprašoma tarptautinės teisės¹⁰⁶ ir tarptautinės aplinkosaugos teisės¹⁰⁷ literatūroje. Tarptautinis bendradarbiavimas aplinkosaugos srityje yra būtinas siekiant išsaugoti gamtinę aplinką tiek teritorijoje priklausančioje konkrečios šalies

¹⁰⁶ Malcolm N. Shaw. *International Law*. – Cambridge: University Press, 2003. P.771.

¹⁰⁷ Philippe Sands. *Principles of International Environmental Law*. - Cambridge: University Press, 2003. P.249.

jurisdikcijai, tiek ir aplinkinėse teritorijose¹⁰⁸. Poreikis bendradarbiauti bei priemonės tam bendradarbiavimui užtikrinti yra nustatytos įvairiuose tarptautinės teisės aktuose, kaip pavyzdžiui:

1. Stokholmo deklaracijos 24-as principas¹⁰⁹ nustato, kad tarptautiniai aplinkosaugos klausimai turi būti sprendžiami visų, didelių ir mažų, šalių lygiomis teisėmis grindžiamo bendradarbiavimo dvasioje. Daugiašalio ar dvišalio bendradarbiavimo priemonės ar kiti bendradarbiavimo būdai yra esminis dalykas tam, kad būtų efektyviai kontroliuojamas, užtikrinamos reikiamos prevencijos priemonės, mažinamas ar eliminuojamas žalingas poveikis aplinkai dėl bet kokios veiklos, deramai atsižvelgiant į visų valstybių suverenias teises bei interesus.

2. Stokholmo deklaracijos 25-as principas¹¹⁰ nustato, kad valstybės privalo užtikrinti tarptautinių organizacijų koordinuojantį, veiksmingą bei dinamišką vaidmenį sprendžiant aplinkos apsaugos ir gerinimo klausimus.

3. Jungtinių Tautų organizacija vysto geros kaimynystės sampratą, kuri apima ir draugiškus santykius bei bendradarbiavimą tarp valstybių. Geros kaimynystės samprata yra nustatyta Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 34/99 rezoliucijoje¹¹¹.

Bendradarbiavimo Branduolinės energetikos srityje svarbą apibrėžia TATENA statutas¹¹². Vadovaujantis TATENA statuto III straipsnio B dalies 1 punktu, TATENA veikla vystoma remiantis Jungtinių Tautų tikslais ir principais vystant taiką ir tarptautinį bendradarbiavimą. TATENA Bendrųjų saugos reikalavimų Nr. GSR Part 1¹¹³ 14-as reikalavimas nustato, kad vyriausybė privalo laikytis savo priimtų tarptautinių įsipareigojimų, dalyvauti atitinkamose tarptautinėse priemonėse, įskaitant tarptautines saugos įvertinimo misijas, ir skatinti tarptautinį bendradarbiavimą siekiant sustiprinti saugą pasaulyje. Pažymėtina, kad ir praktinė TATENA veikla yra vystoma būtent plėtojant branduolinę energetiką vystančių ar planuojančių vystyti šalių tarptautinį bendradarbiavimą. Kaip taisyklė, kiekvienais metais TATENA Generalinis direktorius pateikia ataskaitą TATENA Valdytojų tarybai bei Generalinei konferencijai apie įgyvendinamas priemones stiprinant tarptautinį bendradarbiavimą

¹⁰⁸ Alexandre Kiss, Dinah Shelton. *International Environmental Law*. - New York: Transnational Publishers, Inc., 2004. P.28.

¹⁰⁹ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration)// <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 103-iame plenariniame susirinkime 1979m. gruodžio 14d. priimta rezoliucija Nr.34/99 // <http://www.un.org/documents/ga/res/34/a34res99.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

¹¹² Statute of the IAEA // http://www.iaea.org/About/statute_text.html; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

¹¹³ Governmental, Legal and Regulatory Framework for Safety. General Safety Requirements Series No. GSR Part 1, IAEA, 04 October, 2010.

branduolinės, radiacinės, transportavimo ir radioaktyvių atliekų tvarkymo saugos srityje¹¹⁴. Tarptautinis bendradarbiavimas šiandien jau yra suprantamas kaip vienas iš pagrindinių branduolinės teisės principų¹¹⁵.

Atskirai paminėtinas ir svarbus Europos Sąjungos vaidmuo vystant tarptautinį bendradarbiavimą branduolinės energetikos srityje, kurio tikslas yra prisidėti prie branduolinės saugos visame pasaulyje tobulinimo. Europos Tarybos reglamentu¹¹⁶ yra sukurta Bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonė, kurios pagrindiniai tikslai yra:

- skatinti veiksmingą branduolinės saugos kultūrą;
- skatinti veiksmingą branduolinės saugos reguliavimo infrastruktūrą;
- parama kuriant veiksmingas priemones siekiant išvengti avarijų su radiologinėmis pasekmėmis;
- skatinti tarptautinį bendradarbiavimą.

Parama pagal šią priemonę teikiama ne tik Europos, bet ir atskiroms Afrikos, Lotynų Amerikos ir Pietryčių Azijos šalims, kurioms tokia parama yra aktualiausia. Paramos mastas siekia dešimtis milijonų eurų¹¹⁷ į metus. Atskirus šios priemonės įgyvendinimo klausimus sprendžia INSC komitetas, kurio nariais yra ES šalių atstovai.

Atkreiptinas dėmesys, kad papildomos paramos projektų įgyvendinimo dėka atsirandančios galimybės yra ganėtinai svarbios poveikio priemonių taikymo kontekste. Įgyvendinami paramos projektai gali teigiamai įtakoti esamas galimybes taikyti poveikio priemones bent keliais aspektais:

1. Paramos projektų dėka galima gilintis į šalies, gaunančios paramą, branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemą, esamas branduolinės ir radiacinės saugos problemas ir teikti pasiūlymus dėl nustatytų trūkumų šalinimo. Tai ganėtinai efektyvi poveikio priemonė, kadangi nustatytų trūkumų šalinimo rezultatai gali įtakoti būsimo paramos projekto apimtį bei sritį.

2. Ekspertai, dalyvaujantys paramos projektų įgyvendinime, turi galimybę gauti daug informacijos apie tos šalies, kuriai teikiama parama, branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemą, esamas branduolinės ir radiacinės saugos problemas.

¹¹⁴ Measures to strengthen international cooperation in nuclear, radiation, transport and waste safety. Report by the Director General. IAEA, 2010-08-06 No.GOV/2010/41-GC(54)/8.

¹¹⁵ Stoiberg C., Baer A., Pelzer N., Tonhauser W. Handbook on Nuclear Law. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2003. P.10.

¹¹⁶ Council Regulation (Euratom) No 300/2007 of 19 February 2007 establishing an Instrument for Nuclear Safety Cooperation.

¹¹⁷ Duomenys paimti iš Komisijos ataskaitos Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonės įgyvendinimo // <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=lt&ihmlang=lt&lng1=lt,en&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=561332:cs&page=>; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

3. Paramos projektų įgyvendinimo dėka užmezgami glaudūs, betarpiški santykiai tarp skirtingų šalių specialistų. Esant tiesioginiams ryšiams gerokai efektyviau gali būti sprendžiamos problemos ar bent jau inicijuojamas probleminių klausimų sprendimas.

Be to, paramos projektas ir savaime yra poveikio priemonė, kadangi jį įgyvendinant tobulinama branduolinės saugos reguliavimo sistema ar sprendžiamos atskiros branduolinės saugos problemos.

Edith Brown Weiss ir Harold K. Jacobson savo straipsnyje¹¹⁸ pateikia visą spektrą priemonių, užtikrinančių tarptautinių aplinkosaugos teisės sutarčių laikymąsi. Tarp tokių priemonių nurodoma ir:

- Tarptautinių finansinių institucijų įtraukimas siekiant sustiprinti vietinius šalies gebėjimus laikytis tarptautinių sutarčių reikalavimų;
- Finansinės paramos galimybių suteikimas įgyvendinti projektus nukreiptus į prisiimtų įsipareigojimų įgyvendinimą;
- Suteikti, kuomet to reikia, valstybėms paramą rengiant įgyvendinančių teisės aktų projektus ir inicijuojant tarptautinių sutarčių įgyvendinimui reikiamus žingsnius;
- Suteikti galimybes įgyvendinti techninės paramos ir gebėjimų stiprinimo programas tiek nacionaliniu, tiek ir vietiniu lygiu.

Straipsnyje nurodoma ir daugelis kitų priemonių, tačiau pateikiant būtent šiuos pavyzdžius norima pabrėžti teikiamos paramos, kaip poveikio priemonės, svarbą užtikrinant tarptautinėse sutartyse prisiimtų įsipareigojimų įgyvendinimą.

Struktūriškai nagrinėjant tarptautinių santykių svarbą branduolinėje energetikoje galima būtų pastebėti ir išskirti du pagrindinius elementus:

1. Išorinis, t.y. tarptautinių organizacijų ir užsienio valstybių, spaudimas – tai pareiga valstybei vykdyti prisimtus įsipareigojimus pagal tarptautines sutartis, kurias ši valstybė ratifikavo, patvirtino ar prisijungė prie jų. Išorinio spaudimo samprata apima ir „minkštosios“ teisės instrumentų formuojamą spaudimą valstybei.

2. Vidinis, t.y. nacionalinių šalies interesų užtikrinimo, siekis – tai valstybės siekis vystyti branduolinės energetikos infrastruktūrą ir teisinę bazę remiantis šiuolaikiniais, praktikoje pasitvirtinusiiais ir tarptautinės bendruomenės pripažintais branduolinės saugos principais, tokiu būdu užtikrinant aukštą branduolinės saugos lygį valstybėje ir tinkamą gyventojų bei aplinkas apsaugą nuo branduolinės energetikos keliamo pavojaus. Nacionalinių šalies interesų

¹¹⁸ Edith Brown Weiss and Harold K. Jacobson. *Getting Countries to Comply with International Agreements // International law*. - Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Library of International Relations, 2008. Volume VI. P. 325-327.

užtikrinimas, remiantis tarptautinių santykių suteikiamomis galimybėmis, gali pasireikšti ir aiškinantis kaimyninėse šalyse numatomų statyti, statomų ar eksploatuojamų branduolinės energetikos objektų saugą.

Šios sritys, suprantama, yra tarpusavyje susijusios ir negali būti griežtai atskirtos viena nuo kitos, netgi atvirkščiai – jos papildo ar netgi užtikrina viena kitą. Išorinis spaudimas, tam tikra prasme, atsiranda dėka vidinio valstybės siekio kuomet ratifikuojama tarptautinė sutartis. O dėka priimtų įsipareigojimų vykdymo, iš dalies, yra įgyvendinamas ir vidinis valstybės siekis užtikrinti statomos naujos atominės elektrinės saugą. Tačiau, stebint praktikoje vykdomą veiklą, branduolinės energetikos kontekste, galima išskirti tarptautinius santykius, kurie vystomi priimtų įsipareigojimų (išorinio spaudimo) ir savanoriškumo (vidinio valstybės siekio) pagrindu. Toks suskirstymas yra patogus siekiant apčiuopti tarptautinių santykių, vystant branduolinę energetiką, įtakos galimus esminiai skirtingus pagrindus.

Platesnė ir, tuo pat metu, lankstesnė poveikio priemonių samprata ypač svarbi nagrinėjant situaciją autoritarinio ar totalitarinio režimo valstybėse, kuriose ambicijos pasistatyti naują atominę elektrinę gali būti gerokai didesnės nei realios galimybės užtikrinti vystomo projekto saugą. Tokiose valstybėse gali būti pirmiau priimamas sprendimas, besiremiantis pernelyg optimistiniais planais, „paleidžiamas traukinys“ ir tik po to mėginama atsižvelgti, kiek išeina, ir į branduolinės saugos bei tarptautinės teisės reikalavimus. Mėginimas pristabdyti tokį „traukinį“ remiantis tarptautinių sutarčių nuostatomis gali būti suprantamas kaip kišimasis į suverenios valstybės vidinius, nacionalinius reikalus. Tokios šalys nebus linkusios pripažinti nustatytus neatitikimus Branduolinės saugos konvencijos ar TATENA saugos standartų reikalavimams, o net jei ir iš dalies pripažintų, tai koreguojančios priemonės būtų įgyvendinamos pagal esamą kompetenciją ir finansines galimybes. Galimas dalykas, kad atsakingi šalies specialistai gali net nesuprasti nustatytų branduolinės saugos problemų esmės, tokiu atveju koreguojančios priemonės bus grynai formalaus pobūdžio, siekiant pademonstruoti „atitikimą“ tarptautiniams branduolinės ir radiacinės saugos reikalavimams. Nustatytų problemų efektyvesnį sprendimą tokiose šalyse galima būtų užtikrinti skiriant tam tarptautinę paramą ir pritraukiant užsienio šalių ekspertus. Tačiau, parama tokiu atveju griežtai orientuojama branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemai stiprinti, atskiroms branduolinės saugos problemoms spręsti, neremiant pačio atominės elektrinės statybos proceso. Tokio principo, iš esmės, ir laikomasi įgyvendinant ES Bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonės paramos projektus, vadovaujantis Tarybos reglamento¹¹⁹ nuostatomis.

¹¹⁹ Council Regulation (Euratom) No 300/2007 of 19 February 2007 establishing an Instrument for Nuclear Safety Cooperation.

Platesnė poveikio priemonių taikymo samprata branduolinėje energetikoje svarbi ir suvokiant tą faktą, kad absoliuti dauguma poveikio priemonių tarptautinėje branduolinėje teisėje yra ganėtinai minkšto pobūdžio. Jau anksčiau minėta autorė Katia Boustany tarptautinę branduolinę teisę vaizdžiai įvardija kaip „miglotą teisę“ ir branduolinės teisės vystymą lygina su „teisinio išsisukinėjimo menu“¹²⁰. Tačiau, Norbert Pelzer savo straipsnyje¹²¹ taikliai pastebi, kad branduolinės energijos naudojimas yra konkrečios šalies reikalas ir ši veikla, atitinkamai, absoliučiai didžiąja dalimi reglamentuojama nacionaline teise. Ir kartu pažymima minėtame straipsnyje, kad nacionalinė teisė šioje srityje formuojama ar bent jau įtakojama teisiškai privalomų tarptautinių sutarčių bei teisiškai neprivalomų standartų, rekomendacijų ir gerosios praktikos. Pastebima, kad branduolinės energijos naudojimą reglamentuojančią nacionalinę teisę gali įtakoti ir tarptautinės bendruomenės daromas spaudimas ar kitos poveikio priemonės. Tarp taip įvardinamų „kitų poveikio priemonių“ gali būti ir tinkamai orientuotos paramos teikimas.

Šiame kontekste galima paminėti ir įdomią Carlton Stoiber mintį¹²², kad siekiant efektyvaus tarptautinėse sutartyse numatytų priemonių įgyvendinimo šalys, branduolinių technologijų tiekėjai, ir tarptautinės organizacijos gali taikyti branduolinių technologijų prekybai, bendradarbiavimui ar teikiamai paramai atitinkamas sąlygas, susijusias su tarptautiniuose instrumentuose nustatytų įsipareigojimų vykdymu. Bendrame poveikio priemonių taikymo kontekste tai taip pat viena iš svarstytinų galimybių.

Suinteresuotų šalių galimos taikyti poveikio priemonės (išorinis spaudimas) buvo išnagrinėtas darbo antrajame skyriuje, šis klausimas buvo paliestas ir 3.1 bei 3.2 poskyriuose. O siekiant tinkamai įvertinti platesnį tarptautinių santykių kontekstą branduolinėje energetikoje, sekančiame poskyryje bus atskleista tarptautinių santykių svarba siekiant nacionalinių šalies interesų tenkinimo užtikrinant savo šalyje vystomos branduolinės energetikos saugą.

3.3 Nacionalinių šalies interesų užtikrinimas remiantis tarptautinių santykių suteikiamomis galimybėmis

Kiekviena valstybė, vystanti branduolinę energetiką, siekia užtikrinti, kad ši veikla būtų vystoma saugiai, sukeliant kiek įmanoma mažesnę pavojų žmonėms ir aplinkai. Tačiau, šis siekis atsiremia į realias galimybes, į esamą kompetencijos, branduolinės saugos supratimo lygį šalyje. Reikia pripažinti, kad valstybės, vystančios branduolinę energetiką, yra nevienodos – vienos jų

¹²⁰ Katia Boustany. The Development of Nuclear Law-Making or the Art of Legal “Evasion” // <http://www.nea.fr/law/nlb/NLB-61/boustany.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-17.

¹²¹ Pelzer, Norbert. New Nuclear Build - New Nuclear Law // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 84. P.5-21. P.17.

¹²² Stoiber, Carlton. The Review Conference Mechanism in Nuclear Law: Issues and Opportunities // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 83. P.5-27. P.23.

turi 30-60 metų patirtį ir šiuo metu jau eksploatuoja, kaip pavyzdžiui, 50 (Japonija), 58 (Prancūzija) ar 104 (JAV) reaktorius¹²³, tuo tarpu kitos valstybės planuoja statyti pirmąją savo atominę elektrinę. Esant tokiam patirties ir žinių disbalansui, Tarptautinė atominės energijos agentūra vykdo svarbią misiją sukaupdama ir dokumentuodama esamą patirtį išleidžiamuose saugos standartuose bei suteikdama visoms, be išimties, valstybėms narėms galimybę pasikviesti tarptautinius ekspertus šalyje vykdomai su branduoline sauga susijusiai veiklai įvertinti. Be to, TATENA techninio bendradarbiavimo kontekste organizuoja bei finansuoja įvairių šalių branduolinės saugos specialistų susitikimus, siekiant keistis esama patirtimi, bei mokymus. Kaip pavyzdžiui, 2012-2013 metų TATENA Techninio bendradarbiavimo Europos regiono programai skiriama 13,7 mln. eurų į metus. Iš šių lėšų šalių pateiktiems nacionaliniams paramos projektams finansuoti numatoma skirti apie 8,2 mln., o regioniniams projektams – apie 5,5 mln. eurų¹²⁴. Šalia TATENA indelio paminėtina ir Europos Sąjungos bei atskirų išsivysčiusių bei branduolinės energetikos srityje pažengusių valstybių teikiama dvišalė parama trečiosioms šalims, kurios planuoja vystyti branduolinę energetiką dar neturėdamos reikiamos tam patirties. Tačiau, turi būti pabrėžta, kad absoliučiai didžioji dalis TATENA, Europos Sąjungos ar dvišalės paramos yra nukreipta į branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo bei užtikrinimo priemonių stiprinimą. Kaip taisyklė, nei TATENA, nei Europos Sąjunga, nei atskiros valstybės neteikia paramos tiesiogiai susijusios su branduolinės energetikos objekto statyba ar eksploatacija.

Išskirtinos šios tarptautinių santykių suteikiamos galimybės, branduolinę energetiką vystančioms valstybėms, kuriomis šalys aktyviai naudojasi siekdamos savų, nacionalinių, interesų:

1. Naudojimas TATENA leidžiamais Saugos standartų serijos reikalavimais, rekomendacijomis ir kito pobūdžio dokumentais. TATENA dokumentais naudojama siekiant vykdyti veiklą atitinkant aukščiausius tarptautinius branduolinės ir radiacinės saugos standartus. TATENA saugos standartai ar atskiros jų nuostatos naudojamos rengiant nacionalinius dokumentus, tuo esminiai palengvinant ir pagreitinant nacionalinių branduolinės saugos reikalavimų rengimo procesą. Be to, reikia pripažinti, kad galimybė naudotis TATENA saugos standartais užtikrina aukštesnę rengiamų nacionalinių branduolinės saugos reikalavimų kokybę. TATENA saugos standartų ar netgi ir pažengusiose šalyse taikomų teisės nuostatų inkorporavimas į nacionalinę teisę gali būti suprantamas kaip „viliojanti“ galimybė bent dėl kelių

¹²³ Remiantis TATENA PRIS duomenų bazėje pateikta informacija // <http://www.iaea.org/programmes/a2/>; prisijungimo laikas: 2011-07-08.

¹²⁴ Remiamasi TATENA Techninio bendradarbiavimo direktorato Europos regiono skyriaus vadovo p. Manase Peter Salema pateiktais duomenimis 2011 m. birželio 28 d. Budapešte vykusiame Europos šalių nacionalinių koordinatorių susitikime.

priežasčių¹²⁵. Pirma – tai sumažina kiekį visiškai naujų teisės aktų ar atskirų nuostatų, kuriuos reikėtų rengti. Antra – tai suteikia galimybę pasinaudoti patyrusių organizacijų ir šalių techninėmis bei teisinėmis žiniomis ir patirtimi. Ir trečia – TATENA saugos standartų inkorporavimas gali padėti šaliai gauti TATENA techninę paramą, kuri teikiama laikantis TATENA nustatytų reikalavimų.

2. Naudojimasis galimybe kviestiti TATENA ekspertų misijas atskiriems su branduoline ar radiacine sauga susijusiems klausimams įvertinti. Naudojimasis TATENA misijų paslaugomis turi bent keletą svarbių aspektų. Pirma – tai galimybė įvertinti veiklos atitikimą tarptautiniams saugos standartams, užsienio šalių praktikai ir, esant poreikiui, imtis papildomų saugos priemonių. Antra – tai galimybė oficialiai užfiksuoti jau žinomas branduolinės ir radiacinės saugos ar jos reguliavimo problemas ir tokiu būdu užtikrinti šių problemų sprendimą, kuomet dėl vidinių šalies finansinių ar politinių problemų nėra įsiklausoma į „vietinių“ ekspertų išvadas ir nėra tinkamai sprendžiami branduolinės ar radiacinės saugos klausimai. Trečia – tai galimybė įrodyti, kad vykdoma veikla atitinka nustatytus branduolinės ir radiacinės saugos reikalavimus. Pažymėtina, kad TATENA vykdomos veiklos praktikoje yra atliekamos įvairios tipinės TATENA ekspertų misijos (pavyzdžiui IRRS, OSART, PROSPER, SALTO, SCART ir kt.), tačiau, neretai, esant poreikiui, organizuojamos ir specialios misijos atskiriems specifiniams, atskirai šaliai aktualiems klausimams nagrinėti, atliktiems darbams įvertinti. Iš minėtų tipinių misijų išskirtinos dvi pagrindinės: IRRS (angl. *Integrated Regulatory Review Service*) misija, kurios metu išsamiai vertinama branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo infrastruktūra šalyje, ir OSART (angl. *Operational Safety Assessment Review Team*) misija, kurios metu išsamiai vertinama eksploatuojamos atominės elektrinės sauga.

3. Dalyvavimas TATENA organizuojamuose regioniniuose ir tarpregioniniuose projektuose. Tai apima galimybes kartu su kitų šalių ekspertais dalyvauti TATENA finansuojamuose darbiniuose pasitarimuose, seminaruose, mokymuose ir kituose renginiuose. Suteikiama galimybė šalims keistis informacija apie esama patirtį bei gerąją praktiką.

4. Rengimas ir dalyvavimas įgyvendinant TATENA finansuojamus nacionalinius projektus. Nacionaliniai projektai nukreipti tiesiogiai į paramos prašančios šalies vidinius tikslus, susijusius su branduolinę ar radiacinę saugą užtikrinančių priemonių stiprinimu. Tačiau pažymėtina, kad TATENA nacionaliniai projektai įgyvendinami tik šalyse, turinčiose paramos gavėjo statusą.

5. Dalyvavimas Europos Sąjungos paramos branduolinės saugos srityje programose. Šiuo metu, t.y. nuo 2007 metų, yra įgyvendinama Bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje

¹²⁵ Stoiberg C., Baer A., Pelzer N., Tonhauser W. Handbook on Nuclear Law. – Vienna, International Atomic Energy Agency, 2003. 1.5.10. Incorporating international guidance documents or foreign law provisions into national legislation.

programa (angl. *Instrument for nuclear safety cooperation*). Ši parama – tai Europos Sąjungos paramos, branduolinės energetikos srityje, sekantis etapas, sekęs po anksčiau teiktos paramos PHARE bei Pereinamojo laikotarpio institucijų plėtros priemonės (angl. *Transitional facility*) apimtyje. Ši programa vykdoma remiantis principais ir tikslais nustatytais ES Tarybos 2007 m. vasario 19 d. reglamente Nr. 300/2007. Programa apima paramą vystant branduolinės saugos kultūrą, efektyvią branduolinės saugos reguliavimo infrastruktūrą, sistemą bei procedūras, paramą užtikrinant reikiamas avarinės parengties priemones, paramą skatinant tarptautinį bendradarbiavimą, įskaitant paramą įgyvendinant tarptautines konvencijas bei sutartis branduolinės saugos srityje¹²⁶. Šios programos dėka vystomą paramą finansuoja Europos Komisija, paramą teikia Europos Sąjungos šalių organizacijos, o parama naudojasi visos trečiosios valstybės, kurioms paramos teikimas atitinka Tarybos reglamente nustatytus tikslus. Nuo 2007 metų tokia parama buvo svarstoma, planuojama teikti ir(ar) teikiama Baltarusijai, Rusijai, Ukrainai, Armėnijai, Gruzijai, Uzbekistanui, Meksikai, Brazilijai, Argentinai, Egiptui, Tunisui, Vietnamui, Indijai, Kinijai ir kitoms šalims. Paramos teikimo apimtys ir realus projektų įgyvendinimas atskirose šalyse priklauso nuo Europos Komisijos tikslų ir paramą gaunančios šalies interesų suderinamumo. 2007-2009 metų laikotarpiu buvo parengta ir patvirtinta projektų už bendrą 193,5 mln. eurų sumą¹²⁷.

Reikia pabrėžti, kad Dalyvavimas Europos Sąjungos paramos branduolinės saugos srityje projektuose yra naudingas ne tik paramą gaunančioms trečiosioms šalims, bet ir paramą teikiančioms Europos Sąjungos šalims. Pirminė tiesioginė nauda yra užmokestis už atliktą darbą (ES eksperto dienos įkainis svyruoja, apytiksliai, nuo 250 iki 1300 eurų). Tačiau, yra ne mažiau svarbi antrinė gaunama nauda. Tai, pirma, galimybė gauti informaciją apie paramą gaunančios trečiosios šalies branduolinės energetikos programą, branduolinės saugos reguliavimo sistemą, branduolinės ir radiacinės saugos klausimų sprendimą. Antra – projektų įgyvendinime dalyvaujančių ES šalių ekspertai, ypač jaunesni specialistai ar specialistai iš mažiau patyrusių valstybių, teikdami paramą tuo pat metu kelia ir savo kvalifikaciją projekte nagrinėjamų saugos klausimų srityje.

6. Dvišalis bendradarbiavimas tarp atskirų branduolinę energetiką vystančių valstybių. Šis bendradarbiavimas gali būti formalizuotas, pasirašant bendradarbiavimo sutartis, tačiau sėkmingai gali būti vystomas ir nepasirašius jokių oficialių dokumentų. Pagrindinis stimulus tokiam bendradarbiavimui yra šalių interesas keistis informacija bei esama patirtimi, siekis suderinti savo pozicijas dėl atskirų klausimų ar galimai bendros veiklos ateityje. Dvišalis

¹²⁶ Council Regulation No.300/2007 of 19 February 2007 establishing an Instrument for Nuclear Safety Cooperation.

¹²⁷ Evaluation of the Implementation of the Council Regulation (Euratom) No. 300/2007 (Instrument for Nuclear Safety Cooperation) in the Period 2007-2009.

bendradarbiavimas įgauna visai kitą pagreitį kuomet vienos šalies įmonė, su savo technologija, numato statyti atominę elektrinę kitoje šalyje. Vienos ir kitos šalies branduolinės energetikos specialistų kompetencijos, žinių ir patirties skirtumas, tokiu atveju, būna didžiulis. Tad natūraliai, technologiją perkančios šalies specialistai privalo perimti reikiamas žinias tam, kad būtų užtikrintas sėkmingas branduolinės energetikos projekto įgyvendinimas.

7. Dalyvavimas įvairiose kito pobūdžio tarptautinio bendradarbiavimo branduolinėje energetikoje priemonėse siekiant keistis aktualia informacija ar bendromis pastangomis nagrinėti tam tikrus aktualius saugos klausimus. Šiais tikslais į atskiras grupes paprastai susiburia branduolinę saugą reguliuojančios ir atominės elektrines eksploatuojančios organizacijos. Grupės formuojasi paprastai pagal atskirus regionus, naudojamą kalbą ar naudojamos atominės elektrinės technologijos tipą. Pavyzdžiui, vienas iš paskutinių tokio bendradarbiavimo pasiekimų, Branduolinės energijos agentūros įkurta Projekto daugianacionalinio įvertinimo programa (angl. *Multinational Design Evaluation Program, MDEP*), kuri sudaro galimybes bendromis pastangomis ir, atitinkamai, išsamiau įvertinti atominių elektrinių techninius projektus¹²⁸. MDEP programa suteikiamos galimybės labiausiai aktualios mažoms valstybėms, kurioms savarankiškai būtų ypač sudėtinga tinkamai įvertinti planuojamos statyti atominės elektrinės techninį projektą ir priimti reikiamai pagrįstą sprendimą atominės elektrinės statybos licencijavimo proceso metu.

3.4 Tarptautinių santykių dėka formuojamų galimybių kompleksiško naudojimo svarba

Manytina, kad norint pasiekti užsibrėžtą tikslą ir geresnių rezultatų, poveikio priemonės reikia derinti bei taikyti kompleksiskai. Pagrindas tinkamam rezultatui pasiekti yra išsami informacija ir kvalifikuotas jos įvertinimas. Todėl, gaunant informaciją iš vieno šaltinio tikslinga būtų ją papildyti informacija, gaunama iš kito šaltinio. Tokiu būtu galima tiksliau ir išsamiau įvertinti branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemą šalyje, branduolinės energetikos objekto statybos projekto eigą bei esamas saugos problemas.

Remiantis tarptautinės teisės šaltinių branduolinėje energetikoje apžvalga bei išorinio spaudimo ir vidinio siekio analize, galima daryti išvadą, kad poveikio priemonių spektras yra ganėtinai platus. Kitas dalykas, kad daugumas numatytų poveikio priemonių yra minkšto pobūdžio ir netgi galima diskutuoti apie kai kurių iš įvardintų galimybių priskirtinumą poveikio

¹²⁸ Marcus, Gail H. Developments in International Nuclear Cooperation // Nuclear Plant Journal, Jan/Feb2010, Vol. 28 Issue 1. P.24-26 // http://findarticles.com/p/articles/mi_hb5782/is_201001/ai_n53078488/; prisijungimo laikas: 2011-10-09.

priemonių kategorijai. Tačiau, siekdami apžvelgti ir įvertinti visas galimas poveikio priemones taikytinas valstybės planuojančios statyti branduolinės energetikos objektą atžvilgiu, tikslinga ir vien galimybę prašyti pateikti reikiamą informaciją pripažinti kaip vieną iš galimų poveikio priemonių. Juolab, kad gavus informaciją ir ją išnagrinėjus galima toliau vystyti diskusiją apie vykdomos veiklos atitikimą tarptautiniams saugos standartams ir(ar) pateiktos informacijos pakankamumą. Be to, pats informacijos ar ataskaitos rengimas atskirais atvejais gali teigiamai įtakoti vykdomą veiklą jei dėka ataskaitinės informacijos rengimo nustatomi vykdomos veiklos trūkumai ir imamasi koreguojančių priemonių nustatytiems trūkumams pašalinti.

Siekiant reikiamų rezultatų, tarptautinių santykių suteikiamos galimybės turi būti naudojamos ir, atitinkamai, poveikio priemonės taikomos kompleksiskai. Siekiant naudotis visomis tarptautinių santykių suteikiamomis galimybėmis verta pažvelgti į įtaką, kitoje valstybėje vykdomam atominės elektrinės statybos projektui, kaip į atskirą procesą, išskiriant šiuos pagrindinius apsibrėžto proceso etapus:

1. Informacijos rinkimas;
2. Analizė;
3. Poveikio priemonių taikymas;
4. Koreguojančių priemonių įgyvendinimo priežiūra.

Informacijos rinkimas susideda iš reikiamos informacijos gavimo, jos kaupimo, saugojimo ir paskirstymo atitinkamoms kompetentingoms institucijoms ir (ar) specialistams. Reikiamą informaciją galima gauti naudojantis konvencijose suteikiamomis galimybėmis:

- Branduolinės saugos konvencijos 5-o ir 20-o straipsnių nuostatos suteikia galimybę gauti informacijos apie priemones, įgyvendintas šalyje siekiant įvykdyti Branduolinės saugos konvencijoje prisiimtus įsipareigojimus. Tai apima informaciją apie branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemą bei įvairias saugos užtikrinimo priemones.
- Branduolinės saugos konvencijos 17-o straipsnio ketvirtos dalies nuostatos suteikia galimybę prašyti informacijos iš kaimyninės valstybės tam, kad atlikti savarankišką saugos įvertinimą apie planuojamo statyti branduolinės energetikos objekto poveikį.
- Galimybė prašyti pateikti Poveikio aplinkai vertinimo ataskaitą numatyta Konvencijoje dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo konvencija).
- Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo užtikrina galimybę prašyti šalies, planuojančios statyti branduolinės energetikos objektą, pateikti informaciją apie bet kokį su vandens pernašomis susijusį tarpvalstybinį poveikį.

Reikiamą informaciją galima gauti naudojantis ir kitų tarptautinių instrumentų suteikiamomis galimybėmis, nagrinėjant TATENA ekspertų misijų rezultatus, o, esant galimybei, ir dalyvaujant tokiose misijose.

Informaciją galima gauti dalyvaujant paramos ar bendradarbiavimo projektuose šaliai, planuojančiai statyti atominę elektrinę. Ši galimybė verta atskiro dėmesio, kadangi dalyvaujant paramos ar bendradarbiavimo projektuose užmezgami artimesni, draugiški santykiai. Atitinkamai, neformalių, betarpiškų santykių kontekste galima gauti tikslesnės informacijos apie esamą situaciją šalyje. Tuo tarpu kažin ar galima tikėtis geranoriškumo, atvirumo bei objektyvumo, kuomet reikalaujama informaciją pateikti remiantis konvencijose įtvirtintomis nuostatomis.

Pažymėtina, kad negalima išskirti ir remtis tik vienu informacijos šaltiniu. Siekiant gauti išsamią ir patikimą informaciją reikia naudotis bent keliais skirtingais informacijos šaltiniais.

Analizė atliekama prieš inicijuojant poveikio priemonių taikymą tam, kad užtikrinti taikomos poveikio priemonės pagrįstumą remiantis konkrečiais faktais apie konvencijose ar kitose tarptautinėse sutartyse prisiimtų įsipareigojimų nesilaikymą, tarptautinių saugos standartų pažeidimą. Turimos informacijos analizė turi būti atlikta kompetentingai, pateikiant konkrečias, pagrįstas išvadas. Atliekamos analizės kokybė esminiai priklauso nuo tinkamo informacijos paskirstymo, kryptingo darbų organizavimo ir atskirų institucijų ar specialistų kvalifikacijos.

Analizė atliekama siekiant įvertinti:

- branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemos bei reikiamų saugos užtikrinimo priemonių atitikimą Branduolinės saugos konvencijos bei TATENA saugos standartų nuostatomis;
- planuojamos statyti branduolinės energetikos objekto poveikį (Branduolinės saugos konvencijos 17-as straipsnis);
- Poveikio aplinkai vertinimo ataskaitą, pateikiamą vadovaujantis Espoo konvencijos nuostatomis;
- informaciją, pateikiamą vadovaujantis Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo, apie bet kokį su vandens pernašomis susijusį tarpvalstybinį poveikį;
- ar tinkamai laikomasi Stokholmo deklaracijos 21-ojo principo, t.y. ar poveikį sukelti šalis nesukėlė jos jurisdikcijoje ar kontrolėje vykdoma veikla esminės žalos kitų šalių gamtinei aplinkai ar sritims, kurios nepatenka poveikį sukeliančios šalies nacionalinei jurisdikcijai.

Analizė gali būti atliekama siekiant įvertinti ir kitus su planuojamo statyti branduolinės energetikos objekto sauga susijusius klausimus, o taip pat ir veiklos teisėtumo, atsakomybės bei jurisdikcijos klausimus.

Poveikio priemonės inicijuojamos remiantis turimos informacijos analizės rezultatais.

Griežčiausio pobūdžio poveikio priemonės branduolinės energijos naudojimo kontekste sietinos su Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijomis, reikalaujančiomis sustabdyti ar nutraukti vykdomą veiklą bei leisti TATENA inspektoriams atlikti reikiamus patikrinimus garantijų įgyvendinimo srityje. Tačiau, šios poveikio priemonės taikomos tik esant rimtiems įtarimams dėl masinio naikinimo ginklo gaminimo. Tokio pobūdžio poveikio priemonės šalims vystančioms branduolinę energetiką taikiais tikslais netaikomos.

Nustačius branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistemos bei reikiamų saugos užtikrinimo priemonių neatitikimus Branduolinės saugos konvencijos nuostatomis, šie klausimai gali būti keliami nacionalinių ataskaitų vertinimo proceso eigoje siekiant įtraukti informaciją apie nustatytus pažeidimus į Apžvalginio susitikimo¹²⁹ ataskaitinius dokumentus, numatant konkrečiai šaliai koreguojančių priemonių įgyvendinimo pareigą. Tačiau, norint pasiekti tokį rezultatą, šalis privalo užsitikrinti platų kitų konvencijos šalių palaikymą.

Numanant, kad šalyje, įgyvendinančioje atominės elektrinės statybos projektą, gali būti rimtų neatitikimų tarptautiniams branduolinės ir radiacinės saugos reikalavimams, galima siekti, kad šalis pasikviestų TATENA ekspertų misiją probleminėms sritims įvertinti. Šis siekis gali būti įgyvendinamas įtikinant apie misijos būtinumą organizacijas teikiančias paramą minėtai šaliai. Būtent šios organizacijos (TATENA, Europos komisija ir kt.) turi reikiamus svertus paspausti šalį, kad ši pasikviestų ir priimtų tarptautinių ekspertų komandą reikiamam įvertinimui. Atlikus ekspertų misiją nustatyti neatitikimai informinami misijos ataskaitoje ir šalis, atitinkamai, privalo imtis koreguojančių priemonių nustatytiems neatitikimams pašalinti. Po kurio laiko gali būti organizuojama sekanti (angl. *follow-up*) misija siekiant įvertinti įgyvendintas koreguojančias priemones ir nustatytų neatitikimų pašalinimo rezultatą. Tačiau, reikia pripažinti, tai ganėtinai minkšto pobūdžio poveikio priemonė.

Jei nagrinėjant Poveikio aplinkai vertinimo ataskaitą, pateiktą pagal Espoo konvencijos reikalavimus, nustatoma, kad esminis neigiamas tarpvalstybinis poveikis yra, arba jei yra nustatyti aspektai, galintys sukelti tokį poveikį, tuomet suinteresuotosios šalys privalo surengti konsultacijas dėl priemonių, kurių būtina imtis poveikiui sumažinti arba pašalinti. Jei poveikio aplinkai vertinimo kontekste tarp suinteresuotų šalių kyla ginčas ir šalys negali jo išspręsti,

¹²⁹ Kaip numatyta Branduolinės saugos konvencijos 20-o straipsnio nuostatose.

Espoo konvencijoje yra numatyta galimybė kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą arba taikyti Arbitražo procedūrą¹³⁰.

Vadovaujantis Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo nuostatomis suinteresuota šalis gali reikalauti iš atominę elektrinę planuojančios statyti šalies įgyvendinti visas reikiamas priemones siekiant išvengti bet kokio su vandens pernašomis susijusio tarpvalstybinio poveikio, jį riboti ir mažinti, siekiant iki minimumo sumažinti avarinės taršos pavojų. Suinteresuota šalis gali reikalauti, kad poveikį sukelianti šalis užtikrintų racionalų ir teisingą tarpvalstybinių vandenų naudojimą. Jei tarp suinteresuotų šalių kyla ginčas ir šalys negali jo išspręsti, konvencijoje yra numatyta galimybė kreiptis į Tarptautinį Teisingumo Teismą arba taikyti Arbitražo procedūrą¹³¹.

Jei yra teisinis pagrindas manyti, jog atominę elektrinę planuojanti statyti šalis nesilaiko Stokholmo deklaracijos 21-ojo principo, galima svarstyti galimybę ir dėl ieškinio pateikimo Tarptautiniam Teisingumo Teismui.

Svarbus poveikio priemonių tarptautinėje teisėje taikymo aspektas yra susijęs su tuo faktu, kad sprendžiant tarptautinius klausimus vienai suinteresuotai valstybei (ypač jei tai sąlyginai maža, nedominuojanti tarptautinėje arenoje valstybė) pasiekti savo tikslų be kitų šalių palaikymo yra ganėtinai sunku. Reikia, tokiu atveju, formuoti tarptautinę opinią, pritraukti į savo pusę kuo didesnę palaikančių valstybių būrį. Užsitikrinus reikiamą palaikymą, galima mėginti probleminius branduolinės saugos klausimus kelti, pavyzdžiui, ES lygiu ar G8 formate.

Kaip viena iš rimtų poveikio priemonių nagrinėtinas paramos projektų įgyvendinimas. Kas svarbu, tai yra kito pobūdžio poveikio priemonė ir, atitinkamai, dėka įgyvendinamų paramos projektų galima pasiekti kitokių rezultatų. Priešingai nei sprendžiant nesutarimus remiantis konvencijose įtvirtintomis nuostatomis, paramos projektų įgyvendinimo dėka gali būti užmezgami draugiški santykiai tarp suinteresuotų šalių institucijų ir specialistų. Paramos ir bendradarbiavimo dėka tobulinama paramą gaunančios šalies branduolinės ir radiacinės saugos reguliavimo sistema bei sprendžiami atskiri probleminiai branduolinės ir radiacinės saugos klausimai.

Koreguojančių priemonių įgyvendinimo priežiūra būtina siekiant „įtakos“ proceso reikiamų rezultatų užtikrinimo. Tai svarbu dviem aspektais. Pirma, kad įsitikinti, jog įgyvendintos numatytos koreguojančios priemonės ir pasiekti reikiami rezultatai (užtikrinta sauga). Antra, jei koreguojančios priemonės nebuvo įgyvendintos, arba įgyvendintos tik

¹³⁰ Vadovaujantis Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo konvencija) 15 str. nuostatomis.

¹³¹ Vadovaujantis Konvencijos dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo 22 str. nuostatomis

formalios priemonės ir, atitinkamai, nebuvo išspręstos nustatytos saugos problemos, turi būti inicijuotas „įtakos“ procesas iš naujo – surinkta reikiama informacija, atlikta analizė, nustatytos ir įgyvendintos adekvačios poveikio priemonės bei stebima koreguojančių priemonių įgyvendinimo eiga bei rezultatas.

Nepaisant to, kad tarptautinėje branduolinėje teisėje stokojama griežtų poveikio priemonių taikymo galimybių, reikia pažymėti, kad aprašyto „įtakos“ proceso rezultatyvumas ir sėkmė esminiai priklauso ir nuo šalies, norinčios įtakoti atominės elektrinės statybos procesą, aktyvumo, valstybinių institucijų kompetencijos bei skiriamų tam tiek žmogiškųjų, tiek ir finansinių resursų. Šiame procese neabejotinai turi dalyvauti branduolinę ir radiacinę saugą reguliuojanti institucija, aplinkos apsaugos bei užsienio reikalų klausimus koordinuojančios institucijos. Esant poreikiui, atskiros problemos turi būti sprendžiamos ir Vyriausybės lygiu.

Šiame kontekste galima tik pritarti Carlton Stoiber išvalgai¹³², jog efektyvus tarptautinių instrumentų įgyvendinimas remiasi nacionalinių vyriausybių veiksmais. Valstybės turi aktyviai veikti tam, kad tarptautinės sutartys būtų efektyviai įgyvendinamos, būtų laikomasi jose nustatytų reikalavimų ir, kad būtų paisoma konkrečių valstybių interesų vadovaujantis tarptautinėmis sutartimis¹³³.

IŠVADOS

Darbo pradžioje iškeltas tikslas pasiektas – buvo atskleista tarptautinių santykių dėka galima daryti įtaka valstybėje vystomam naujos atominės elektrinės statybos projektui. Siekiant užsibrėžto tikslo įgyvendinti ir nustatyti uždaviniai. Iškelta hipotezė, jog turi būti tarptautinės teisės priemonės, kuriomis suinteresuotos valstybės ir tarptautinė bendruomenė gali įtakoti atominės elektrinės statybos projekto eigą, didžiaja dalimi pasitvirtino, tačiau, pažymėtina, jog nepilnai. Hipotezės nepilno pasitvirtinimo problema atskleista pirmoje išvadoje.

Remiantis atlikta tarptautinės branduolinės teisės šaltinių, bendrųjų tarptautinės aplinkosaugos teisės bei atsakomybės tarptautinėje teisėje principų analize, įvertinant nagrinėtus tarptautinių santykių branduolinėje energetikoje specifinius aspektus, išskirtos šios pagrindinės išvados:

¹³² Stoiber, Carlton. The Review Conference Mechanism in Nuclear Law: Issues and Opportunities // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 83, P.5-27. P.23.

¹³³ International law. - Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Library of International Relations, 2008. Volume VI. P.325.

1. Yra platus spektras numatytų poveikio priemonių nukreiptų į žalingo poveikio aplinkai mažinimą bei branduolinės energetikos objekto ar vykdomos veiklos branduolinėje energetikoje saugos gerinimą. Tačiau, nebuvo nustatyta efektyvių tarptautinės teisės instrumentų, kurių pagalba galima būtų įtakoti suverenios valstybės priimtą sprendimą statyti atominę elektrinę ar esminiai koreguoti atominės elektrinės statybos projekto planus, net jei veikla vykdoma galimai pažeidžiant tarptautinius branduolinės saugos standartus. Tokio pobūdžio poveikio priemonės galimos nebent bendrame tarpvalstybinių ekonominių bei politinių interesų derinimo kontekste.

2. Įvertinus konkrečias aplinkybes, įskaitant jurisdikcijos klausimus, galima nagrinėti galimybę dėl kreipimosi į Tarptautinį Teisingumo Teismą grindžiant savo ieškinį bendraisiais atsakomybės principais, piktnaudžiavimo teisėmis doktrina ir Stokholmo deklaracijos 21-u principu, kuris nustato šalies pareigą užtikrinti, kad jos jurisdikcijoje ar kontrolėje vykdoma veikla nesukeltų žalos kitų šalių gamtinei aplinkai ar sritims, kurios nepatenka poveikį sukeliančios šalies nacionalinei jurisdikcijai. Tačiau, pažymėtina, kad šiuo atveju reikės įrodyti, kad žalos ir (ar) grėsmės lygis yra iš ties esminis ir viršija tarptautiniuose standartuose nustatytas ribas. Be to, reikės įvertinti ir suinteresuotų šalių interesus, naudos gavimo bei daromos žalos ar keliamos grėsmės santykį.

3. Siekiant mažinti žalingą poveikį gamtinei aplinkai, yra galimybės suinteresuotai šaliai konsultuotis su poveikį sukeliančia šalimi dėl priemonių, kurių būtina imtis poveikiui sumažinti vadovaujantis Konvencijoje dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (Espoo konvencijoje) pateikiamomis nuostatomis. Atkreiptinas dėmesys, kad Konvencijoje pateikiamas poveikio apibrėžimas apima, be tiesioginio poveikio gamtinei aplinkai, ir padarinius žmogaus saugumui bei socialinėms sąlygoms. Pažymėtina, kad jei poveikio aplinkai vertinimo kontekste tarp suinteresuotų šalių kyla ginčas ir šalys negali jo išspręsti, Espoo konvencijoje yra numatyta galimybė kreiptis į Tarptautinį Teismą arba taikyti Arbitražo procedūrą.

4. Vadovaujantis Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo poveikį patirianti šalis gali konsultuotis su poveikį sukeliančia šalimi dėl reikiamų priemonių siekiant išvengti bet kokio su vandens pernašomis susijusio tarpvalstybinio poveikio, jį riboti ir iki minimumo sumažinti avarinės taršos pavojų. Remiantis Konvencijos nuostatomis galima reikalauti tarpvalstybinių vandenų racionalaus ir teisingo naudojimo. Konvencijoje pateikiamas tarpvalstybinio poveikio apibrėžimas apima ir padarinius žmogaus saugumui bei socialinėms sąlygoms. Konvencijoje dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo yra numatyta suinteresuotai šaliai galimybė kreiptis

į Tarptautinį Teismą arba taikyti Arbitražo procedūrą, jei kyla ginčas tarp šalių konvencijoje numatytų įsipareigojimų vykdymo kontekste.

5. Branduolinės saugos konvencijoje numatytų nacionalinių ataskaitų, apie prisiimtų įsipareigojimų vykdymą, peržiūros mechanizmas suteikia galimybes svarstyti kitų šalių ataskaitas, nagrinėti konkrečią ataskaitose pateikiamą informaciją bei prašyti papildomų išaiškinimų dėl ataskaitose pateikiamos informacijos. Tinkamai atstovaujant savo šalies interesus, galima siekti, kad apžvalginio susitikimo ataskaitiniuose dokumentuose būtų pateikta informacija apie esamas saugos užtikrinimo problemas, įtrauktos reikiamos įgyvendinti koreguojančios priemonės, tiek bendrosios, tiek ir atskirai šaliai specifinės. Nustatytų priemonių įgyvendinimo rezultatai peržiūrimi sekančio apžvalginio susitikimo metu.

6. Vadovaujantis Branduolinės saugos konvencijos 17-o str. nuostatomis kaimyninė šalis, kuri gali būti paveikta planuojamo branduolinės energetikos objekto, turi galimybę prašyti reikiamos informacijos apie planuojamą branduolinės energetikos objektą siekiant atlikti savo vertinimą dėl galimo neigiamo poveikio. Suinteresuota šalis gali reikalauti, kad būtų sukurtos ir įgyvendintos reikiamos procedūros tam, kad būtų įvertintas planuojamo branduolinės energetikos objekto poveikis žmonėms, visuomenei ir aplinkai. Tačiau, Konvencija nenustato jokie ginčų sprendimo mechanizmo ir, atitinkamai, šis instrumentas yra tik skatinamojo pobūdžio.

7. Siekiant branduolinės energetikos objekto ar vykdomos veiklos branduolinėje energetikoje saugos gerinimo galima siekti, kad konkretus objektas ir (ar) vykdoma veikla būtų įvertinta įvairių TATENA ekspertų misijų. Branduolinės saugos reguliavimo infrastruktūra, vykdoma veikla branduolinėje energetikoje bei konkretus branduolinės energetikos objektas gali būti įvertintas pagal TATENA saugos standartų reikalavimus ir rekomendacijas. Nustačius neatitikimus, TATENA ekspertų misijos ataskaitoje pateikiamos atitinkamos išvados ir rekomendacijos imtis koreguojančių priemonių.

8. Siekiant branduolinės energetikos objekto ar vykdomos veiklos branduolinėje energetikoje saugos gerinimo tikslinga išnaudoti papildomas daugiašalių ar dvišalių paramos projektų įgyvendinimo dėka atsirandančias galimybes, kurios taipogi svarbios poveikio priemonių taikymo kontekste. Įgyvendinant paramos projektus galima gilintis į šalies, gaunančios paramą, branduolinės saugos reguliavimo sistemą, esamas branduolinės saugos problemas ir, atitinkamai, gauti naudingos informacijos. Be to, paramos projektas ir savaime yra poveikio priemonė, kadangi jį įgyvendinant teikiami pasiūlymai dėl nustatytų trūkumų šalinimo, tobulinama branduolinės saugos reguliavimo sistema ir sprendžiamos atskiros branduolinės saugos problemos. Pažymėtina, kad paramos projektai įgyvendinami draugiškų santykių ir

abipusio suinteresuotumo kontekste, todėl paramos teikimo dėka gaunama kokybiškai kito pobūdžio informacija ir pasiekiami kitokio tipo rezultatai.

9. Struktūriškai nagrinėjant tarptautinės teisės svarbą branduolinėje energetikoje išskirtini du pagrindiniai elementai - išorinis spaudimas (valstybės pareiga vykdyti priištus tarptautinius įsipareigojimus) ir vidinis siekis (nacionalinių šalies interesų įgyvendinimas siekiant užtikrinti branduolinę saugą naudojantis tarptautine parama). Norint tinkamai įtakoti atominės elektrinės statybos projektą, poveikio priemonės reikia derinti bei taikyti jas kompleksiskai, išnaudojant tiek išorinio spaudimo, tiek ir vidinio siekio dėka egzistuojančias galimybes. Įtaka, kitoje valstybėje vykdomam atominės elektrinės statybos projektui, gali būti nagrinėjama kaip atskiras procesas, apimantis informacijos rinkimo, analizės, poveikio priemonių taikymo ir koreguojančių priemonių įgyvendinimo priežiūros etapus.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Tarptautinės sutartys ir kiti teisės aktai

1. Bendras protokolo dėl Vienos konvencijos bei Paryžiaus konvencijos taikymo // Valstybės žinios. 1993, Nr. 72-1345.
2. Branduolinės saugos konvencija // Valstybės žinios. 2009, Nr. 140-6153.
3. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija // Valstybės žinios. 2003, Nr. 36-1552.
4. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus konvencija) // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf>, prisijungimo laikas: 2010-12-13.
5. Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29th July 1960, as amended by the Additional Protocol of 28th January 1964 and by the Protocol of 16th November 1982 (Paryžiaus konvencija) // http://www.nea.fr/law/nlparis_conv.html; prisijungimo laikas: 2010-10-19.
6. Council Regulation (Euratom) No.300/2007 of 19 February 2007 establishing an Instrument for Nuclear Safety Cooperation.
7. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration) // <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>; prisijungimo laikas: 2011-09-30.
8. Europos sutartis dėl pavojingų krovinių tarptautinių vežimų keliais (ADR) // Valstybės žinios. 2003, Nr. 46(1)-2057.
9. Jungtinė panaudoto kuro tvarkymo saugos ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos konvencija // Valstybės žinios. 2004, Nr. 36-1186.
10. Jungtinių tautų chartija // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-557.
11. Konvencija dėl ankstyvo pranešimo apie branduolinę avariją // Valstybės žinios. 2004, Nr. 32-1013.
12. Konvencija dėl pagalbos įvykus branduolinei avarijai arba kilus radiologiniam pavojui // Valstybės žinios. 2000, Nr. 67-2021.
13. Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (ESPOO konvencija) // Valstybės žinios. 1999, Nr. 92-2688.

14. Konvencija dėl tarpvalstybinių vandentakių ir tarpvalstybinių ežerų apsaugos ir naudojimo // Valstybės žinios. 2000, Nr. 22-556.

15. Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkos klausimais // Valstybės žinios. 2009, Nr. 8-273.

16. Papildomas protokolas prie Susitarimo tarp Austrijos Respublikos, Belgijos Karalystės, Danijos Karalystės, Suomijos Respublikos, Vokietijos Federacinės Respublikos, Graikijos Respublikos, Airijos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Portugalijos Respublikos, Ispanijos Karalystės, Švedijos Karalystės, Europos atominės energijos bendrijos ir Tarptautinės atominės energetikos agentūros, įgyvendinantis Sutarties dėl branduolinių ginklų neplatavimo III straipsnio 1 ir 4 dalis // Valstybės žinios. 2007, Nr. 44-1677.

17. Papildomos kompensacijos už branduolinę žalą konvencija // <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp.html>; prisijungimo laikas: 2011-09-25.

18. Pavojingų krovinių gabenimo ro-ro tipo laivais pagal Tarptautinį jūra gabenamų pavojingų krovinių kodeksą (IMDG kodeksą), Pavojingų krovinių tarptautinio gabenimo geležinkeliais taisyklių (RID) ir Europos sutarties dėl pavojingų krovinių tarptautinio vežimo keliais (ADR) reikalavimų Supratimo memorandumas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 40-1470.

19. Protokolas dėl 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą pakeitimo // <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/protamend.html>; prisijungimo laikas: 2011-09-25.

20. Rio Declaration on Environment and Development // <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>; prisijungimo laikas: 2011-09-24).

21. Statute of the IAEA // http://www.iaea.org/About/statute_text.html; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

22. Statute of the International Court of Justice // http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II; prisijungimo laikas: 2011-02-15.

23. Susitarimas tarp Belgijos Karalystės, Danijos Karalystės, Vokietijos Federacinės Respublikos, Airijos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Europos Atominės Energijos Bendrijos ir Tarptautinės Atominės Energijos Bendrijos, įgyvendinantis Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatavimo III straipsnio 1 ir 4 dalis (78/164/Euratomas) // Valstybės žinios. 2007, Nr. 44-1677.

24. Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo // <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/npt.html>; prisijungimo laikas: 2011-09-25.

25. Tarptautinė konvencija dėl kovos su branduolinio terorizmo veiksmais // Valstybės žinios. 2007, Nr. 67-2603.
26. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.
27. Visuotinio branduolinių bandymų uždraudimo sutartis // Valstybės žinios. 1999, Nr. 100-2894.
28. 1959 metų sutartis dėl Tarptautinės atominės energijos agentūros privilegijų ir imunitetų // Valstybės žinios. 2001, Nr. 4-95.
29. 1963 m. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą // Valstybės žinios. 1993, Nr. 72-1345.
30. 2005 m. liepos 8 d. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencijos pakeitimas // Valstybės žinios. 2008, 63-2384.
31. 2007 m. vasario 19 d. Tarybos reglamentas (Euratomas) Nr. 300/2007 nustatantis bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonę.
32. 2009 m. birželio 25 d. Tarybos direktyva 2009/71/Euratomas, kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema.

2. TATENA ir ES dokumentai

1. Arrangements for preparedness for a Nuclear or Radiological Emergency, Safety Guide No. GS-G-2.1, IAEA, 23 May, 2007.
2. Dispersion of Radioactive Material in Air and Water and Consideration of Population Distribution in Site Evaluation for Nuclear Power Plants Safety. Safety Guide No. NS-G-3.2, IAEA, 02 April, 2002.
3. Establishing the Safety Infrastructure for a Nuclear Power Programme. DS424, IAEA 30 June 2010.
4. Evaluation of the Implementation of the Council Regulation (Euratom) No. 300/2007 (Instrument for Nuclear Safety Cooperation) in the Period 2007-2009.
5. Fundamental Safety Principles Series, No. SF-1, IAEA, 07 November, 2006.
6. Governmental, Legal and Regulatory Framework for Safety. General Safety Requirements Series No. GSR Part 1, IAEA, 04 October, 2010.
7. IAEA Safeguards Glossary, 2001 Edition, International Nuclear Verification Series No.3 // <http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/nvs-3-cd/Start.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-01.

8. Introduction to the Convention on Nuclear Safety and Its Associated Rules of Procedure and guidelines, IAEA brochure, May 2010.

9. Komisijos ataskaitos Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl bendradarbiavimo branduolinės saugos srityje priemonės įgyvendinimo // <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=lt&ihmlang=lt&lng1=lt,en&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=561332:cs&page=>; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

10. Legal and Governmental Infrastructure for Nuclear, Radiation, Radioactive Waste and Transport Safety. Safety Requirements Series No. GS-R-1, IAEA, 31 October, 2000.

11. Measures to strengthen international cooperation in nuclear, radiation, transport and waste safety. Report by the Director General. IAEA, 2010-08-06 No.GOV/2010/41-GC(54)/8.

12. Measures to strengthen international co-operation in nuclear, radiation and waste safety, GC(44)INF/4, 17 August 2000 // <http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC44/Documents/gc44inf4.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-09-24.

13. Nuclear security report 2010. Measures to Project against Nuclear Terrorism. Report by the Director General. 2010-08-12 No.GOV/2010/42-GC(54)/9.

14. Organization and Staffing of the Regulatory Body for Nuclear Facilities. Safety Guide Series No. GS-G-1.1, IAEA, 05 September, 2002.

15. Planning and Preparing for Emergency Response to Transport Accidents Involving Radioactive Material. Safety Guide No. TS-G-1.2, IAEA 29 July, 2002.

16. Review and Assessment of Nuclear Facilities by the Regulatory Body. Safety Guide Series No. GS-G-1.2, IAEA, 05 September, 2002.

17. Site Evaluation for Nuclear Installations. Safety Requirements No. NS-R-3, IAEA, 18 December, 2003.

18. Strengthening the Global Nuclear Safety Regime, INSAG-21, IAEA, 2006.

3. Specialioji literatūra

1. Alexandre Kiss, Dinah Shelton. International Environmental Law. - New York: Transnational Publishers, Inc., 2004.

2. Boustany, Katia. The Development of Nuclear Law-Making or the Art of Legal “Evasion” // <http://www.nea.fr/law/nlb/NLB-61/boustany.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-17.

3. Cameron, Peter D. The Revival of Nuclear Power: an Analysis of the Legal Implications // Journal of Environmental Law, 2007, Vol. 19 Issue 1. P.71-87.

4. De Pompignan, Diane. Law on the Peaceful Uses of Nuclear Energy: Key concepts // Nuclear Law Bulletin, 2005, Issue 76. P.47-61.
5. Ana Stanič. EU Law on Nuclear Safety // http://www.ealaw.eu/static/pdf/stanic_article.pdf; prisijungimo laikas: 2010-10-17.
6. EU Plans to Lobby for International, Legally Binding Safety Standard // The Nuclear Communication Network (NucNet), 2011-09-07, No.189.
7. Ian Brownlie. Principles of Public International Law. – Oxford: University Press, 2003.
8. International law. - Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Library of International Relations, 2008.
9. International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook. – Nuclear Energy Agency, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2010.
10. Ku, Charlotte; Diehl, Paul F. Filling In the Gaps: Extrasystemic Mechanisms for Addressing Imbalances between the International Legal Operating System and the Normative System // Global Governance, Apr-Jun2006, Vol. 12 Issue 2. P.161-183.
11. Malcolm N. Shaw. International Law. – Cambridge: University Press, 2003.
12. Marcus, Gail H. Developments in International Nuclear Cooperation // Nuclear Plant Journal, Jan/Feb2010, Vol. 28 Issue 1. P.24-26 // http://findarticles.com/p/articles/mi_hb5782/is_201001/ai_n53078488/; prisijungimo laikas: 2011-10-09.
13. Massimo Garribba, Amelia Chirtes, Monika Nauduzaitė. The Directive Establishing a Community Framework for the Nuclear Safety of Nuclear Installations: The EU Approach to Nuclear Safety // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 84. P.23-33.
14. Nuclear Safety after Chernobyl: The Role of International Law // Cambridge University Press: Leiden Journal of International Law, 1988, Issue 1. P. 121-135.
15. Pelzer, Norbert. New Nuclear Build - New Nuclear Law // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 84. P.5-21.
16. Philippe Sands. Principles of International Environmental Law. - Cambridge: University Press, 2003.
17. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission, 2001 // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2011-09-24.
18. Russia Agrees to Consult Neighbours on Nuclear Plans // The Nuclear Communication Network (NucNet), 2011-06-02, No.131.
19. Stoiber C., Baer A., Pelzer N., Tonhauser W. Handbook on Nuclear Law. – Vienna: International Atomic Energy Agency, 2003.

20. Stoiber C., Cherf A., Tonhauser W., Carmona M. L. Handbook on Nuclear Law: Implementing Legislation. – Vienna: International Atomic Energy Agency, 2010.

21. Stoiber, Carlton. The Review Conference Mechanism in Nuclear Law: Issues and Opportunities // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 83. P.5-27.

22. The British Year Book of International Law. - Oxford: At the Clarendon Press, 2005.

23. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006.

24. Vasmant, Alexis. International Legal Instruments Promoting Synergies in Nuclear Safety, Security and Safeguards: Myth or Reality? // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 84. P.81-102.

4. Teismų praktika

1. International Court of Justice. Legality of the threat or use of nuclear Weapons. Advisory opinion of 8 July 1996 // <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-09-24.

2. International Court of Justice. Nuclear Tests Cases, Australia v. France // <http://www.icj-cij.org/docket/files/58/13187.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-10-01.

3. Judgement of the European Court of Justice in the Case Land Oberösterreich v ČEZ // Nuclear Law Bulletin, 2009, Issue 84. P.118-120.

5. Informacija internete

1. Final document of the 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons // [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2010/50\(VOL.I\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2010/50(VOL.I)); prisijungimo laikas: 2010-10-05.

2. Jungtinių tautų konvencijų sąrašas // <http://www.urm.lt/index.php?-2075020551>; prisijungimo laikas: 2010-10-12.

3. Long term structure of the IAEA safety standards and current status // <http://www-ns.iaea.org/downloads/standards/status.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-03-09.

4. TATENA PRIS (Power Reactor Information System) duomenų bazė // <http://www.iaea.org/programmes/a2/>; prisijungimo laikas: 2011-07-20.

5. Treaties, Conventions and agreements under IAEA auspices // <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/index.html>; prisijungimo laikas: 2011-03-10.

SANTRAUKA

Branduolinės energetikos sritis pastaruoju metu balansuoja tarp dviejų priešinguose poliuose esančių sampratų. Venoje pusėje kalbama apie branduolinės energetikos renesansą, patikimą, saugią ir švarią elektros energijos gamybą, atitinkančią aukščiausius tarptautinės saugos standartus. Kita pusė nurodo tragiškas avarijų atominėse elektrinėse pasekmes, realiai egzistuojančius pavyzdžius ir aktyviai priešinasi naujų atominių elektrinių statybai.

Branduolinė energetika nepripažįsta valstybės sienų – tiek saugos standartų taikymo bei vystomų technologijų prasme, statybos ir investicijų prasme, tiek ir, be abejo, avarijos atveju, kuomet radioaktyvios medžiagos gali pasklisti visame regione, apimdamos dešimtis valstybių. Todėl, tarptautinis bendradarbiavimas yra vienas iš pagrindinių branduolinės teisės principų. Tarptautinės teisės svarba ypač išryškėja kuomet atominė elektrinė statoma greta sienos su kaimynine valstybe ir bandoma suderinti, tokiu atveju, šalies suverenią teisę vystyti branduolinę energetiką bei naudoti savo gamtinius resursus su pareiga nesukelti žalos kaimyninės valstybės aplinkai.

Darbe išnagrinėti tarptautinės teisės šaltiniai branduolinėje energetikoje suskirsčius juos į šias pagrindines, tarptautinei bendruomenei aktualias sritis: Branduolinė sauga, Branduolinio ginklo neplatinimas (garantijų įgyvendinimas), Branduolinis saugumas (fizinė sauga bei kova su branduoliniu terorizmu), Atsakomybė dėl kompensacijos už branduolinę žalą, Operatyvus informavimas ir pagalba įvykus avarijai, Poveikio aplinkai vertinimas ir aplinkos apsauga tarpvalstybiniame kontekste bei Pavojingų krovinių gabenimas. Išskirtos pagrindinės poveikio priemonės, nustatytos specialiuose tarptautinės teisės šaltiniuose taikomuose branduolinėje energetikoje. Įvertintas bendrųjų atsakomybės tarptautinėje teisėje principų bei bendrųjų tarptautinės aplinkosaugos teisės principų taikymas branduolinėje energetikoje.

Išanalizavus tarptautinės teisės branduolinėje energetikoje poveikio priemonių taikymo ypatybes, padaryta išvada, kad absoliuti dauguma esamų poveikio priemonių yra nukreiptos į žalingo poveikio aplinkai mažinimą bei branduolinės energetikos objekto ar vykdomos veiklos branduolinėje energetikoje saugos gerinimą. Ir, praktiškai, nėra efektyvių tarptautinės teisės instrumentų, kurių pagalba galima būtų įtakoti suverenos valstybės priimtą sprendimą statyti atominę elektrinę ar esminiai koreguoti atominės elektrinės statybos projekto planus, net jei veikla vykdoma galimai pažeidžiant tarptautinius branduolinės saugos standartus.

Pažymėtina, kad yra ganėtinai platus spektras poveikio priemonių, kurių dėka siekiama tobulinti branduolinės saugos reguliavimo sistemą ar spręsti atskiras branduolinės saugos problemas. Tačiau, dauguma šių poveikio priemonių yra ganėtinai silpno pobūdžio. Darbe

atskleisti Branduolinės saugos konvencijoje nustatytų įsipareigojimų vykdymo kontrolės mechanizmo trūkumai.

Struktūriškai nagrinėjant tarptautinės teisės svarbą branduolinėje energetikoje išskirti du pagrindiniai elementai - išorinis spaudimas (valstybės pareiga vykdyti priimtus tarptautinius įsipareigojimus) ir vidinis siekis (nacionalinių šalies interesų įgyvendinimas siekiant užtikrinti branduolinę saugą bei naudojimąsi tarptautine parama šioje srityje). Toks atskyrimas leido išryškinti šių dviejų elementų skirtumus ir galimus tarpusavio ryšius, jų svarbą informacijos rinkimo bei poveikio priemonių taikymo kontekste. Nustatyta, jog norint tinkamai įtakoti atominės elektrinės statybos projektą, poveikio priemonės reikia derinti bei taikyti jas kompleksiskai, išnaudojant tiek išorinio spaudimo, tiek ir vidinio siekio dėka egzistuojančias galimybes.

SUMMARY

Nuclear power recently balances between two opposite opinions. On the one side people speak about nuclear renaissance, reliable, safe and clean production of electricity that complies with the highest international safety standards. But on the other side we have active anti-nuclear movements that are based on the real examples of the accidents in nuclear power plants and tragical consequences of it.

The nuclear power does not recognize borders of the states – in the understanding of applicable safety standards and development of technologies, in the understanding of construction of a new nuclear power plant and necessary investments, also in the case of the nuclear accident then radioactive materials can be spread in all region encompassing tens of the countries. Accordingly, international cooperation is one of the main principals in the nuclear law. Importance of the international law becomes apparent in the case of construction of the new nuclear power plant in close vicinity to the boarder of the neighbouring country. In this case, the sovereign right of a state to develop the nuclear power and to exploit its own natural resources shall be coordinated with the obligation not to cause damage to the environment of a neighbouring country.

Legal acts of the international nuclear law were divided in the study into the following main and important to the international community areas: Nuclear safety, Non-proliferation of nuclear weapons (implementation of safeguards), Nuclear security (physical safety and suppression of acts of nuclear terrorism), Civil liability for nuclear damage, Early notification and assistance in the case of a nuclear accident, Environmental impact assessment and environmental protection in a transboundary context, Transportation of dangerous goods. Main enforcement measures foreseen in the international nuclear law were identified and highlighted. It was reviewed and evaluated also possibility to apply the general principals of responsibility of states for internationally wrongful acts and general principals of international environmental law in the nuclear power.

It was made a conclusion after analysis of the application peculiarities of the enforcement measures foreseen in the international nuclear law, that the total majority of the existing enforcement measures are linked to the reduction of the damage to the environment and increase of the safety of nuclear power facilities or activities. And practically there are no effective instruments of the international law which could influence the decision made by the sovereign state to construct a nuclear power plant or substantially correct plans of the nuclear

power plant construction project, even though activities are performed in contradiction to the international nuclear safety standards.

It should be noted that there is quite a wide range of the enforcement measures that are intended to improve the nuclear safety regulatory system or resolve specific nuclear safety related problems. However, majority of these enforcement measures are soft in its nature. It was described in the study deficiencies of the control mechanism to ensure proper implementation of the obligations foreseen in the Nuclear Safety Convention.

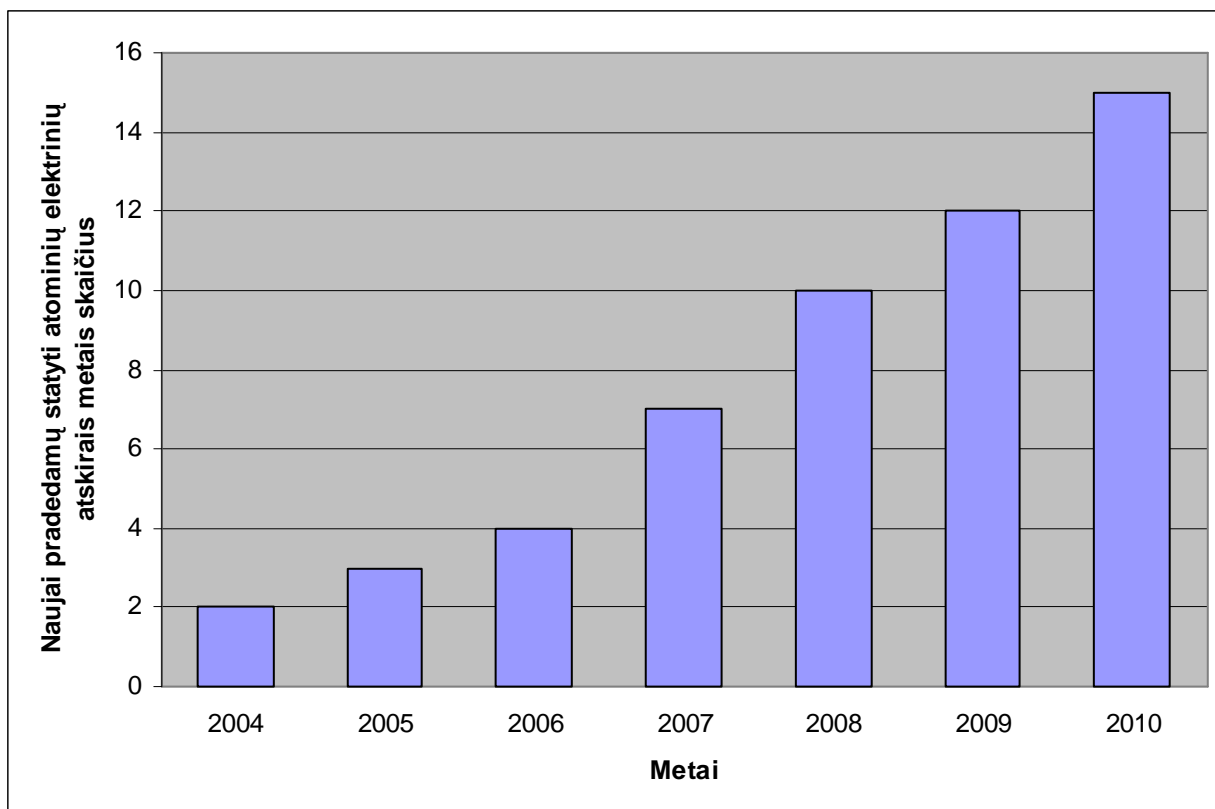
It was identified two main elements after the performed analysis of the importance of international law in the area of nuclear power industry – the External Pressure (responsibility of the state to fulfil its international obligations) and the Internal Aim (implementation of the state national interest to ensure nuclear safety and to use of the international assistance in this area). This distinction has allowed to highlight the differences and links between these two elements and their importance to the collection of information and application of the enforcement measures. It was identified that the enforcement measures shall be combined and applied in a complex manner, using the existing possibilities of the External Pressure and the Internal Aim, in order to influence properly the nuclear power plant construction project.

1 PRIEDAS. Šiuo metu statomų atominių elektrinių pasiskirstymas atskirose valstybėse¹³⁴

Nr.	Šalis	Reaktorių skaičius	Bendra galia MW (el.)
1.	Argentina	1	692
2.	Brazilija	1	1245
3.	Bulgarija	2	1906
4.	Kinija	27	27230
5.	Suomija	1	1600
6.	Prancūzija	1	1600
7.	Indija	5	3564
8.	Irano Islamo Respublika	1	915
9.	Japonija	2	2650
10.	Korėjos Respublika	5	5560
11.	Pakistanas	1	300
12.	Rusijos Federacija	11	9153
13.	Slovakijos Respublika	2	782
14.	Ukraina	2	1900
15.	JAV	1	1165
Viso:		65	62862

¹³⁴ Remiantis TATENA PRIS duomenų bazėje pateiktais duomenimis // <http://www.iaea.org/programmes/a2/index.html>; prisijungimo laikas: 2011-07-15.

2 PRIEDAS. Naujai pradėdamų statyti atominių elektrinių skaičiaus pasiskirstymas 2004-2010 metų laikotarpiu ¹³⁵

¹³⁵ Remiantis TATENA PRIS duomenų bazėje pateiktais duomenimis // <http://www.iaea.org/programmes/a2/>; prisijungimo laikas: 2011-07-20.

3 PRIEDAS. Sąrašai valstybių, prisijungusių prie 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą ir 1997 m. Protokolo dėl 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą

Nr.	Šalys, prisijungusios prie 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą sąrašas	Nr.	Šalys, prisijungusios prie 1997 m. Protokolo dėl 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą
1.	Argentina	1.	Argentina
2.	Armėnija		
3.	Baltarusija	2.	Baltarusija
4.	Bolivija		
5.	Bosnija ir Hercegovina		
6.	Brazilija		
7.	Bulgarija		
8.	Kamerūnas		
9.	Kazachstanas	3.	Kazachstanas
10.	Čilė		
11.	Kroatija		
12.	Kuba		
13.	Čekija		
14.	Egiptas		
15.	Estija		
16.	Vengrija		
17.	Latvija	4.	Latvija
18.	Libanas		
19.	Lietuva		
20.	Meksika		
21.	Juodkalnija	5.	Juodkalnija
		6.	Marokas
22.	Nigeris		
23.	Nigerija		

24.	Peru		
25.	Filipinai		
26.	Lenkija	7.	Lenkija
27.	Moldavija		
28.	Rumunija	8.	Rumunija
29.	Rusija		
30.	Šv. Vincentas ir Grenadinai		
31.	Saudo Arabija	9.	Saudo Arabija
32.	Senegalas		
33.	Serbija		
34.	Slovakija		
35.	Makedonija		
36.	Trinidadas ir Tobagas		
37.	Ukraina		
38.	Urugvajus		

4 PRIEDAS. Sąrašai valstybių, prisijungusių prie Konvencijos dėl trečiosios šalies atsakomybės branduolinės energijos srityje (Paryžiaus konvencijos) ir Briuselio papildomos konvencijos

Nr.	Šalys, prisijungusios prie Konvencijos dėl trečiosios šalies atsakomybės branduolinės energijos srityje (Paryžiaus konvencijos)	Nr.	Šalys, prisijungusios prie Briuselio papildomos konvencijos
1.	Belgija	1.	Belgija
2.	Danija	2.	Danija
3.	Graikija		
4.	Ispanija	3.	Ispanija
5.	Italija	4.	Italija
6.	Jungtinė Karalystė	5.	Jungtinė Karalystė
7.	Portugalija		
8.	Prancūzija	6.	Prancūzija
9.	Nyderlandai	7.	Nyderlandai
10.	Norvegija	8.	Norvegija
11.	Slovėnija	9.	Slovėnija
12.	Suomija	10.	Suomija
13.	Švedija	11.	Švedija
14.	Turkija		
15.	Vokietija	12.	Vokietija